Özellikle 1917-1918 Yıllarında

KIRIM TÜRKLERİNİN MİLLÎ MÜCADELESİ

EDİGE KIRIMAL

Türkçesi
Erol Uğur

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

/ otukennesriyat

YAYIN NU: 2008
KÜLTÜR SERİSİ: 1089

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-565-9

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

Özgün Adı: *Der nationale Kampf der Krimtürken mit besonderer Berücksichtigung der Jahre 1917-1918;* 1952, Verlag Lechte/Emsdetten (Westf.)

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Proje Danışmanı: Prof. Dr. Hakan Kırımlı

Editör: Ufuk Aykol-M. Bilal Erimez

Haritalar: Ufuk Aykol

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Baskı ve Cilt: Vizyon Basımevi Kâğıtçılık
Matbaacılık ve Yayın Sanayii Ticaret Ltd Şti
Beylikdüzü OSB Mah. Orkide Cad. Nu: 1/Z
Beylikdüzü-İstanbul Tel: (0212) 671 61 51
Sertifika Nu: 52098

İstanbul- 2023

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Mustafa Edige Kırımal (d. 1911 Bahçesaray, Kırım - ö. 1980 Münih, Almanya): Kırım Türklerinin diasporada yaşayan liderlerindendi.

Babası Mustafa Şinkiyeviç, Polonya Tatarlarındandır. Aile Birinci Dünya Savaşı öncesinde Kırım'a yerleşmiştir. İlköğrenimine Yalta yakınlarındaki Dereköy'de başlamış, daha sonra Yalta'daki Rus Lisesine devam etmiştir. Yükseköğrenimini Akmescit Pedagoji Yüksek Enstitüsünde tamamlamıştır.

Sovyet baskısının artması üzerine önce Azerbaycan'a kaçmış, daha sonra da İran'a geçmiştir. İran üzerinden 1932 yılında İstanbul'a gelen Kırımal, burada Cafer Seydahmet Kırımer ile buluşmuştur. İki yıl sonra Vilno'da (Vilnius) yaşayan ve Polonya Müslümanlarının müftüsü olan Yakup Şinkiyeviç'in yanına gitmiştir. 1939 yılında Vilnius Üniversitesinin Siyasal Bilgiler Fakültesinde öğrenimini tamamlayan Mustafa Edige Kırımal, Polonya'ya üniversite tahsili yapmaya giden Kırımlı gençlerle birlikte bir teşkilat kurmuş, millî faaliyetlerini yoğun bir şekilde sürdürmüştür. Bu esnada Lehçe dergilerde ve o dönemde Dobruca'daki *Emel* dergisinde makaleleri yayımlanmıştır.

1939 yılının Mayıs ayında Polonya doğumlu Aymelek Hanım ile evlenmiştir.

Almanya'nın 1939 yılında Polonya'ya saldırması üzerine 22 Ocak 1940'ta Aymelek Hanım ve hemşehrisi Murat Yakupoğlu ile birlikte Berlin üzerinden İstanbul'a dönmüştür.

Ukrayna ve Kırım'da, 1941-1944 yılları arasında yaşanan Alman işgali döneminde Kırım Millî Merkezi'nin görevlendirmesiyle Müstecip Ülküsal ile Kırım'a gitme teşebbüsünde bulunmuş ancak aylarca izin alınamadığı için gidememiştir. Nihayet 1942 yılının Kasım ayında bir ay gibi sınırlı bir müddet için izin alınabilmiş ve Kırımal, Akmescit'e giderek orada Müslüman Komitesi'nin üyeleri ile görüşmüştür.

Kırımal, Almanya'da bulunmuş ve Kırımlı savaş esirleri ile ilgilenmiştir.

Kırımal, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Almanya'da kalmış ve Münster Üniversitesinde "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi" ("Der nationale Kampf der Krimtürken") isimli tezi ile doktor unvanı almıştır.

1954 yılında Münih'te kurulan Sovyetler Birliği'nin Öğrenme Enstitüsünde Kırım Millî Merkezi temsilcisi olarak Kırım Türklerinin haklarını ve haklı mücadelesini savunmaya devam etmiştir. Kendi çıkardığı *Dergi* isimli mecmuanın sorumlu müdürlüğünü, enstitünün ve mecmuanın kapandığı 1972 yılına kadar sürdürmüştür.

1977 yılında hastalanıncaya kadar Paris Bloku'nda Kırım Millî Merkezi temsilciliğini sürdürdü.

22 Nisan 1980'de Münih'te vefat etti.

Batı Avrupa Kırım Türkleri Dayanışma ve Kültür Merkezi'nin girişimi ile naaşı 2007 yılında Kırım'a nakledildi. 18 Mayıs 1944 yılında Stalin'in Kırım Türklerini sürmesinin 63. yıl dönümü olan bir başka 18 Mayıs günü Kırım'da yapılan mitingi müteakip Dr. Mustafa Edige Kırımal'ın naaşı Bahçesaray'da bulunan İsmail Bey Gaspıralı'nın mezarının yanında toprağa verildi.*

---

* Kaynak: vatankirim.net/mustafa-edige-kirimal-778/

İÇİNDEKİLER

Çevirmenin Ön Sözü 13
Gerhard von Mende'nin Takdimi....15
Cafer Seydahmet Kırımer'in Takdimi 17
Ön Söz....29
Kısaltmalar 31
Yazarlar....35

GİRİŞ....39

BİRİNCİ BÖLÜM
Kırım Türklerinin Millî ve Kültürel Yeniden Doğuş Dönemi ve İsmail Bey Gaspıralı'nın Faaliyetleri 45

İKİNCİ BÖLÜM
1900-1916 Yıllarında Kırım Türkleri Arasındaki Yeni Millî Cereyanlar....49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Devrim Döneminde (1917-1918) Kırım Türklerinin Millî Hareketi 65
I. Kültürel Özerklik Dönemi 66
II. Bölgesel Özerkliğin Gerçekleştirilmesi Mücadelesi....77
III. Millî Bağımsızlık Dönemi....97
1. Bolşevik Darbesinin Sonuçları ve Kırım Türkleri Kurultayı'nın (Millî Kurucu Meclis) Toplanması....97
2. Kurultay'ın Çalışmaları. Dış Ülkeler ile İlişkiler 120
3. Bolşevikler ile İlk Çatışmalar 138
4. Akmescit Halkevinde Anlaşmazlık ve Millî Hükûmetin Çökmesi....149
IV. Bolşevik Hâkimiyeti Döneminde Kırım Türklerinin Millî Direniş Hareketi (Ocak- Nisan 1918) 164
V. Kırım Türklerinin Bağımsız Devlet Kurma Mücadelesi (Nisan-Haziran 1918) 173
VI. Alman İşgali Sırasında Kırım'ın Bağımsızlığı (25 Haziran-16 Kasım 1918) 187
1. Kırım Devleti'nin İç Durumu 187
2. Kırım Devleti'nin Dış Ülkeler ile İlişkileri 200
a) Almanya ve "Beyaz Gönüllüler Ordusu" {"Weisse Freiwillige Armee"} ile İlişkiler....200
b) Ukrayna ile İlişkiler ve Merkez Radası'nın Saldırganlığı 200
c) Skoropadski Hükûmeti ile Anlaşmazlık ve Berlin'de Diplomatik Görüşmeler....208
d) Kiev'de Görüşmeler ve Cafer Seydahmet'in İstifası....226
e) Türkiye ve Dış Ülkelerdeki Kırım Türkleri ile İlişkiler 234
3. Sülkeviç Hükûmetinin Dağılması 248

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
"Beyaz Gönüllüler Ordusu" İşgali Sırasında Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi (16 Kasım 1918-11 Kasım 1920) 255

BEŞİNCİ BÖLÜM
Bolşevik Hâkimiyeti Altındaki Kırım (1920-1941) ve Kırım Türklerinin İkinci Dünya Savaşı Sırasındaki Millî Mücadelesi (1941-1945) 263

ALTINCI BÖLÜM
Türk Halkının Kırım'dan Zorla Göç Ettirilmesi ve Kırım Türklerinin Çabaları.....293

KAYNAKÇA
Kırım Türklerinin Millî Mücadelesini İlgilendiren Eserler.....299

RESİMLER VE HARİTALAR.....309
DİZİN.....317

"Kırım kan gölünde boğulsa, yurdumuz alevler içinde kalsa ve varımız yoğumuz yok edilse de, Kırım Türklerinin bağımsızlığa olan inançları artacak, daha da güçlenecektir. Tarih er ya da geç bağımsız ve mutlu Kırım'ı yazacaktır."

Cafer Seydahmet {Kırımer}
"Andlı Kurban"

Cafer Seydahmet Kırımer

Yazarı tarafından saygı ve minnet duygularıyla,
Kırım Türklerinin millî hareketine ruh veren, hayatını
Kırım'ın özgürlük mücadelesine ve
Türk dünyasının esenliğine adayan öğretmeni
CAFER SEYDAHMET KIRIMER'e
ithaf edilmiştir.

ÇEVİRMENİN ÖN SÖZÜ

Aile kökenim Kırım ve Dobruca'ya dayandığı için, 2000 yılında emekli olduktan sonra yoğun şekilde Atalar Yurdu Tarihi ile ilgili eserleri okumaya başladım. Okuduğum eserlerin büyük kısmında M. Edige Kırımal'ın 1952 yılında Almanya'da basılan *Der nationale Kampf der Krimtürken* adlı doktora tezinin kaynak olarak gösterildiğini gördüm. Eserin isminin Almanca olarak verilmesi dikkatimi çekti. Ülkenin önde gelen ve Kırım Tarihi konusunda uzman olan akademisyenlerine bu eserin çevirisinin yapılıp yapılmadığını sordum. Eserin tamamının çevrilip kitap hâlinde yayımlanmadığı bilgisi üzerine bu eseri çevirmeyi düşündüm. Kırım Tarihi konusunda uzman Prof. Dr. Hakan Kırımlı'nın, "abidevi eser" olarak nitelediği bu eserin Türkçeye çevrilmesinin "büyük bir hizmet olacağını" söylemesi üzerine çalışmalarıma hız verdim. Sayın Kırımlı, eserin çevirisinde Türkçe yayınlardan alıntı yapılan kaynakların asıllarının bulunup kullanılmasının uygun olacağını belirttiler. Kendi gözetimlerinde bir ekip kurarak bu konuda bir çalışma başlattılar.

Bu değerli katkıları için Sayın Prof. Dr. Hakan Kırımlı'ya, Ufuk Aykol'a ve Enver Uğur Aykol'a çok teşekkür ediyorum.

Kırım Tarihi ile ilgili böyle abidevi bir eseri Türkçeye kazandırmaktan büyük bir mutluluk duymaktayım.

Erol UĞUR

GERHARD VON MENDE'NİN TAKDİMİ

Doğu Avrupa halklarının millî hareketlerinin araştırılması sadece Alman Doğu Araştırmalarının değil, genel Doğu Araştırmalarının da üvey evladıdır. Bunun haklı nedenleri vardır. Sovyetler Birliği içindeki halkların gizli, yarı yasal veya yasal faaliyetleri pek göze çarpmıyordu. Bu halklarla meşgul olmak zorunluluğu dolayısıyla Rus Devleti veya Sovyetler Birliği, devlet olarak çok ön planda idi.

Bu halkların faaliyetleri genellikle yer altında ve hâkimiyetleri altındaki devlete karşı olduğu için resmî belgeler (bu tür konulardaki Sovyet yayınlarının gösterdiği gibi bunlar genellikle polise ait evraklardı) gerçek mahiyetlerini, kuvvetli ve zayıf yönlerini, gelişmelerini ve gerilemelerini müphem ve çarpıtılmış şekilde yansıtıyorlardı. Doğu Avrupa halklarının millî hareketlerini izlemek ve bağlantılarını ana hatlarıyla ortaya koymak için sadece bilimsel (bilgi) toplama gayretleri ile yetinilmiyordu; dedektiflik yeteneklerinden de istifade ediliyordu.

1917'de patlama noktasına gelen ve merkezî Rus idaresinin zaman zaman gösterdiği zayıflığın etkisiyle millî devletlerin kurulmasına sebep olan millî hareketlerin ilk ayak seslerinin 1905 Devrimi sırasında duyulduğu hatırlanacak olursa, dünyamızın büyük bir parçasına siyasi şekil vermeyi amaçlayan Doğu Avrupa'daki millî hareketlerin öneminin çok açık olduğu görülecektir. Gerçi Sovyet Rusya, kurulan bu millî devletleri daha sonra birbiri arkasından tekrar zapt etti ama onların varlığını artık görmezden gelemezdi.

Almanya-Sovyet Rusya Savaşı (1941-45) millî hareketlerin yeniden ortaya çıkmasına neden oldu. Bu, iddia edildiği gibi Almanların maksatlı olarak yarattığı bir durum değildi; son Dünya Savaşı'ndaki gönüllü sayısının gösterdiği gibi kendiliğinden ortaya çıkmıştı. Bu hareketler kendi tarih ve kültür geleneğinden ve millet olarak hür ve bağımsız olma arzusundan beslenmektedir.

Kırım Türklerinin kimler olduğu -ileriki çalışmada konudan sapmamak için-, son on yıldaki çabalarının ve amaçlarının neler olduğu ve neye ulaştıkları sadece akademik bir soru değildir; bu, pratik anlamı olan bir sorudur. Çünkü yeni bölgesel düzenlemelerin halkların gerçek arzu ve hedeflerinin bilinmemesi veya yeterince dikkate alınmaması yüzünden, umut edilen memnuniyeti sağlamayan, aksine yeni cereyanların doğmasına neden olan yanlış çözümler olduğu konusunda yeterli sayıda örnek vardır.

Bu bilgi boşluğumuzu kapatmaya yardımcı olmak zor ama takdire şayan bir görevdir. Elinizdeki çalışmanın yazarı, Kırım Türkleri için bu görevi yerine getirmiştir.

Kırım Türklerinin modern millî hareketi bugüne kadar ayrıntılı olarak ortaya konulmamıştır. Bu hareketin bazı aşamaları -en ayrıntılı şekilde Rusça ve Türkçe olarak- çeşitli yayınlarda ele alınmıştır. Ancak sadece Kırım Türklerinin yaşadıkları bölgelerdeki gelişmeleri değil, Kırım'da cereyan eden olayların Rus, Türk ve -Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Kırım Türkleri-

nin millî hareketinin aktif olduğu dönemlerdeki- Alman siyasetleri ile ilişkilerini ele alan geniş bakış eksik kalmıştır. Yazarın çok sayıda yeni belge ve çağdaş materyalden yararlanarak ortaya koyduğu bu çalışma söz konusu eksikliği gidermektedir. Birkaç konuyu zikretmek gerekirse, örneğin Genç Tatarların ortaya çıkışı ve {hareketin} mahiyeti, 1918 yılında Kırım'ın Ukrayna ve Türkiye ile siyasi ilişkileri, Kırım Türklerinin Sovyet hâkimiyeti altındaki ve İkinci Dünya Savaşı sırasındaki gelişimi konularındaki belge ve materyal yeni ve içerik bakımından zengindir. Yazar son iki konuda -anlaşılacağı üzere- sınırlı sayıda kaynağa ulaşabilmiştir. Sovyet belgelerine ulaşmak mümkün değildir, Kırım ile ilgili son savaş dönemine ait Alman belgeleri ise kısmen temin edilebilmiştir. Yazar, bütün bunlara rağmen Kırım Türklerinin millî mücadele tarihini yedikleri son darbeye, yani yurtlarından göç ettirilmelerine kadar ortaya koymaya gayret etmiştir. Bunun için kendisine teşekkür edilmelidir.

Kırım Türklerinin millî hareketini en iyi anlatan Rus Yazar V. Yelagin, "Die nationalistischen Illusionen der Krimtataren in den Jahren der Revolution" {"Devrim Yıllarında Kırım Tatarlarının Millî Hayalleri"} (*Novyj Vostok*, Moskova 1925, C. V ve VI) adlı eserinde, hareketin o dönemde yasa dışı olması ve Kırım arşivlerinde söz konusu edilmemesi nedenleriyle Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk dönemlerdeki Tatar (Kırım Türkleri kastedilmektedir) Millî Hareketi'ni anlamanın mümkün olmadığını itiraf etmektedir. Bu nedenle Yelagin'in düşüncesine göre, gelecekteki tarihçiler için arşivler değil, bu harekete katılanların anıları daha ilginç olacaktır. Yazar, son savaşı yaşayan ve Kırım'da 1918-20 yıllarında cereyan eden olaylara bizzat katılan veya görgü şahidi olan diasporadaki Kırım Türklerinin raporlarını derleyerek tam da bu düşünceye uygun hareket etmiştir.

Bu gerçek beni, uzun yıllar süren müşterek çalışmalarımız nedeniyle kendisiyle irtibatta bulunduğum yazara yönlendirmektedir. Yazar, sadece Rusça, Türkçe ve Kırım Türkçesi hakkında temel bilgiye ve gerekli bilimsel eğitim gibi koşullara sahip değildir; bundan daha fazla olarak Kırım Türkleri Millî Hareketi'nin görgü şahidi ve katkıda bulunanı olması gibi bir özelliğe de sahiptir. Kırım Cumhuriyeti'nin eski Dışişleri Bakanı Cafer Seydahmet Kırımer ile sıkı ilişkisi olması, Hasan Sabri Ayvaz ve Osman Akçokraklı'nın öğrencisi olması, Ahmed Özenbaşlı ile ve son Dünya Savaşı sırasında Kırım'da ve Romanya'da, Kırım Türkleri Millî Hareketi'nin önde gelen şahsiyetleri ile müşterek çalışmaları olması dolayısıyla, bu hareketin iç gelişmelerine vâkıf olmak ve olayların dışında olanların ulaşamayacakları kaynaklardan yararlanmak imkânına sahip oldu. Bütün bunlar çalışmaya özel bir çekicilik ve değer katmaktalardır. Hayatta olanların, olayları yaşayanların ve doğrudan içinde olanların gördüklerini yansıtmasıyla feleğin zulmüne uğramış bir halk için güvenilir, esaslı ve ayrıntılı çalışılmış olduğu kadar samimi bir savunma olmayı hak etmektedir.

CAFER SEYDAHMET KIRIMER'İN TAKDİMİ

Aynı zamanda öğrencim de olan Dr. Edige Kırımal'ın bu araştırması ile ilgili birkaç hususa değinmeyi zevkle ve gurur duyarak kabul ettim. Bu çalışmanın daha yetkili bilim çevrelerince değerlendirileceğine inanarak anlamayı kolaylaştırmak için özet şekilde birkaç tarihî gerçeği ve resmi, okuyucunun dikkatine sunmak isterim. Bu bilgilerde Kırım Türklerinin tarihî, millî ve kültürel gelişmesi açıkça görülmektedir.

Ama öncelikle, tüm Kırım Türkleri adına, savaş sonrası Almanyası'nın zor koşullarında Sayın Dr. Edige Kırımal'a materyal temin etmede, bilimsel çalışmada ve eserinin yayımlanmasında yardımcı olan ve destekleyen şahsiyetlere teşekkür etmeyi borç bilirim.

*

Rus emperyalizminin baskı altında tuttuğu halklar için nasıl korkunç bir felaket olduğunu anlamak isteyenlerin bu eseri ilgi, öğrenme arzusu ve duygudaşlık ile okuyacaklarına inanıyorum.

Yazar, Kırım trajedisini anlatmakla gerçeklere uygun insani bir eser ortaya koymuş oluyor. Bolşeviklerin mantıksız ve aldatıcı vaatlerine inanmamaları konusunda insanları, halkları ve özellikle Doğu'daki kardeşlerimizi uyarıyor. Bununla bağlantılı olarak, Türklerin genel sorunlarını da ele alarak, başta Kırım Türkleri olmak üzere, Türk dünyasına çok büyük hizmet yapmış oluyor.

Tarihin Kırım trajedisine uzun müddet sessiz kalacağı düşünülemez. Günümüzün Batı dünyasında bu konuda temeli sağlam işaretler görülmektedir. Bu, Kırım için bir teselli ve umut kaynağıdır. Bu işareti vermek Dr. Edige Kırımal'a kısmet oldu. Gösterdiği başarı saygı uyandırıyor. Kırım için hayatlarını feda eden şehitler kendisinden razı olacaklar, gelecek nesiller şükran duyacaklardır.

Azerbaycan, İdil-Ural, Kırım, Kuzey Kafkasya ve Türkistan gibi Türk ülkeleri uzun bir tarihî geçmişe, kültüre ve zengin yeraltı kaynaklarına sahip olmalarına ve dünya üzerinde potansiyel gücü çok yüksek toplam 65 milyon Türk nüfusu bulunmasına rağmen, çok az sayıdaki bilim insanı hariç, Batı dünyasındaki eğitimli çevreler biz Türkleri maalesef tanımıyorlar. Biz de kendimizi gerçek yönlerimizle Batı dünyasına tanıtmaktan, Batılı bilim insanları tarafından tespit edilmiş tarihî ve kültürel zenginliklerimizi yaymaktan uzağız. Batı dünyasının bizi müttefiki olarak görmesinin zamanı gelmiştir. Bunu sadece "Tanımak, tanımamaktan daha iyidir," prensibine uymak için yapmamalılardır. Türk dünyasının gelişmesinin Batı demokrasisinin, barışın ve insanlığın savunulması için çok değerli bir yardım ve güvenilir bir güç olabileceğini görmelilerdir. Bu nedenle, ortak çıkarlarımız adına Batılı aydınlara bizim hakkımızda yazılanların çok azına itibar etmeleri çağrısında bulunmak istiyorum. Bu suretle karşılıklı yakınlaşma sağlanmış olacaktır.

*

Kırım; güzel, verimli toprakları bulunan, eski çağlardan beri sevilen ve Avrupa ile Asya kavşağında yer alan bir yurttur. Asırlardan beri Yunan, Roma, Hristiyan ve Müslüman Arap kültürlerinin etki alanı buldukları canlı bir ticaret bölgesi idi. Tarihçiler, Herodotos'tan beri Kırım'dan ve kucağında bir yurt bulan tüm ırklardan ve halklardan söz etmektelerdir. Yabancı seyyahlar ve şairler onun güzelliğine övgüler düzmektelerdir.

Muhteşem bir tarihe sahip olan ve trajedi yaşayan kendi küçük yurdumu anlatarak okuyucuyu yormayacağım. Élysée-Reclus'un "dünyanın botanik bahçesi" olarak nitelediği Kırım'ın doğasını tasvir ederek okuyucunun dikkatini de dağıtmayacağım. İçlerinde dünya sıralamasında altıncı sırada yer alan Kerç'in maden yatakları da bulunan yeraltı zenginliklerini, çeşit çeşit meyvelerini, meşhur tütününü ve değerli buğdayını saymayacağım. Ben sadece, doğanın Kırım'daki insanlara sakin ve mutlu bir yaşam için gerekli olan her şeyi bahşettiğini belirtmek istiyorum.

Eski çağlardan beri Batı ve Doğu literatürlerinde "cennet" olarak nitelenen bu güzel yurtta oturan insanlar hangi ırka veya dine mensup olurlarsa olsunlar, doğanın yarattığı ahengi bozmamak için her zaman bir arada ve kardeşçe yaşadılar. Kırım hakkındaki tüm tarih araştırmaları bu konuda görüş birliği içindelerdir. Bunlar arasında şovenist eğilimlerle yazılmamış Rus araştırmaları da vardır.

*

Doğu ve Batı medeniyetlerinin kesişmesine sahne olan bir ülkede doğal olarak "birlik ve insanlık" duygusu ve dünya görüşü oluşmuştur. On beşinci yüzyılda eski Kırım Hanlığı döneminde hem hanlık tarafından Kaffa'da {Kefe} bastırılan haç işaretli Ceneviz armalı paralar hem de Kırım Hanlığının armasını (Tarak Tamga) taşıyan paralar vardı.

Kırım'da millî özelliklerini ve kültür eserlerini koruyabilen, sayıları 10.000'i bulan Kırımçak ve Karaim nüfusu vardır. Her iki halkın bugüne kadarki varlığı ve tarihî, Kırım Türkleri ile karşılıklı saygıya dayanan kardeşçe bir arada yaşamayı en iyi şekilde ispat etmektedir.

Tarih, Kırım Hanlığı ordusu ile birlikte savaşa katılan Kazakların bayraklarında haç taşıdıkları ve İslam dinine aykırı olmasına rağmen domuz eti yediklerini göstermektedir.

Kırım'ın, Rusya tarafından işgali sırasında (1783) Kırım'ın güney sahilindeki nüfusu 35.000 olan, daha sonra yanlış olarak "Rum" diye anılan Hristiyan Kırım Türkleri, zorla göç ettirildikleri tarihe kadar Mariupol bölgesinde Müslüman Kırım Türkleri ile beraber kardeşçe yaşadılar.

Kırım Hanlığının dağılmasından sonra Kırım'a yerleşen Alman sömürgeciler de Kırım Türkleri ile dostça ilişkiler içinde yaşadılar. Son nesle kadar büyük ölçüde Türkçe biliyorlardı.

Cambridgeli Profesör E.D. Clarcke, çok değerli eserinde, Kırım'ı işgal eden Rus ordusunun Kırım'daki şehirleri ve yerleşim yerlerini, Türk camilerini, çeşmeleri, hamamları ve hatta mezar taşlarını nasıl yakıp yıktığını anlatmaktadır. Kırım'daki diğer halkların kültürel eserleri de aynı akıbete uğramışlardır.[1]

*

Petersburg Üniversitesinde bir müddet bilimsel çalışmalar yapan, daha sonra Karaimlerin dinî önderi olan Hacı Süreyya Han Şapşal'ın, Kırım Hanlığındaki bütün tebaanın eşit haklara sahip olduğunu kanıtlayan aşağıdaki sözlerini aktarmanın uygun olacağını düşünüyorum:

> Kırım Tatar hükûmeti bilhassa Karaimleri himaye ettiği gibi akvâm-ı saireye de ibraz-ı adalet eylediği şayan-ı kayd ve dikkattir.
>
> Kırım Tatar hükûmetini birçok müverrihler konargöçer bir göçebe gibi değilse de herhâlde vahşilikle demgüzâr olduklarını göstermek istemişlerdir. Hâlbuki kalem-rev hükûmetinde yaşayan bilcümle efrada bilâtefrik icra-yı adalet ettiğini istitrâden söylemek isterim ve şurasını da dermeyan etmekten geçemem ki Kırım tarihini yazan bu müverrihler bir kerecik olsun Petersburg'da sâkıt imparatorluk kütüphanesinde mahfuz Kırım Kazaskerlik Defterlerine müracaat etmiş olsalardı, orada (1608-1778) yani 170 senelik vakayı 25 defterde müderic bulacak ve hanlığı ahvâl-i mahsusasına kesb-i ıtla' edecek ve bu kadar ağır ithamâna kalkışmayacaklardı.[2]

Şapşal, bazı kanıtlar gösterdikten sonra devam ediyor:

> Birisinin vefatıyla bıraktığı malın tereke kaydını okurken içilmeyerek kalan yarım bardak kıymetsiz süt bile sebt-i defter edildiği görülmüştür ki bunun misline hakkı bugünkü Avrupa kassamlarında bile tasdik edilemez... Bu, bunlara mümâsil binlerce ahvâllerde keyfî hareketlere ictisar olunmadığı ve daima bir intizam dairesinde tebaanın sıyânet olunduğu ve her vakanın intizam-ı tam ile hükûmet defterine kaydedildiği görülmektedir.*

*

[1] Edouard Daniel Clarcke, *Voyage en Russie, en Tatarie et en Turquie*, Paris 1813.

[2] Süreyya Şapşal, "Kırım Karaim Türkleri", *Türk Yılı*, {haz. Akçuraoğlu Yusuf}, İstanbul 1928, s. 593.

* Aynı yer.

1428 yılında kurulan Kırım Hanlığının ikinci hanı âlim ve şair Mengli Geray, 1500 yılında kendi sarayının yapılmasından önce yeni başkent Bahçesaray'da bir tepe üzerinde büyük bir medrese kurulmasına karar verdi.[3]

Mengli Geray Han, başkent halkına bu medresenin inşasına başlanacağı gün orada hazır bulunmalarını emretti. Halka şöyle seslendi:

> Bugün Allah'ın yardımıyla kutsal bir ilim mabedinin inşasına başlıyoruz. Bu mabet, bu dünyada daha mükemmel insanlar yetiştirmeye yardımcı olacak ve ahirette bize cennete giden yolu açacaktır. Tüm gücümüzle buna hizmet edeceğiz.

Han, daha sonra işçilerin yanına giderek temel atılması için toprağı kazmaya ve taşları temizlemeye başladı. Han, medresenin inşası bitene kadar işçilerle ve halka birlikte çalışmak için her fırsattan istifade etti.

Mengli Geray, medresenin inşası bittiğinde kapısına bir zincir takılmasını emretti. Böylece içeri girmek isteyen başını eğmek zorunda kalacaktı. Medresenin adı bu nedenle "Zincirli Medrese" oldu.

Han, medresenin açılış töreninde şöyle bir konuşma yaptı:

> Akıl, insanı asil bir varlık yapar; aklın gelişmesi ise ilimle olur. Kendini ilme adamayanlar acınacak bir hayat sürmeye mahkûmdurlar. İlme saygı göstermeyenler, han olsun, padişah olsun esaslı ve kalıcı eserler bırakamazlar. Er veya geç aşağılanmaya ve onurlarını kaybetmeye mahkûmdurlar. Medresenin kapısına bir zincir bağlanmasını emrettim. Kim olursa olsun, bilimin bu kutsal mabedinden içeri giren başını eğecek ve bilime saygı göstermeye alışacaktır.

Bu sözlerden sonra medreseden içeriye ilk olarak han girer. Han sadece başını eğmez; tamamen eğilerek içeri girer.

Kim bilir, belki de medresenin inşası sırasında içine zerk edilen bilime sonsuz saygı binayı sağlamlaştırmış ve eski bilgi mabedini tahrip edilmekten korumuştur.

*

Korkunç İvan, Mayıs 1552'de her şeyi yakıp yıkan ordusu ile hanlığı ve bilim ve ticaret merkezi Kazan'ı zapt etmeye başladı. Kırım Hanı Devlet Geray, küçük ama kararlı ordusu ile Kazan'ın yardımına koştu. Han, savaşa sadece dostluk duygularıyla girmemişti, bunda politik düşüncelerin de etkisi vardı: Kazan'ın kaybedilmesi Astrahan'ın ve Kırım'ın kaybedilmesine ve Asya'daki tüm Türklüğün felaketine sebep olabilirdi.

---

[3] Bahçesaray'daki Hansaray, 1504 yılında Mengli Geray Han zamanında yapıldı. Saray, daha sonra Kırım'ın Elhamrası olarak meşhur oldu. Bugüne kadar bilinmeyen bir nedenden dolayı 1944'te Almanların geri çekilmesi sırasında tahrip edildi. Zincirli Medrese ise dört yıl önce, 1500 yılında inşa edildi.

Kırım'ın çocuğu, Narik'in oğlu Çora Batır, siyasi düşüncelerle değil, soyunun şöhretini düşünerek ve kardeşlik duygularının gereği olarak Rusların saldırı haberini alır almaz atına atlar, yayını kuşanır, oklarını alır, annesi ve babası ile vedalaşır, babasının rızasını alır ve Kazan'a koşar. Kuzey Türklerinin, Kırım'ın bu evladını öven çok sayıdaki değişik halk destanında Çora Batır şöyle konuşturulur: "Kazan'a han veya bey olmaya değil, Kazan'ın savunulması uğruna ölmeye gidiyorum."

> Kazan yolunda iken toprağı kan değil, kar kaplamalı; Kazan'a vardığımda toprağa kar değil, kan düşmeli.

Çora Batır, Kazan'da kardeşlerinin mabedi ve ocağı devleti savunmak için Ruslara karşı savaştı ve kalbinden vurularak Kazan Nehri'nin kabaran sularına kapıldı.[4]

Kim bilir, çarlığın ve Bolşevikliğin Türklere ilgisizlik aşılamak ve ayrılıkları yaymak için gösterdikleri gayretleri, belki de Türk devletleri için tipik bir durum olan ve Türklerin bilinçlerinde değilse de en azından ruhlarında derin sevgi ve birlik izleri bırakan karşılıklı kardeşlik duygularının etkisiyle başarısız olmuş ve şimdiye kadar Türklerin kalplerine karşılıklı güven ve kardeşlik duyguları yerleştirmiştir.

*

Tarih, eski çağlardan beri barış sanatının savaş sanatından daha önemli olduğunu öğretmiştir.

1711 yılında Prut'ta, o dönemin çok önemli bir savaşı cereyan etti. Büyük Petro'nun ordusu Türk topçusunun gücünü hesaba katmamıştı. Bir gün süren çetin muharebeden sonra tamamen imha edilmişti. Petro, Devlet Geray Han'ın sevk ve idaresindeki Kırım süvarilerinin çok süratli hareket edebileceklerini tahmin etmemiş ve ordusunun her istikametten kuşatıldığını fark etmişti. Bu zafer, tarihin gelişiminde önemli bir faktör olabilirdi.

Büyük Petro, o gece hayatının en karanlık ve ümitsiz saatlerini yaşadı; kendisini demir bir kafese kapatılmış azgın bir aslan gibi hissetti. Karısı Katerina, bu durumdan kurtulmak için bir çare aradı. Katerina'nın sağduyusu Petro'nun iradesinden daha güçlüydü. O, böyle durumlarda başarının güzelliğine değil, soğukkanlılığına bağlı olduğunun bilincindeydi. Belki de sadece Petro'yu kurtarmak için giriştiği bu hareketinin ne kadar önemli olduğunun farkında bile değildi. Oysa bunun Rusya'nın, çevresindeki halkların, hatta tüm dünyanın geleceğini ilgilendi-

---

[4] Hasan Ortekin, *Çorabatır Destanı,* İstanbul 1939.
Hasan Ortekin (d. 1897, Dereköy/Yalta, ö. 6 Ocak 1939, İstanbul), Kırım tarihi ve Kırım Türklerinin folkloru hakkında değerli bilimsel araştırmalar bırakmıştır. Araştırmaları İstanbul'da yayımlanan *Azerbaycan Yurt Bilgisi* isimli gazetede ve Romanya'da yayımlanan *Emel Mecmuası*'nda yayımlanmıştır.

ren bir etkisi vardı. Onun bu hareketi Batı ile Doğu arasında barış sağlayabilecek Türk zaferini etkisiz bıraktı.

Katerina'nın şansı da yaver gitti. Zafer sarhoşluğu içindeki Türk Komutan Baltacı Mehmet Paşa tüm sağduyusunu kaybetmişti. Çevresinde bulunanların çoğu tarihî sorumluluklarının ve gelecekteki tehlikenin bilincinde değillerdi. XII. Karl'ın ve Hetman Mazepa'nın görüşlerini paylaşan Kırım Hanı Devlet Geray, bütün gücüyle ileride Rusya'dan gelecek tehlikeye dikkat çekmeye çalıştı. Basit düşünceli Baltacı Mehmet Paşa ise XII. Karl'ı işaret ederek ona, bütün ülkelerin monarklardan kurtulmaları gerektiği cevabını verdi. Katerina'nın cezbedici gülüşlerinden ve kendisine sunulan yüklü hediyeden etkilenen bu dar görüşlü ve hırslı komutan kalıcı bir barış yapma imkânını elinden kaçırdı.

Devlet Geray Han, gelecekten duyduğu endişenin sıkıntısıyla sultana başvurdu ve Baltacı Mehmet Paşa'nın idam edilmesini sağladı. Fakat ele geçirilen tek fırsat tekrar yakalanamayacak şekilde heba edilmiş oldu.

*

Vatansever bir düşünür, devlet adamı ve hanın sekreteri Kefeli İbrahim Efendi bin Ali, 1736'da "idare-i maslahatçılığı" ve "mukaddes hodbinliği" eleştirdi. Onun görüşüne göre bunlar, Rusya'daki diğer halklar ve Türkiye için büyük tehlike teşkil ediyorlardı. Bunlara karşı diğer düşmanlardan daha fazla mücadele edilmeliydi. İbrahim Efendi yabancı dil biliyordu. Arap ve Fars literatürü hakkında bilgi sahibi idi. Bilgi düzeyinin mükemmelliği tarihten ve o dönemdeki jeopolitik durumdan geniş ve doğru neticeler çıkarmasını sağlıyordu.

Bir gün Fetih Geray Han'a babası Devlet Geray'ın Prut zaferinden sonra neden kalıcı bir barış sağlayamadığını izah etti. Bu olayın kötü sonuçlarını ortaya koydu. Kendi görüşüne göre, gelecek iki asırda gerçekleşmesi olası Rus işgalleri hakkında bir tablo çizdi. Hanın emri üzerine bütün söylediklerini yazılı olarak sultana da sundu.[5]

Tarih, maalesef İbrahim Efendi'nin öngörülerini tamamen haklı çıkardı. Üzücü olan şu ki "idare-i maslahat" günümüzde de kullanılan bir özdeyiştir. Bu düşünce tarzı, komşularının bağımsızlıklarını ellerinden alan ve dünya için bir tehlike olan Rus emperyalizminin son bulmasına, adaletin garanti altına alınmasına ve Rusya'daki halkların özgürlüğüne engel olabilir. Dünyayı yeni ve korkunç felaketlere sürükleyebilir.

*

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Ba-

[5] Kefeli İbrahim Efendi bin Ali'nin el yazısı 1928'de İstanbul'da bulundu. 1931'de *Emel Mecmuası*'nda müstakil bir yazı olarak yayımlandı. Polonya dilinde ve kısaltılmış olarak İngilizce çevirisi Varşova'da üç ayda bir yayımlanan *Wschòd-Orient* dergisinde (1934, Nu. 2-4) yayımlandı.

rış Antlaşması'nın (1774) üçüncü paragrafında "Kırım Hanlığı Allah'tan başka kimsenin hâkimiyeti altında değildir," denilmesine rağmen 1783'te Potyomkin'in 70.000 kişilik ordusu Kırım'a girdi. Kırım halkı antlaşmadaki vaatlerin yalan olduğunu gördü ve vatanını savundu. 30.000 kişi hayatını kaybetti. Kırım yakıp yıkıldı, kana bulandı ve yağmalandı.

Son Han Şahin Geray'ın biyografisini yazan Rus yazar Laşkov, büyük acı duyarak Rusların barbarlığını eleştirdi. Fransızca ansiklopedinin "La Crimée" maddesinde şöyle deniyor: "İnsanlık, esir etmek istediği şansız bir halka karşı uyguladığı şiddetten dolayı, haklı olarak Potyomkin'den sonsuza kadar şikâyetçi olacaktır." M.E. Lastalot Bachoné, o dönemdeki olayları şöyle yazıyor:

> Hiçbir şey Kırım'ın istilasından daha fazla adalete ters düşmezdi. Eğer güç, karşılığında bir ceza olmadan istediği her şeyi ele geçirebilirse, dünyada artık medeniyet diye bir şeyden bahsedilemez.[6]

*

19 Nisan 1783'te II. Katerina'nın, Kırım'ın Rusya'ya bağlandığına dair kararını ve Kırım halkına vaatlerini içeren imparatorluk mesajı yayımlandı. Potyomkin tehdit ederek Kırım'ın makam sahibi şahsiyetlerini Karasu'ya çağırdı. Onlara derin bir suskunluk içinde dinledikleri bildiri hakkında bilgi verdi. Rus vatandaşlığını kabul etmeleri ve kraliçeye sadakat andı içmeleri isteniyordu. Yemini belli belirsiz mırıldanan az sayıdaki onursuz korkak hariç, büyük çoğunluk susmakta ısrar etti.

Yaşlı bir âlimin sesi birden bu sahneyi böldü:

> Tüm dünyanın gözü önünde ve Allah'ın huzurunda verdiği, Küçük Kaynarca Antlaşması'nda yer alan resmî sözleri tutmayan ve daha sonra vatanımızı işgal eden ve ortalığı kana bulayan bu devletin vaatlerine nasıl inanabiliriz? Biz, vaatlerde bulunulmasını istemiyoruz; biz, bağımsızlığımızı istiyoruz.

Bu civanmert ihtiyar orada tutuklandı ve şehit edildi.

*

II. Katerina, 1787 ilkbaharında misafiri Avusturya Kayzeri Joseph ile birlikte Kırım'ı ziyaret etti. O sırada Kırım halkı Potyomkin idaresi altında çok büyük sıkıntılar içindeydi. Halkın bir kısmı da yurdunu terk etmişti. Çariçe, hanlık idaresinin eski memurlarını yanına çağırdı. Onlara eskisinden daha iyi bir hayat vadetti ve isteklerini sordu. Hanlık Darphanesi Müdürü gayrimüslim Kırım Karaim Türkü

[6] {Bachoné}, "Historie de Tous les Peuples", *Le Monde,* Paris 1859, C. VI, s. 110-111.

Benyamin Ağa, akrabalarının ve oymağının Osmanlı İmparatorluğuna göç etmek için izin istediğini söyledi. Çariçe buna çok kızdı.[7]

İltimas görme ve makam vaatlerine, eskiden Katerina'nın gözdelerine dağıtılan arazilerden kendisine ve oymağına arazi verilmesi imkânına rağmen hanlıktaki adalete alışık Benyamin Ağa, Kırım halkına eziyet eden Rus idaresine boyun eğebilir miydi?

*

1902 yılına kadar devam eden ve yüzbinlerce insanın Kırım'dan göç etmesine sebep olan olay, Benyamin Ağa'nın söylediklerinin sadece kendisi ve oymağı için geçerli olmadığını ispat ediyor.

Göç edenlerin bir kısmı Karadeniz'de veya Besarabya üzerinden Romanya'ya giden yollarda hayatlarını kaybetti. Buna rağmen vazgeçmediler. Rus idaresi daha yumuşak davranmaya başlamıştı ama onlar yine vazgeçmediler. Çünkü Kırım halkının ruhu Rus esaretine hiçbir şekilde katlanamazdı. Kırım Türklerinin Romanya'da, Bulgaristan'da ve Türkiye'de de söylenen en hüzünlü türküleri göçün acısını yansıtan türkülerdir. Bunlardan birinde şöyle deniyor:

Kimimiz malını mülkünü bıraktı, kimimiz yakınlarını kaybetti,
Hoşça kal vatan, senden ayrılıyoruz,
Biz yaban ellere gidiyoruz, acı çekmek kaderimiz,
Ey vatan, sana canımız feda.

Bazı türkülerde de hüzünle Kırım'ın güzellikleri, havası, suyu, meyveleri, hatta tuzu terennüm edilir.

*

Kırım'ın kara günleri sonsuza kadar süremezdi elbet; bir gün bu ülkenin hayatında umut verici bir dönem başlamalıydı.

İsmail Bey Gaspıralı, 1851 yılında Avcıköy'de doğdu. Türk dünyasının reformcusu olmak onun kaderiydi. Mükemmel modern eğitimi ve parlak zekâsıyla tüm olaylardan ve düşüncelerden isabetli sonuçlar çıkarabilme yeteneğine sahipti. Kendini tamamen Türk dünyasında Rönesans fikrini gerçekleştirmeye adadı. Engel tanımayan iradesiyle tarihte az kişiye nasip olan büyük başarılar elde etti.

İsmail Bey, İdil-Ural Türkü Zehra Hanım'ın kişiliğinde yüce bir ruh ve sadık bir hayat arkadaşı buldu. Zehra Hanım, zengin bir fabrikatörün kızıydı. Baba evini terk etti ve aklından ve sıcacık yüreğinden başka hiçbir şeyi olmayan İsmail Bey'e kaçtı. Millî bir basını hayata geçirmesi ve bir matbaa kurması için ona yardım etmek amacıyla, kendi arzusu ile eşyalarını ve giysilerini sattı.

---

[7] Şapşal, aynı yer.

Kırım'da bir Rönesans dönemi başlatan bu önemli adam, Gaspıralı, önce reform çalışmaları için temel attı. Bir zamanlar Mengli Geray Han'ın kendi sarayından önce medrese yaptırdığı gibi kendi ocağını ancak ondan sonra inşa ettirdi. Bu büyük adam kendini hiçbir zaman böyle tanımlamadı; o, kendini "şanslı İsmail" olarak gördü. Büyüklüğü ve şanslı olmayı nadiren bir araya getiren bu insanın anıları bugüne kadar azalmadan canlılığını korumaktadır.

*

Gaspıralı'yı takip eden önemli olaylar, okuyacağınız bu araştırmada ayrıntılı olarak ele alınmıştır: 1905 Devrimi ve sonrasında Genç Tatarların 1912 yılına kadar süren faaliyetleri Kırım gençliğinin 1908-1916 yıllarındaki etkileri, 1917-1918 Devrimi ve arkasından gelen Bolşevik hâkimiyeti. Kırım Türklerini Bolşeviklere karşı direnmeye ve çetin mücadelelere girişmeye zorlayan sebepler hakkında bazı tamamlayıcı hususları ilave etmeyi yararlı buldum.

Yaşlı İslâm Aga, 1917 yılında Kızıltaş köyünde bana Bolşeviklerin ne yapmak istediklerini sordu. Ona, programlarını tüm dünyada uygulamak istediklerini anlattım. İhtiyar, "Yani çarığını bağlayamayan Rus delirmiş olmalı," dedi.

Bu sözler, sadece Rus devrimcilerinin ve aydınlarının kendi halklarının düşünce tarzını anlamadıklarını değil, aynı zamanda Kırım Türklerinin Rus Devrimi'nin tüm söylemleriyle sonuçta açık bir saçmalık olacağını zamanında fark ettiklerini de göstermektedir.

*

Bolşevik işgali sırasında (1918) Dereköylü topraksız, fakir çiftçi Varelci Emir Hüseyin'e bir parça toprak verilmek istendi. Emir Hüseyin bu teklifi şu sözlerle reddetti: "Ben dilenci değilim, başkalarının mülkünü alamam ve çocuklarıma böyle bir örnek veremem."

*

Aralık 1929'da Akmescit'te {Simferopol} yeraltında faaliyet gösteren "Milliyetçiler Komitesi", güney kıyısında millî geleneklere çok güçlü bağları olan Üsküt köyü halkının Bolşevik tahrikleri sebebiyle ayaklanma hazırlıkları içinde olduğu haberini alır. Komitenin elçisi gece boyunca sadece kendisinin bildiği dağ yollarından Üsküt'e gelir, köyün etkili kişilerini toplar ve yabancı subay üniforması içinde ayaklanma kışkırtıcılığı yapan Bolşevik ajanları konusunda onları uyarır, ayaklanmanın halkın yok edilmesine sebep olacağını söyler. Köylüler ona şu cevabı verirler:

> Buraya boşuna geldiniz; bizim bilgimiz var. Biz bu ayaklanma sırasında öleceğimizi de biliyoruz. Ama ayaklanmayla bu korkunç baskı da yok olmayacak mıdır? Bu baskının bizi

yok edeceğini bilmiyor musunuz? Yok olmamızla tarihî ve millî bir olay yaratacağımıza inanıyoruz. Ayaklanma ile protestocuların ve direnişçilerin duygularını ateşlemek istiyoruz.

İsyan, Bolşevikler tarafından kanlı şekilde bastırıldı. Hayatta kalanlar Akmescit'te hapse atıldılar. Bu isyanın meydana gelmesiyle orada hâkim olan cesaretsizlik atmosferi coşkuya ve umuda dönüştü. Cellada boyun eğmediler, cesaretle kurtuluş olarak gördükleri ölüme gittiler.

*

1931 yılında Türk vatandaşı olarak Sovyetler Birliği'ni terk etmesine izin verilen Alupkalı ihtiyar Halil Kökmen Aga, İstanbul'a geldi. Ona, halkımızın Bolşeviklerin bize karşı düşmanlığının boyutunu doğru olarak değerlendirip değerlendirmediğini sordum. Bana aşağıdaki örneği anlattı:

Kolektifleştirme nedeniyle 1929'da birçok "Kulak" {çiftlik sahibi} Kırım Türkü, Kırım'dan sürüldü. En azından çocuklarını Kırım'da bırakmalarına izin verilmesini rica ettik. Sürgüne gönderilenler büyükbaş hayvanlardan daha kötü koşullarda yük vagonlarına kapatıldılar. Vagonların kapıları Ural'daki sürgün yerine kadar açılmadı. Birçok talihsiz insan yolda havasızlıktan ve pislikten hayatını kaybetti. Hayatta kalabilen birçok insanın elleri ve ayakları dondu. Ben de bunların arasındaydım. Ural'da ikinci kez çocuklarımızı kurtarmayı denedik. Şans eseri buradaki Bolşevikler insaflıydı. Ebeveynleri hayatını kaybetmiş 34 çocuğu seçmeme izin verdiler. Yolda kumanya almak için vagonu terk ettim, dönünce vagonun boş olduğunu gördüm. Aniden o çocuklardan on yaşlarında olanı yanıma geldi ve kulağıma fısıldayarak, "Dede, bizi arama, biz birbirimizden ayrıldık, her birimiz bir Rus evinde saklandı. Eğer bir arada olup Tatarca konuşsaydık, tekrar tutuklanıp tutuklanmayacağımızı kim bilebilir?" dedi. Böylece çocuk beni durdurmuş oldu.

Bunları anlatan yaşlı adam son cümlelerini söylerken üzüntüden ve öfkesinden titriyordu: "Yaşanan adaletsizlikleri görünce çocuklarımızın bile Türk olduğumuz ve öyle kalacağımız için yok edilmek istendiğimizi anladıklarına şüphe yoktur."

*

1931 yılında İstanbul'da solgun yüzlü ve perişan vaziyette, koltuk değnekli, yırtık pırtık ve kirli elbiseli bir adam beni ziyaret etti. Bu, Osman Karabiber idi.[8] Taraktaş köyündendi. Birkaç yıl Solowki'deki adı kötüye çıkmış toplama kampında kalmıştı. İstanbul'a gelinceye kadar hayatı mücadele içinde geçmişti. Görünüşü beni sarsmıştı ama düşünce tarzını anlamak için sordum:

Biliyorum, bizim gençliğimiz Bolşeviklerle ortak bir dil bulmak için çok fedakârlıkta

[8] Ek'teki 5. Levha'ya bakınız.

bulundu ama başarıya ulaşılamadı. Halkımız çok umutsuz bir durumda. Bolşeviklerle anlaşmaya çalışırsak daha iyi olur.

Karşımdaki adam bunu duyunca kahve fincanını sert şekilde itti, koltuk değneklerinin yardımıyla ayağa kalktı ve şöyle dedi:

Senden bunu duyacağımı bilseydim kapını hiç çalmazdım. Zayıflıktan ayakta duramıyorum ama şunu bilmelisin ki vatanımıza geri döneceğiz, babalarımızın, analarımızın, eşlerimizin ve çocuklarımızın intikamını alacağız. İnsan olarak anılmaya değmez, hak hukuk bilmez hayvanlarla, yılanlarla aynı dili konuşamayız.

Onu sakinleştiremiyordum. Ona sorumun altında yatan nedeni açıkladım. Vedalaşırken kucaklaştık ve birbirimizi öptük.

Evet, "insan olarak anılmaya değmez, hak hukuk bilmez hayvanlarla, yılanlarla aynı dili konuşmak" mümkün değildir. Ama Kırım Türklerini bu umutsuz ve korkunç kanaate sevk eden neydi? Bolşeviklerle ortak bir dili neden bulamadılar? Yukarıda bahsettiğim tablolarla bu soruya bir cevap vermeye çalıştım. Okuyucu diğer cevapları bu değerli eserde bulacaklardır. Okuyucunun {Kırım ile ilgili} eserleri okurken şu hususlara dikkat etmelerini istemeyi bir görev sayıyorum: Millî mücadelelerinde tarihlerinden ilham alan Kırım Türkleri tüm Kırım halkına karşı insanlık ve kardeşlik duyguları beslemişlerdir. Kurultay'ın Kırım Türkleri Anayasası tamamen demokrasi prensiplerine dayanmaktadır. Kırım Türkleri burada ifade edilen zaman süresince diğer Kırım halklarına karşı bir kere bile adaletsiz muamelede bulunmamışlardır.

Kırım Türklerinin çabaları, büyük şehitleri Çelebi Cihan'ın hayal ettiği tabloyu gerçekleştirmeye yöneliktir: "Tüm Kırım halkları bir buket içindeki değişik çiçekler gibi kendi kültürlerini ve tarihî özelliklerini korumalılardır."

Kırım Türklerinin trajedisi ve tarihte örneği görülmemiş ve en azından şeklen de olsa bir yargılama olmaksızın barbarca Kırım'dan sürgün edilmeleri millî mücadelelerinin haklılığını gösteren en iyi kanıttır. Her şey şunu gösteriyor ki Kırım Türklerinin küçük vatanlarında halkların bir arada kardeşçe yaşamalarını gerçekleştirme çabaları uluslararası camianın ilgisini ve Birleşmiş Milletler'in dikkatini çekmeye layıktır.

Biz Kırım Türkleri, bir halk olduğumuza ve insanlığı mutlu geleceğe taşıyacak çağımızda başına gelen felaketin unutulmayacağına inanıyoruz. Siz, değerli okuyucular, bu kitabı okuduktan sonra bu kanaate geldiyseniz, bu bizim için büyük bir teselli ve başarı olacaktır.

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın esas maksadı, büyük Rus Devrimi'nin ilk iki yılında Kırım'daki millî hareketin tarihini araştırmaktır. Bu iki yıl (Mart 1917'den Kasım 1918'e kadar) Kırım Türklerinin yakın tarihi içindeki çerçevesi net çizilmiş, belli kronolojik bölümleri kapsayan bir dönemini anlatmaktadır. Bu dönemde, Çarlık Rusyası'ndaki Kırım Türklerinin haklarından yoksun bir hayattan millî bağımsızlığı gerçekleştirmeye geçiş, Kırım Demokratik Cumhuriyeti'nin ilanı (Aralık 1917) ve bağımsız bir Kırım Devleti'nin yeniden kurulması (Mayıs-Kasım 1918) hadiseleri cereyan etmiştir. Tarihî sebepleri ve anlatılan olayların bunlarla doğrudan bağlantılı nedenlerini açığa kavuşturmak için, başlangıçta Kırım Türklerinin 1917/1918 yılları öncesindeki millî hareketleri hakkında bir araştırma yapmak gerekliydi. Aynı zamanda bu millî harekete genel bir bakış da zorunluydu. Bu nedenle Kırım Türklerinin 1918'den sonraki (İkinci Dünya Savaşı'na kadar) millî mücadelesi de ana hatlarıyla ele alınacaktır.

Belgelerin gözden geçirilmesi ve üzerinde çalışılması sırasında karşılaşılan en önemli zorluk, Batı Avrupa'da konuyla ilgili yeterli tarihî doküman ve bilimsel yayının olmamasıydı. Ayrıca bu alanda nispeten az sayıdaki Türk ve Rus yayınları belirli siyasi eğilimlerin etkisi altında idiler. Bu da bilimsel açıdan değerlendirmelerini zorlaştırıyordu. Bu nedenle bunlardan sadece tarihî dokümanlarla -arşiv belgeleri, basın yayınları, istatistikler vs.- belgelenen ve gerçeği yansıtanlarının dikkate alınmaları gerekiyordu. Yorumlar ve kişisel düşünceler dikkate alınamazlardı.

Diğer taraftan, kaynakların tamamlanması için görgü tanıklarının ve olayları bizzat yaşayanların söylediklerine bakılması gerekiyordu. Birçok durumda çok değerli ve şimdiye kadar hiç yayımlanmamış gerçekleri yansıtan belgeler ortaya çıktı. Bunlar birçok konuda mevcut yayınları tamamlıyor ve doğruluyorlardı.

Elde edilen belgeler içinde bir kısmı ancak otuz yıl sonra kayda alınan anılar olduğunda, bunları değerlendirirken imkânlar ölçüsünde aynı olayın iki veya daha fazla tanığın anlatımlarıyla aydınlatılması gerekiyordu. Sonra da belgeye dayanan bilgilerle ve hâlen mevcut yayınlardaki metinlerle desteklenmesi gerekiyordu.[1]

Son zamanlara kadar Batı Avrupalı ve Slav yazarların birçoğu tarafından "Kırım Tatarları" olarak anılan Kırım Türk halkı, bilimsel açıdan doğru tanımları olan "Kırım Türkleri" olarak anılmıştır. Alıntılarda ve kaynak bilgilerinde ise "Tatarlar" ifadesi muhafaza edilmiştir.

Türkçe metinler, isimler ve sözcükler için bilimsel açıdan kabul edilmiş yazım şekli olarak Türkiye'de yürürlüğe giren değiştirilmiş Latin alfabesi kullanılmıştır (c = dsch, ç = tsch, g = j (sesli harflerden sonra, diğer hâllerde yumuşak g), ı = i, j = Fransızca j, s = ss, ş = sch, v = w, z = Fransızca z, y = j). Kiril alfabesi ile

[1] Henüz basılmamış tüm raporlar veya bunların kopyaları kısmen yazarın şahsi arşivinde, kısmen Türkiye'de Cafer Seydahmet Kırımer'in arşivinde bulunmaktalardır.

yazılmış Rusça ve Ukraynaca isimler Prusya Devlet Kütüphanesindeki kopyalara göre, Polonya dilindekiler Polonya dilinde orijinal ortografi ile verilmişlerdir.

Eski Rus İmparatorluğu coğrafyasında Şubat 1918'e kadar cereyan eden olaylar hakkındaki veriler Jülyen ve Gregoryen takviminde verilmişlerdir. Buna karşın, Rusça ve Kırım Türkçesindeki belge ve kaynaklar esas veriler muhafaza edilerek orijinal şekillerinde bırakılmışlardır.

Bu çalışma sadece bir başlangıçtır; onu daha ayrıntılı araştırmalar takip etmelidir. Bu düşünce, Kırım Devlet ve Millî Arşiv belgelerinin Batı dünyasına da açılması durumunda gerçekleşebilecektir.

Satırlarıma son verirken henüz basılmamış *Anılar*ını ve mektupla gönderdiği çok sayıda bildiriyi bana bırakan Sayın Başkan Cafer Seydahmet Kırımer'e en derin şükranlarımı sunmak benim için zevkli bir görevdir. Onun bu yardımı olmasaydı elinizdeki bu araştırmanın yapılması mümkün olmazdı. Aynı şekilde, sürekli ve dostça desteği ve bana açtığı arşiv belgeleri için Sayın Prof. Dr. Gerhard von Mende'ye, çalışmama gösterdiği büyük ilgi ve çok yakınlık göstererek özel kütüphanesinden yararlanmamı sağladığı için dostum Sayın Dr. Johannes Benzing'e de teşekkür ederim. Dostluk göstererek Nürnberg'de International Tribunal Arşivi'nin henüz yayımlanmamış belgelerinin kopyalarını bana açtığı için Amerikalı araştırmacı Sayın Alexander Dallin'e de teşekkür ederim. Ayrıca, Almanya'da ve Türkiye'de çok büyük zorluklarla ulaşılan belgeleri temin ederek bana yardımcı olan herkese teşekkür etmeyi borç bilirim. Özellikle benim ulaşamayacağım kitapları, makaleleri ve dokümanları kendi el yazılarıyla yazıp bana gönderen Yusuf ve Emine Büyüksu ailesine, Bayan Dr. Safiye Salkat'a, Sayın Murat Alçın'a, Sayın Bekir Akçar'a, Selim Ortay'a, İbrahim Otar'a, Seydmehmed Çatırlı'ya, Abdullah Kırımcan'a, Kerim Tohtar'a ve İsmail Akın'a teşekkür ederim. Son olarak, çalışmamın Almanca yayımlanmasındaki samimi yardımları için Sayın Franz Bieber'e ve Sayın Richard Kornelsen'e teşekkür ederim.

Emsdetten (Westfalien), Kasım 1951.
Edige Kırımal

Diğer Kısaltmalar

AMK = *Amtliche Kriegs-Depeschen* {*Resmî Savaş Telgrafları*}. Wolff Telgraf Bürosunun haberlerine göre, C. VII, Berlin, yıl bilgisi yok (muhtemelen 1918).

Enzykl. = *Bol'šaja Sovetskaja Encyklopedija [Bolşaya Sovyetskaya Entsiklopediya]* (*Büyük Sovyet Ansiklopedisi*), C. XXXV, Moskova 1937.

KP = *Krym-Putevoditel' [Kırım Putevoditel]* (*Kırım Seyahat Rehberi*), Simferopol, 1. Sayı 1914, 2. Sayı 1923, 3. Sayı, yıl bilgisi yok (muhtemelen 1928).

KŞ = *Kırım Şiirleri*, Literatür Antolojisi, Köstence 1935.

VGRR = Rusya İmparatorluğu Yasa Külliyatı *(Polnoe sobranie zakonov Rossijkoj Imperii) [Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiykoy İmperii]* (*Polnoe sobranie zakonov Rossijkoj Imperii*).

Not: Kaynaklarda yazar isimlerinin arkasındaki parantez içindeki sayılar dipnot numaralarını göstermektedir. Sözü edilen eserlerin isimleri bu dipnotlarda mevcuttur. Gazete ve dergilerle ilgili notlar, makalelerin tam başlıklarının bulunacağı kaynakları göstermektedir. Romen rakamları cilt numarasını, Arap rakamları sayfa numarasını göstermektedir. Parantez içinde yapılan diğer ilaveler yazara aittir.

YAZARLAR

(Kullanılan kaynakların ve raporların/haberlerin önem derecesine göre sıralanmıştır.)

1. Kırımer, Cafer Seydahmet: 1 Eylül 1889'da Kızıltaş'ta (Kırım) doğmuştur. Kırım'da 1908-1919 yıllarında cereyan eden hadiselere Çelebi Cihan'ın yanında iştirak eden en önemli kişidir.
2. Gaspıralı (Vezir), Şefika: 21 Kasım 1886'da Bahçesaray'da doğmuştur. İsmail Bey Gaspıralı'nın kızıdır. Kırım'da 1903-1919 yıllarında cereyan eden olaylara aktif olarak katılmıştır. Kadın Dergisi *Âlem-i Nisvan*'ı çıkarmıştır. 1917-1918 yıllarında Kurultay Milletvekilliği yapmıştır.
3. Salkat, Alimseyid Cemil: 25 Kasım 1876'da Eski Kırım'da doğmuştur. Çelebi Cihan'ın okul arkadaşıdır. 1908-1915 yıllarında cereyan eden olaylara aktif olarak katılmıştır. Önde gelen Genç Tatarlardan Menseyid Cemil'in kardeşidir.
4. Büyüksu, Yusuf, Celal: 6 Ocak 1901'de Karasubazar'da doğmuştur. 1917-1945 yıllarında cereyan eden olayların içinde bulunmuştur. Abdurreşid Mehdi'nin yakından tanıdığı bir kişidir.
5. Berke, Mustafa: 5 Mayıs 1881'de Kefe'de Feodosiya doğmuştur. Genç Tatarlar hareketine aktif olarak katılmıştır. 1917'de Kurultay üyesi seçilmiştir. Mustafa Berke, burada anlatılan dönemin hemen hemen hayatta olan tek yazarıdır.
6. Bosgosi, Kurtseyit: 12 Ocak 1882'de Yancı'da (Kırım) doğmuştur. 4 Ağustos 1949'da Almanya'da vefat etmiştir. 1905-1918 olaylarının içinde bulunmuştur. Çelebi Cihan'ın yakından tanıdığı ve birlikte çalıştığı bir arkadaşıdır; Tüm Rusya Müslümanları Kongresi'nde Kırım delegesi olarak görev yapmıştır (Mayıs 1917).
7. Hacı Bilal, Mustafa: 5 Mayıs 1896'da Bahçesaray'da doğmuştur. 1917-1918 olaylarına katılmıştır. Oy Sayım Komisyonu üyesi olarak Kurultay'ın (1917) tüm toplantılarına katılmıştır.
8. Ağayev, İbrahim: 14 Nisan 1883'te Bahçesaray'da doğmuştur. Gaspıralı tarafından yetiştirilmiştir. Uzun yıllar *Tercüman* gazetesinde çalışmıştır. 1900-1945 olaylarının içinde bulunmuştur.
9. Aytuvgan Batır: 13 Ocak 1899'da Karasubazar'da doğmuştur. Yazardır. 7 Nisan 1917'de yapılan Kurultay'ın hazırlık çalışmalarına aktif olarak katılmıştır. *Kırım Ocağı* gazetesinde çalışmıştır. 1917-1918 yıllarında Millî Gençlik Teşkilatı'na katılmıştır. 1919-1945 olaylarının görgü şahitlerindendir.
10. İsapov, Abdulaziz, Mahmut: 15 Eylül 1889'da Duvanköy'de (Kırım) doğmuştur. 1911-1913 yıllarında millî yeraltı hareketi içinde yer almıştır. 1913-1918 yıllarında Kırım süvari alayında görev yapmıştır. 26 Ocak 1918'de Alma Nehri Muharebesi'ne katılmıştır. 1919-1945 olaylarına şahit olmuştur.
11. Mazal, İsmail: 1885'te Gurzuf'ta (Kırım) doğmuştur. Kırım Süvari Alayı 2'nci Süvari Bölüğü Komutanı idi. 4 Ocak 1918'de Aleksandrovsk'ta, 18 Ocak 1918'de Yalta'da cereyan eden muharebelere katılmıştır.

12. Hacı Osman, Seydcemil: 15 Eylül 1896'da Duvanköy'de (Kırım) doğmuştur. Millî Piyade Alayı'nda görev yapmıştır. 1917-1938 olaylarının içinde bulunmuştur.
13. Akçar, Bekir: 19 Kasım 1896'da Davulcar'da (Kırım) doğmuştur. 1918-1928 yıllarında Kırım'da cereyan eden olayların içinde bulunmuştur. Cafer Seydahmet ve Veli İbrahim ile birlikte çalışmıştır.
14. Dörtel, Tayip, Seydhalil: 3 Mayıs 1902'de Başkurtka'da (Kırım) doğmuştur. Bahçesaray'da 1917-1918 yıllarında cereyan eden olayların içinde bulunmuştur. 23 Eylül 1921'de Tüm Kırım Kongresi'nde delege olarak bulunmuştur. 1922-1845 olaylarının görgü şahididir.
15. Baliç, Halime: 20 Mayıs 1903'te Korbek'te (Kırım) doğmuştur. 1917 yılında Kırım Güney Sahili Kadınlar Komitesi'nde görev yapmıştır. 1918-1928 olaylarının görgü şahididir.
16. Arabacı, Zeynep: 25 Ekim 1902'de Bahçesaray'da doğmuştur. 1917'de Aluşta Gençlik Teşkilatı ve Kadınlar Komitesi üyeliğinde bulunmuştur. 1918-1928 olaylarının görgü şahididir.
17. Tamalı, Sadrettin: 15 Ocak 1892'de Tama'da (Kırım) doğmuştur. Karasubazar bölgesinde (Kırım) 1910-1943 olaylarını yaşamıştır. Veli İbrahim ve Mehmed Kubay'ın yakından tanıdığı arkadaşlarıdır.
18. Abdulgani, Abdulcelil: 1880 yılında Biyeli'de (Kırım) doğmuştur. Karasubazar bölgesinde (Kırım) 1905-1943 olaylarını yaşamıştır. Veli İbrahim'in yakın arkadaşıdır.
19. Tohtar, Kerim: 29 Ocak 1904'te Demirci'de (Kırım) doğmuştur. Akmescit {Simferopol} Türk Lisesindeki mücadeleye katılmıştır. 1926-1945 olaylarının içinde bulunmuştur.
20. Mirasbay, Benli Halim Çelebi, İlyas: 15 Kasım 1888'de Akmescit'te doğmuştur. Süvari Yüzbaşısı olarak Millî Birlik Komutanlığı görevinde bulunmuştur. 1918 ilkbaharında Kırım'ın kuzeyinde Bolşeviklere karşı yapılan savaşlara katılmıştır. 1941/42 olaylarına aktif olarak katılmıştır. Akmescit Müslüman Komitesi'nin kurucusu ve ilk başkanıdır (1941).
21. Vani, Kocabaddin: 16 Kasım 1900'de Kerç'te doğmuştur. Kerç'te 1917-1918 yıllarında cereyan eden olayların içinde bulunmuştur.
22. Seydyahya, Seydibrahim: 10 Eylül 1892'de Otuz'da (Kırım) doğmuştur. Kefe'de 1917-1938 yıllarında cereyan eden olayların içinde bulunmuştur.
23. Dr. Phil. Soysal, Abdullah, Zihni: 26 Kasım 1907'de Kerç'te (Kırım) doğmuştur. Kerç bölgesi ve şehrinde 1917-1918 yıllarında cereyan eden olayların görgü şahididir. 1928 yılında Kırım'daki, 1942-1945 yıllarında Almanya'daki millî hareketlere katılmıştır. Veli İbrahim'in yakın arkadaşıdır. Cafer Seydahmet'in çalışma arkadaşıdır.
24. Keşfi, İsmail: 2 Ağustos 1900'de Gözleve'de Yevpatoriya doğmuştur. Akmescit ve Gözleve'de 1917-1918'de cereyan eden olayların içinde bulunan bir görgü şahididir.
25. Ayeddin, Nusret: 13 Mayıs 1890'da doğmuştur. Kırım'ın kuzeyinde 1917 yılında cereyan eden olayların görgü şahididir.

26. Osmanoğlu, Halil: 1892 yılında Taraktaş'ta (Güney Kırım) doğmuştur. 1918 yılında Sudak bölgesinde Bolşeviklere karşı başlatılan ayaklanmaya katılmıştır.
27. Akın, Hasan, İsmail: 5 Aralık 1905'te Tohtoba'da (Orta Kırım) doğmuştur. Kırım'da 1920-1943 yıllarında cereyan eden olaylara katılan bir görgü şahididir.
28. Selami, Süleyman: 29 Ağustos 1905'te Sollar'da (Kırım) doğmuştur. Karasubazar bölgesinde 1924-1943 yıllarında cereyan eden olayların içinde bulunmuştur.
29. Ebubekir, Salaheddin: 1904 yılında Bandırma'da (Türkiye) doğmuştur. 1927-1930 yıllarında Kırım'da cereyan eden olaylara şahit olmuştur.
30. Dozay, Mustafa: 1906 yılında Kurkulet'te (Güney Kırım) doğmuştur. 1927-1943 yıllarında Kırım'da cereyan eden olaylara şahit olmuştur. "Kulaklar"ın sürülmesi sırasında 1929-1930 yıllarında geçici olarak Urallara sürülmüştür.
31. Baymolla, Bektemiroğlu, Hacı Kerim: 17 Eylül 1912'de Appak'ta (Orta Kırım) doğmuştur. "Kulaklar"ın zorunlu göçe tabi tutulmaları nedeniyle 1929-1930 yıllarında geçici olarak Urallara sürülmüştür.
32. Muhtar, İsmail: 9 Ekim 1905'te Kapishor'da (Güney Kırım) doğmuştur. 1927-1943 yıllarında Kırım'da cereyan eden olaylara katılmıştır. 1941 yılında Nikolajew Harp Esirleri Kampı'nda kalmıştır.
33. Kara, Abdulhakim: 10 Mayıs 1900'de Kutlak'ta (Güney Kırım) doğmuştur. 1927-1937 yıllarında Kırım'da cereyan eden olayların içinde bulunmuştur.
34. Tikici, Ahmed: 2 Şubat 1886'da Kızıltaş'ta (Kırım) doğmuştur. Güney Kırım'da cereyan eden olayların şahididir. 1941-1945 yıllarına ait kapsamlı bir günlük yazmıştır.
35. Çorğunlı, Abdullah, Hatip: 9 Mayıs 1905'te Çorğun'da (Kırım) doğmuştur. 1941-1943 yıllarında Kırım'daki, 1944-1945 yıllarında Almanya'daki millî hareketlere katılmıştır. Kapsamlı bir günlük kaleme almıştır.
36. Derviş, Nuri, Kara Abdullah: 23 Mayıs 1911'de Voron'da (Sudak bölgesi) doğmuştur. Güney Kırım'da 1941-1944 yıllarında cereyan eden olaylara katılmıştır.
37. Hasan, Yakub: 15 Mayıs 1905'te Tatarosman'da (Kırım) doğmuştur. Orta ve Dağlık Kırım'da 1942-1944 yıllarında cereyan eden olayların içinde bulunmuştur.
38. Çatırlı, Seydmehmed: 5 Ocak 1914'te Korbek'te (Kırım) doğmuştur. 1941-1943 yıllarında Akmescit'teki, 1944-1945 yıllarında Almanya'daki millî hareketlere katılmıştır.

GİRİŞ

Kırım Yarımadası, 44° 23' ve 46° 21' kuzey enlemleri arasında ve 32° 30' ve 36° 40' doğu boylamları arasında yer alır. Yüz ölçümü 26.140 km² olup İsviçre'nin yarısı büyüklüğündedir. Kıyıları Karadeniz'in, Azak Denizi'nin ve Sivaş Gölü'nün dalgaları ile yıkanan Kırım, Doğu Avrupa ana karasına sadece dar ve 7 km genişliğinde[1] bir kıstak olan Orkapı[2] (Perekop) ile bağlanır. Kırım, coğrafi ve ekonomik açıdan içine kapalı, kıtadan kopuk bölgesel bir bütünlük teşkil eder.[3]

Kırım halkı bu bölgenin inişli çıkışlı tarihinde büyük değişiklikler yaşadı. XVIII. yüzyılda sınırları içinde Kırım'dan başka Taman Yarımadası, Kuban, Nogay bozkırı ve Bucak bulunan Kırım Hanlığının nüfusu, görgü tanıklarının ve tarihçilerin verdikleri bilgilere göre 3.000.000-5.000.000'a[4] ulaşmıştı. Sadece Kırım'da 800.000[5]-1.500.000[6] insan yaşıyordu.

Kırım'ın Rusya tarafından işgalinden sonra (1783) işgalcilerin imha girişimleri ve özellikle bir yüzyıl boyunca Türkiye'ye[7] kitlesel göçler nedeniyle Türk halkının nüfusu azaldı. Geçen yüzyılın 80'li yıllarının başındaki nüfus 280.000 idi.[8]

---

1 Orkapı Kıstağı'nın gerçek genişliği Rusların hesaplamalarına göre 6 verst 492 kulaç, yani 7.449,96 metredir (Sosnogorov, M.: *Putevoditel' po Krymu* (*Kırım Gezi Rehberi*), Odesa 1880). {Verst: Rus uzunluk ölçüsü = 1,067 m. -çn.}

2 "Orkapı", Perekop'un Türkçesidir.

3 [Seydahmet] Seidamet, Djafer: *La Crimée. Passé-Présent Revendication des Tatars de Crimée*, Lozan 1921, s. 1-6; Kırımlı Yiğit: *W odpowiedzi ukraińskim imperjalistom* (*Ukraynalı Emperyalistlere Cevap*), Vilnius 1939, s. 12-15.

4 Baron de Tott: *Mémoires sur les Turcs et les Tartares*, C. IV, Amsterdam 1875; Özenbaşlı, Ahmed: "Kırım Tatar Tarihine Ait Bazı Kayıtlar", *AY*, {Akmescit} 1943, Nu. 1, s. 2-3.

5 Zihni, Abdullah: "Bir Leh Kolonelinin Kırım Hatıraları", *EM*, 1934, Nu. 6, s. 3.

6 Gözaydın, Ethem Feyzi: *Kırım. Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri*, İstanbul 1948, s. 28; Soysal, Abdullah Zihni: *Z dziejów Krymu* (*Kırım Tarihi'nden*), Varşova 1938, s. 76.

7 Gözaydın (6), s. 64, 66: Akçuraoğlu, Yusuf: "Denkschrift", *WI*, C. IV, s. 40; Özenbaşlı, Ahmed: "Çarlık Hâkimiyetinde Kırım Faciası yahut Tatar Hicretleri", Akmescit (Simferopol) 1925, (Türkçe ve Rusça sayılar). Çalışma *EM*'de de (1933, Nu. 8-12; 1934, Nu. 1-4 ve 1935, Nu. 1-10) yayımlandı.

8 Roskoschny, Herman: *Rußland, Land und Leute* {*Rusya, Ülke ve İnsanları*}, C. I, Leipzig, ty, s. 310. Pauli (C. I, s. 277), 277.000 kişiden söz ediyor, Telfer'e göre (*The Crimea and Transcaucasia*, C. II, s. 214) 1874 yılında 127.682 kişi, Semenov'a göre (*Rus İmparatorluğunun Coğrafya İstatistikleri Sözlüğü*, C. V, Sayı I, 1875) 100.000 kişi, 1864 yılına ait resmî verilere göre 164.900 kişi, 1884 yılına ait verilere göre 142.000 kişi (N.A. Aristov, "Zametki ob etničeskom sostave tjurskich plemen i narodnostej i svedenija ob ich čislennosti", St. Petersburg 1897, s. 129) ve 1897 yılındaki Rus nüfus sayımına göre tüm Tavrida'daki {Kırım Yarımadası'nın eski adı -çn.} Müslüman nüfus 190.540 idi. Vambéry, H.: *Westliche Kultureinfluß im Osten* {*Batı Kültürünün Doğu'daki Etkisi*} Berlin 1906, s. 36'dan alıntı.

1897 yılında Rusların yaptığı nüfus sayımına göre Kırım'ın toplam nüfusu 564.592 idi. Resmî Rus istatistiklerine göre Türk nüfusunun oranı şöyle idi: Yalta %58,7; Gözleve Yevpatoriya %42; Akmescit {Simferopol} %41,8; Kefe Feodosiya %37,2; Orkapı {Perekop} %23,5; Kerç %5 ve Akyar {Sivastopol} %1,5.[9] Bu, yarımadanın toplam nüfusunun %35,1'i demekti.[10]

Rus istatistiklerindeki verilerin aksine bazı Alman, Türk, Fransız ve Polonya kaynakları XX. yüzyılın birinci ve ikinci on yılında Rusya'da yaşayan Kırım Türklerinin sayısını 300.000-500.000 olarak tahmin etmektelerdir.[11] Cafer Seydahmet, *Fransız Ansiklopedisi*'ndeki (1901) verilere dikkat çekmektedir. Ansiklopediye göre Türk nüfusu 550.000'dir. Cafer Seydahmet, 1917 yılında Kırım'da yapılan Kırsal Bölge Dairesi seçimlerinin sonuçları ile Kırım Türklerinin her zaman Kırım'daki halkın ana unsuru olduğunu kanıtlamaktadır.[12]

Yukarıda verilen sayılar Rusya dışında, ağırlıklı olarak Romanya'da, Bulgaristan'da ve Türkiye'de yaşayan, Kırım'daki kardeşleriyle kan bağı ve manevi dayanışma ile birbirlerine bağlı olan Kırım Türklerini kapsamamaktadır. Bunların toplam sayısı XX. yüzyılın ikinci on yılı istatistiklerinde 2.000.000 olarak verilmiştir.[13] Özet olarak şu husus tespit edilmelidir: Şubat 1917'deki Rus Devrimi sırasında Kırım Türklerinin sayısı iki milyondan fazlaydı. Bunların aşağı yukarı yedide biri daima kendi millî topraklarında -Kırım Yarımadası'nda- yaşadı ve 1917-1918 yıllarındaki millî hareketlere doğrudan katıldı.

---

9 Kırım'da yaşayan halklar arasındaki oransal nispet sorunu 451 numaralı dipnotta ele alınmıştır.

10 Semenov Tjan-Šanskij: *Polnoe opisanie našego otečestva* (*Vatanımızın Tam Anlatımı*), C. XIV, *Novorossija-Krym* (*Yeni Rusya-Kırım*), Petersburg 1910, s. 675, 686, 711, 716, 732, 786, 816; Neukirchen, Viktor: "Naselenie" ("Halk"), *KP*, 1914, s. 284-316; Nikolskiy P.: "Naselenie" ("Halk"), *KP*, ty (muhtemelen 1928), s. 231-244.

Rusya'da resmî genel nüfus sayımı 1897 yılında yapıldı. Daha sonra ancak 1926 yılında yapıldı; yani bizim ele aldığımız dönemden 9 yıl sonra. 1918-1926 yıllarında Kırım'da yarımadadaki genel durumu birçok açıdan değiştiren bir dizi olay -1918-1920 yıllarındaki iç savaş, Türk halkının belli bir oranda yurt dışına göç etmesi, 1921-1922 yıllarında yurttaki halkın %21'ini kırıp geçiren açlık- cereyan ettiği için, 1897 yılı sayımındaki veriler Kırım halkının 1917-1918 yıllarındaki millî yapısını daha iyi yansıtmaktadır.

11 Akçuraoğlu, Yusuf: *Die gegenwärtige Lage der Mohammedanischen Turko-Tataren Rußlands und ihre Bestrebungen* {*Rusya'daki Müslüman Türk Tatarların Mevcut Durum ve Mücadeleleri}* Bern, 1916, s. 3; Akçuraoğlu (7) s. 36, 40; "Die Bücherei des Ostraumes" {"Doğu Bölgesi Kütüphanesi"}, yay. Georg Leibbrandt: *Die Völker des Ostraumes* {*Doğu Halkları*}, Berlin 1942, s. 6; "Die Türkei nach dem Brester Frieden" {"Brest Barış Anlaşması'ndan Sonra Türkiye"}, *NO*, C. III, 1918, s. 2; *TY*, C. XII, 1333 (1917), Nu. 13, s. 3549; *İk.*, Nisan 1918, Nu. 7602; Arat, Reşit Rahmeti: "Türklerin Yaşadıkları Yer ve Sayıları", *Ç*, 31, Ocak 1942, Nu. 26; *RMM*, C. II, 1907, s. 70; Arıkan, Sabri: "Zagadnienie państwa krymskiego" ("Kırım Devleti'nin Problemleri"), Posen 1939, s. 3, 5, 13, 15. Posen Üniversitesinde Yüksek Lisans Tezi, 1938/39.

12 Seydahmet (3), s. 54-55; *Mil.*, 19 Kasım 1917, Nu. 108.

13 Soysal (6), s. 80-81; Kırımlı Yiğit (3), s. 12; Hacı Fazıl, Müstecip: *Dobruca ve Türkler*, Köstence 1940, s. 76-81, 89-97, 103-114, 125-129; L.B.: "Populations musulmanes de la Roumanie", *RMM*, C. I, 1907, s. 193-196; Arat (11), agm.

Kırım'ın ve Kırım Türklerinin geçmişi zengin ve çok yönlüdür. Herodotos'a göre, eski çağlarda Kırım'da Taurlar, Kimmerler ve İskitler yerleşiktiler.[14] İskitler zamanla Taurlar ile karıştılar ve Kırım'ın kuzeyinde ve ortasında Tauro-İskit {Tauro-Skythen} ismi altında MS III. yüzyıla kadar yaşadılar.[15]

MÖ VI. asırda Kırım sahilleri Küçük Asyalı Yunanlar tarafından sömürgeleştirildi.

Burada Yunan sömürgeciler tarafından kurulan ticaret bölgeleri zamanla anavatandan bağımsız devletlere dönüştüler. Bunların en önemlilerinden birisi, MÖ V.-I. asırlarda bugünkü Akyar civarındaki Hersonesos şehri ve Kimmer Boğazı (Kerç Boğazı) kıyılarındaki, merkezinde Kerç'in (Pantikapaion) bulunduğu Bosporos Krallığı idi.[16] Kırım'daki bu Yunan devletleri MS I. asırda Roma'nın hâkimiyeti altına girmek zorunda bırakıldılar.[17] Roma'nın halefi Bizans, MS XI. asra kadar bu devletler üzerinde hâkimiyetini sürdürdü.

MS I. asırda İranlı Sarmatlar, Kuzey Kırım'a girdiler.[18] Kırım, MS IV. asırda Cermen Ostrogotlar tarafından ele geçirildi. Bunlardan küçük halk grupları Kırım'ın dağlık bölgesinde XIV. asrın başlarına kadar yaşamlarını sürdürdüler.[19] Kırım, 378 yılında Hunlar tarafından zapt edildi. Hunlar ile birlikte Alanlar da geldiler. V. ve VI. asırlarda Kırım, Avarlar ve onlardan sonra Altay Türkleri tarafından ele geçirildi. Kırım, VII.-IX. asırlarda Hazar Kağanlığına aitti. Onları 894-1090 yıllarında Peçenekler takip ettiler. XI. asrın sonlarına doğru Güneydoğu Avrupa tarih sahnesine bugünkü Kırım Türklerinin tarihinde önemli rolleri olan Kıpçaklar (Kumanlar, Polovets) çıktılar.

Kıpçakların bir kısmı Kırım'da kaldılar ve yerleşik hayata geçtiler. Kırım'ın o zamana kadar Helenleşmiş sahil bölgesini yavaş yavaş Türkleştirdiler. Tauro-İskit, Got, Alan, Hazar ve Peçeneklerden kalan küçük grupları asimile ettiler. Kendileri de XIII.-XIV. asırlarda bölgeye nüfuz eden Tatarlarla (Türk-Moğol) kaynaştılar. Bu kaynaşmanın sonucunda bugünkü ırken çok karışmış Kırım Türk halkının temeli oluştu.[20]

---

14 Herodotos, IV. Kitap; Bachmakoff, Alexandre: *Cinquante siècles d'évolution ethnique autour de la Mer Noir*, Bölüm V: "Les Cimmériens (Circassiens) et les Scythes (Iraniens) ou 'Scolotes'", Paris 1937; Soysal Abdullah: "Kırım'ın İlk Türk Sakinleri", *YTürk*, C. IX, 1941, s. 584-586.

15 Skorpil, V.: "Novonajdennye Bosporskie nadpisi" ("Yeni Keşfedilen Bospor Yazıları"), *IAK*, Sayı: 63, 1917, s. 108-120.

16 Rostovcev, M.: *Ellinstvo i iranstvo na juge Rossi* (*Rusya'nın Güneyindeki Helenlik ve İranlılık*), Petrograd 1918.

17 Mommsen, Theodor: *Römische Geschichte* {*Roma Tarihi*}, C. II, Berlin, ty, s. 265-400.

18 Soysal (6), s. 10.

19 Tomaschek: *Die Gothen in Taurien* {*Tavarya'da Gotlar*}, Brünn 1888; De Baye: *Les Gothes de Crimée*, Paris 1907; Vasil'ev, A.: *The Goths in the Crimea*, Cambridge 1936; Braun, F.: *Die letzten Schicksale der Krimgothen* {*Kırım Gotlarının Son Akıbetleri*}, Petersburg 1890.

20 Soysal (14), C. IX, s. 611-613; Başkirov, Aleksej: "Istoričesko-archeologičeskij očerk Kryma" ("Kırım Tarihinin ve Arkeolojisinin Özeti"), *KP*, 1914, s. 156-283; "Drevnie i srednie veka v istorii Kryma" ("Kırım Tarihinde Eski Çağ ve Orta Çağ"), *KP*, 1928, s. 171-192; Kulakovskij,

Kırım, XIII. asrın ilk yarısında (1223-1238) Moğollar tarafından zapt edildi. Bunun sonucunda Kırım, XIII. ve XIV. asırlarda bağımsız Kırım Hanlığının ortaya çıkışına (1428) kadar Altın Orda İmparatorluğunun bir vilayeti oldu.[21] 1475-1774 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğunun hâkimiyeti altında[22] bulunan Kırım Hanlığı, 1783 yılına kadar varlığını sürdürdü.[23] Altın Orda ve Kırım Hanlığı devirleri siyasi güç ve ekonomik-kültürel açıdan Kırım'ın en parlak dönemleriydi.[24]

Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi (19 Nisan 1783), Kırım Türklerinin millî ve kültürel gelişmelerini kesintiye uğratan vahim bir olaydı.

Ruslar işgal ile yetinmediler; ülkenin tüm yaşam alanlarında köklü değişiklikler yaptılar. Hanlığın tüm idare ve yargı kurumu kaldırıldı.[25] Halk, Rus örneğine göre sosyal sınıflara (asilzade, tebaa ve çiftçi) ayrıldı[26] ve Rus idaresine katılmaktan dışlandı. Aynı zamanda Kırım Müslümanlarının dinî vecibelerini yerine getirmelerine sınırlamalar getirildi. Camilerin bir kısmı kapatıldı veya tahrip edildi; Ortodoks kilisesine, dükkâna ve depoya dönüştürüldü.[27] Bu değişiklikler kişisel ve kitlesel terör ile uygulanıyordu. Bazı yerlerde hal-

---

Julian: *Prošloe Tavridy* (*Tavrida'nın Geçmişi*), Kiev 1906; *Tarih*, C. II, T.T.T. Cemiyeti, İstanbul 1942; Jakubovskij; Aleksander ve Grekov, Boris: *Zolotaja Orda* (*Altın Ordu*), Leningrad 1937; Vasil'ev, A.: "Problema srednevekovogo Kryma" ("Orta Çağ Kırımı'nın Problemleri"), *NV*, Nu. 3, s. 378-386; Bachmakoff (14), Bölüm VI: "L'origine réelle des Khazares" ve Bölüm VII: "Les Caraites et les Pseudo-Tatars de Jalta-derniers descedants des aborigènes de la Crimée Préhistorique"; Özenbaşlı (4), Nu. 1, s. 1.

21 Spuler, Bertold: *Die Goldene Horde*: *Die Mongolen in Rußland, 1223-1502* {*Altın Orda: Rusya'daki Moğollar, 1223-1502*}, Leipzig 1943; Kuczynski, Stefan: "Tatarzy wobec Litwy i Moskwy w drugiej polowie XV wieku" ("XV. Asrın İkinci Yarısında Litvanya ve Moskova'ya Karşı Tatarlar"), *PEW*, 1939, Nu. 1, s. 2-3; Geraybay, Hamdi: "Türk Moğol İmparatorluğu'nun Müstakil Bir Ülkesi Olan Altın Ordu Devleti'nin Tarihçesi ve Bu Devletin Bir Ülkesi Olan Kırım", İstanbul Üniversitesi Lisans Tezi; üniversite kütüphanesinin el yazması- İstanbul.

22 1475-1774 yıllarında sıkı siyasi ve askerî bir pakt karakteri taşıyan Kırım Hanlığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler için Soysal (6), s. 23-26'ya bakınız.

23 Soysal (6), s. 15-49; Hammer-Purgstall, Jozef: *Geschichte des Chanates der Krim unter osmanischer Herrschaft* {*Osmanlı İmparatorluğu Hâkimiyeti Altındaki Kırım Hanlığının Tarihi*}, Wien 1856.

24 Soysal (6), s. 58-57; *Hanlık Devrinde Kırım Türk Kültürü*, İstanbul 1941; "Kultura chanatu krymskiego" ("Kırım Hanlığı Kültürü"), *ZT*, 1937, Nu. 3-4; Kuczynski (21), s. 2-17; Borozdin, Il'ja: "Novye dannye po zolotoordynskoj kul'ture v Krymu" ("Kırım'daki Altın Ordu Kültürü Hakkında Yeni Belgeler"), *NV*, XVI-XVII, 1927, s. 256-274; "Stolica Zolotoj Ordy. Solchat-Staryj Krym. Tatarskaja kul'tura XIII-XIV v" ("Altın Ordu'nun Bir Başşehri. Solchat-Staryj Krym. XIII. ve XIV. Asırlardaki Tatar Kültürü"), *30 dnej*, 1917, Nu. 1; "Pamjatniki tatarskoj kul'tury v Krymu" ("Kırım'daki Tatar Kültürü Eserleri"), *Prozektor*, 1926, Nu. 21.

25 Spuler, Bertold: "Die Krim unter russischer Herrschaft" {"Rus Hâkimiyeti Altındaki Kırım"}, *BW*, 1948, Nu. 8, s. 357-358.

26 Devlet Genelgesi (24 Nisan 1784), *VGRR*, Nu. 15988.

27 Kryczynski Arslan: *Očerki russkoj politiki na okrainach* (*Kenar Bölgelerdeki Rus Politikasının Özeti*), C. I, Bakü 1919; Seydahmet (3), s. 43-45; Spuler (25), s. 359.

kın imha edilmesine dönüşüyordu.[28] Kırım Türklerinin maddi kültürü işgalciler tarafından kısa zamanda geniş ölçüde tahrip edildi.[29] Ekonomi alanında dış ticaret ilişkilerine sınırlamalar getirildi. Bu ise el sanatlarının ve ticaretin çökmesine sebep oldu.[30] En vahim değişiklikler tarımda oldu; idari düzenlemelerin[31] ve devlet kararnamelerinin[32] yanında, yerli halkın idaresindeki arazilerin ve ormanların önemli bir kısmı ellerinden alındı; iktidar veya toprak sahiplerinin ellerine geçti. Arazi kamulaştırması yapılırken tüm bölge halkı mülkiyet hakları ellerinden alınarak topraklarından ve yerlerinden sürüldü.[33] Bu suretle Kırım'daki Rus asilzadelerine 1796 yılına kadar 313.989 hektar[34] toprak devredildi; 1802 yılının sonlarına doğru bu sayı 381.500 hektar[35] yükseldi. Bu dönemde ülkenin en elverişli bölgelerine yerleştirilen Rus yerleşimciler[36] eliyle Kırım'ın sömürgeleştirilme süreci de başlamış oluyordu.[37]

Rus hükûmetinin takip ettiği bu politika, Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasından iki yıl sonra Kırım Türklerinin Türkiye'ye kitlesel göçüne sebep oldu. Rus hükûmeti bunu engellemedi, aksine tüm vasıtalarla destekledi. Prens Potyomkin'in 1784 yılında yayımlanan bir emri oldukça karakteristiktir. Bu emirde, Türk halkının Kırım'ın dağlık bölgelerinden uzaklaştırılması ve yarımadanın bozkır bölgesinde kimsenin bırakılmaması isteniyordu.[38] Bu, yerli Kırım halkı için gerçek bir göç emri anlamına geliyordu ve 1785 yılında başlayan toplu göçün sebebi idi. Göç, XVIII. yüzyıl sonunda başladı, XIX. yüzyıl boyunca devam etti ve XX. yüzyıl başına kadar sürdü; zaman zaman kitlesel

---

28 Gözaydın (6), s. 64, 66; Akçuraoğlu (7), s. 40; Soysal (6), s. 49-53; Seydahmet, Cafer: *Krym. Przeszłość, terazniejszość i dążenia niepodległościowe Tatarów krymskich* (*Kırım. Geçmiş, Hâl ve Kırım Tatarlarının Bağımsızlık Mücadeleleri*), Varşova 1930, s. 52, 56-57.

29 Sumarokov, Pavel: "Dosugi krymskago sud'i ili vtoroe putešestvie v Tavridu" ("Kırım'da Bir Yargıcın Boş Zamanı veya Tavrida'ya İkinci Seyahat"), *SPB*, C. I, 1803, s. 193-206; C. II, 1805, s. 76-95, 122-123; Clarke, Edward Daniel: *Voyage en Russie, en Tartarie et en Turquie*, C. II, Paris 1812, s. 284-338; Seydahmet (3), s. 36-38, 40-42; (28), s. 52, 56-57, 59-60; Soysal (6), s. 49-53; Spuler (25), s. 359.

30 Dubrovskiy Vasil: *Ukraina j Krim v istoričnich vzaėminach* (*Tarihî İlişkileri İçinde Ukrayna ve Kırım*), Genf (gerçekte: Wiesbaden-Kastel), 1946, s. 14.

31 Özenbaşlı (7), *EM*, 1934, Nu. 1, s. 15-17.

32 28 Ağustos 1783, 24 Nisan 1784, 17 Eylül 1796, 7 Nisan 1802, 19 Mayıs 1802 tarihli Çarlık Kararnameleri ve 9 Kasım 1794 ve 25 Haziran 1797 tarihli Senato Kararnameleri, *VGRR*, Nu. 15988, 18019, 20219, 20276.

33 Seydahmet, Cafer: "Kırım ve Kırım Türkleri", *TYılı*, 1928, s. 566; Orlovskaja, E.: *Krym*, Moskova 1911, s. 53; Boçagov, A.K.: *Millî Fırka. Nacionalnaja kontrrevojucija v Krymu* (*Millî Fırka. Kırım'da Millî Karşı Devrim*) Akmescit 1930, s. 15; Özenbaşlı (4), Nu. 1, s. 3.

34 Boçagov (33), s. 15.

35 Soysal (6), s. 51; Nikolskiy P.: "Ot Krymskogo chanstva do našich dnej" ("Kırım Hanlığından Günümüze"), *KP*, ty, s. 193-230.

36 Spuler (25), s. 357-358.

37 Özenbaşlı (7), *EM*, 1934, Nu. 2, s. 9-10; Nu. 10, s. 16.

38 Özenbaşlı (7), *EM*, 1934, Nu. 1, s. 15; (4), Nu. 1, s. 3.

karakter aldı. Büyük göç dalgaları özellikle 1785-1800, 1828-1829 ve 1860-1861 yıllarında gerçekleşti. Resmî Rus istatistiklerine göre 1860-61 yıllarında 141.667 kişi göç etmişti. Nikolskiy'e göre ise gerçekte sayı daha fazla idi ve çoğu insan pasaportsuz göç etmişti. Açlık ve salgın hastalıklar nedeniyle göç esnasında 60.000 kişi hayatını kaybetti.[39] Bu nedenle, Türk kaynaklarında XX. yüzyıl başına kadar Kırım'ı terk eden insanların toplam sayısı 1.000.000-1.200.000 olarak hesaplanmaktadır. Bu insanlar yukarıda sözü edilen, bugün yarımada dışında yaşayan Kırım Türklerinin atalarıdır.[40]

Kitlesel göç ile aynı zamanda XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Rus makamlarının tutuklamalar ve Sibirya'ya sürmekle baskı altına almaya çalıştıkları Kırım Türkleri arasında hoşnutsuzluk ve huzursuzluk belirtileri dikkat çekiyordu.[41] Boçagov'a göre "yüzlerce olayla" kanıtlanabilen Kırım'daki huzursuzluk XIX. yüzyıl boyunca devam etti.[42] Bu huzursuzlukların en büyüğü, Bahçesaray bölgesinde 1808 yılında 20.000 kişinin katıldığı kitlesel isyan hareketi idi.[43]

Sonuç itibarıyla bu isyanların Türk halkının durumu üzerinde ciddi bir etkisi olmadı ama bunlar, millî özgürlük hareketinin belirtileri idi. Hareketin kurucusu, İsmail Bey Gaspıralı idi. Gaspıralı, millî faaliyetlerine XIX. yüzyılın 70'li senelerinde başlamıştı.

---

39 Nikolskiy (35), agm; Boçagov (33), s. 16.

40 Gaspıralı, İsmail: "Muhaceret-i Muntazama", *TY*, C. II, s. 706-713; Soysal (6), s. 75-107; Gözaydın (6), s. 63-100; Levickij, G.: *Emigracija krymskich tatar v Turciju* (*Kırım Tatarlarının Türkiye'ye Göçü*), *Vestnik Evropy*'den özel baskı 1882; Firdevs, [Kırımcan]: "Kırım Hicretleri", *YD*, 1924, Nu. 118.

41 Soysal (6), s. 52.

42 Yedigâr, Veli Bek: "Krym w 1860 r." ("1860 Yılında Kırım"), *GM*, 1949, Nu. 12-13, s. 54-55; Boçagov (33), s. 17.

43 Boçagov (33), s. 17; *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*, C. XXXV, Moskova 1937, s. 309.

DİZİN

1. Kişi Adları

A

Abdulaziz, Hasan: Kerç Kalesi komutanı, 152

Abdulgani, Abdulcelil: Olayların görgü şahidi-dir, 266

Abdulkerim, İbrahim: Yeraltı hareketine katı-lanlardandır, 167

Abdülaziz Efendi: Moskova'da toplanan Tüm Rusya Müslümanları Kongresi delegesidir, 77[244]

Abiyev, Abdurrefi: Hansaray yöneticisi, 103[359]; Sanat Okulu Müdürü, 103[361]

Ablayev, Cafer: Kurultay milletvekili, 121[442]; Millî Meclis Başkanı, 128, 195

Ablayev: Süvari Alayı komutanı, 144

Ağayev, Nureddin: Yazar ve Genç Tatar, 53[89], 56

Ahmed, Eskender: Kırsal Bölge Dairesi üyesi, 52[79]

Ahmetoviç, Aleksander: Litvanya Tatarları Birliği Başkanı, 246[1110], 247[1113]; Adalet Bakanı, 188, 189[790], 191[808], 199, 226, 227, 227[1015], 228, 230, 247; Yüksek Mahkeme Senatörü, 192[812]

Ahtemov, Bünyamin: Kazan'da toplanan Tüm Rusya Müslümanları Kongresi Başkanı, 87

Akçar, Bekir: Olaylarda rol oynamıştır, 60

Akçokraklı, Osman: Tarihçi ve Gaspıralı tarafta-rı, 52[79]; yazar, 172[695]; doçent, 271, 274[1261]

Akçokraklı, Z.: Kadınlar Komitesi üyesi, 74[224]

Akçuraoğlu, Yusuf: Türkçülüğün ideoloğu, 58, 59; Rusya Türkleri Komitesi Başkanı, 62, 63[156]

Akın, Hasan İsmail: Yazar, 295

Aleksandrov, Grigoriy: Rus yazar, 268, 269, 276

Aleksandroviç, Ramazan: Eğitim İşleri Halk Komiseri, 274[1259]

Alekseyev: Rus general, 200, 200[866]

Alibekov, A.: Azerbaycan İrtibat Karargâhı üyesi, 290[1343]

Alimollayev, Süleyman: Genç Tatar, 54, 77

Aliyev: Askerî Komite Başkanı, 86

Altanlı, Abdurrahman: Şair, 274[1261]

Altman, V.: Sovyet Araştırmacı, 276, 277

Altuğ [Altuk], Fevzi: Olaylarda rol oynamıştır, 157, 157[600], 172[695], 264

Amalinskiy: Kurultay'da Yahudi halk temsilci-si, 118

Amirhan, Z.: Kadınlar Merkez Komitesi Sek-reteri, 74

Appaz, Gyik: Partizan grubu komutanı, 263[1199]

Arabacı, Zeynep: Aluşta İsyanı'nın görgü şa-hidi, 175

Arapski, İsmail: Genç Tatar, 53[89]

Arıkan, Sabri: Araştırmacı, 163, 251, 254

Arşaruni, A.: Sovyet araştırmacı, 61

Astrovskiy: Beyaz Rusya Merkez Konseyi Baş-kanı, 290[1343]

Avcı, Hatice: Kadınlar Komitesi üyesi, 74[224]; Kurultay milletvekili, 116

Aytuvgan, Batır: Kırım Müslümanları Kongre-si (1917) düzenleyicilerinden, 68[171]; Müs-lümanlar Komitesi Sekreteri, 73[214]; *Kırım Ocağı* çalışanı, 83; muhabir, 242

Ayvasıllı Seydahmet: Alay komiseri, 113, 113[396], 114

Ayvaz, Hasan Sabri: Yazar ve Gaspıralı tarafta-rı, 52[79], 83[269]; Genç Tatar ve *Vatan Hadimi* gazetesi redaktörü, 56, 69[180], 83[269]; *Tercü-man* gazetesi redaktörü, 83[269], 58; Mos-kova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresi delegesi, 77, 77[244]; *Millet* gazete-

si redaktörü, 83, 83[269], 95[326], 115, 177[727], 217, 218; Müslümanlar İcra Komitesi üyesi, 95[326], 96; Kurultay milletvekili, 121[442]; Millî Meclis Başkanı, 128, 143, 150, 154, 178, 191, 218; İstanbul'da elçi, 187, 189[790], 191, 191[807], 218, 218[942], 222, 242, 243; doçent, 271
Azamatoğlu, Halim: Halk kahramanı, 125, 125[447]

B

Badaninskiy, Ali: Komite sekreteri, 73[212], 89, 96[331]; *Golos Tatar* gazetesi redaktörü, 83; Devrim Karargâhı üyesi, 100-102; Kurultay milletvekili, 120[439]; parlamento sekreteri, 128, 151, 196
Badaninskiy, Hüseyin: Müslümanlar İcra Komitesi üyesi, 77, 95[326]; Millî Müze Müdürü, 95[326], 103[358], 116, 116[419]; Kurultay milletvekili, 120[439], 153, 195, 196
Badaninskaya, Hanife: Kurultay milletvekili, 116
Badraklı, Hüseyin: Süvari Alayı mensubu, 113[396]
Balatukov, Hüseyin: Şair, 159
Baliç, H.: Olaylarda rol oynamıştır, 60
Baliç, Halime: Olayların görgü şahididir, 169
Baliç, Hüseyin: Millî Direktorya üyesi, 197[842]
Barudî, Alimcan: İdil-Ural Müftüsü, 136, 137
Bayburtlu, Yahya: Gaspıralı taraftarı, 52[79]
Bazareviç: Müslüman Kolordusu'nda albay, 146, 248[1123]
Bazirgân, Mahmud: Genç Tatar, 53[89]
Bekirov, Mehmed: Gaspıralı taraftarı, 52[79]; Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77[244]; Posta ve Telgraf Bakanı, 182
Bekirzade, Hamdi: Dış İşleri Bakanlığı ataşesi, 172[695], 217, 219[956]
Bektaş, Nafe: Süvari Bölüğü komutanı, 155, 155[593] ve partizan grubu komutanı, 168, 175
Bektöre, Şevki: Şair, 172[695]
Bela Kun: Macar komünist, 263, 263[1196]
Berger: SS yüzbaşısı, 284[1311a]
Berke, Mustafa [Kurti]: Genç Tatar, 54[89-90]; Kurultay milletvekili, 120[437], 159[609]
von Bernstroff, Graf: Almanya'nın İstanbul'daki Büyükelçisi, 180
Beytullah, Evliya: Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77[244]
Bianka: Rus Sosyal Demokrat, 101, 102
Biarslanov, Fazıl: Genç Tatar, 53[89]
Biarslanov, Osman: Süvari Alayı komutanı, 144
Bilal, Yahya: Bir gençlik teşkilatının lideri, 76
Bliznyuk: Devrim Karargâhı'nın Ukraynalı üyesi, 102, 112
Bobrovskiy, P.: Rus Eyalet Komiseri Yardımcısı, 99
Boçagov, A. K.: Sovyet yazar, 44, 120[437], 272
Bogdanov: Rus "Kadet" ve Eyalet Komiseri, 65, 86, 88, 89, 88[299], 99-102, 102[352], 114, 183[757]; İç İşleri Bakanı, 255
Bogdanov: Akyar {Sivastopol} Savaş Devrim Komitesi Üyesi, 142
Bogusçeviç: Devlet Varlıkları Bakanı Yardımcısı, 199, 247
Bohdanoviç, Yakub: Öğretmen Okulu Müdürü, 82[268], 247
Bolat, Yusuf: Şair, 274[1260]
Bolbaçan: Ukraynalı albay, 207[893]
Bormann, Martin: Başbakanlık Müdürü, 286[1320]
Bosgosi, Kurtseyit: Olayların görgü şahidi, 60; Komite Başkanı, 73[214]; Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77[244]
Brandt, Rolf: Alman savaş muhabiri, 176
Budrin: Kırsal Bölge Dairesi mensubu, 184
Bulgakov, Dilara: Kadınlar Merkez Komitesi üyesi, 74, 74[224], 77
Bunegin, M.: Sovyet yazar, 186[778]
von dem Bussche, Freiherr: Alman müsteşar, 205, 213, 213[907a]

C

Cavtebeli, Ziyaddin: Şair, 274[1260]
Celal Nuri: Türk yazar, 172[695]
Celaleddin Arif Bey: Türk hukuk profesörü, 225, 225[1000]
Cemal Paşa: Türk Bahriye Nazırı, 239[1061]
Cemaleddin, Abdurrahim: Bir gençlik teşkilatının lideri, 75
Cemaleddin, Kerim: Kırım Müslümanları Kongresine (1917) katkıda bulunanlardan, 68[171]
Cemil, Alimseyit: "Salkat" maddesine bakınız.
Cemil, Menseyid: Genç Tatar, 53[89], 54
Cengiz Han: 116[421]
Cugaşvili, Yosif: Stalin'in asıl adı, 161

Ç

Çapçakçı, Halil: Müslüman İcra Komitesi üyesi, 70; Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77[244]; *Golos Tatar* ve *Kırım* gazeteleri redaktörü, 83, 177[727]; Millî Meclis milletvekili, 153, 180, 197[842]
Çarykov, I.V.: Eğitim Bakanı, 199, 226, 227[1015]
Çelebi Cihan, Numan: Yaşamı, 71, 71[194], 71[198], 72, 136, 137; Kırım Türklerinin lideri, 67, 75; şair ve yazar, 72, 72[203]; Talebe Cemiyeti ve "Vatan" {Cemiyeti} Başkanı, 57, 58, 69[180], 70; Tavrida Müftüsü, 70, 81, 86-88, 88[299], 89-93, 95, 96, 99, 102, 115, 122, 135-137, 158, 165, 189[797]; Müslüman İcra Komitesi Başkanı, 70, 73, 79, 94-96, 96[331], 100, 102, 104, 106, 107, 109, 110, 114, 115, 133; Kurultay Başkanı, 117-119, 119[430], 120, 121[442], 122, 155[593]; Millî Hükûmet Başbakanı, 128, 134, 139, 147, 149, 150; Millî Meclis milletvekili, 153; tutuklanması, 158, 159[609]; katledilmesi, 84, 118[429], 159, 159[609], 160, 165, 189[797]
Çelebi, İbrahim: Çelebi Cihan'ın babası, 71
Çelebioğlu, Seydhalil Efendi: Din adamı, 275
Çelebi, Katırşasaraylı Seydahmet: Genç Tatar, 53[89]
Çelebi, Seydmahmud Halil: Aluşta Belediye Başkanı, 174, 175
Çelebiyev, O.: Halkların Federalistleri Kongresinde delege, 92
Çelebiyev, Şamil Şevket: *Kırım Ocağı* çalışanı, 83
Çelebizade, Mehmed Esad: İlahiyat profesörü, 62, 62[143], 63
Çeltekçi, Ali: Heyet üyesi, 180
Çergiyev, Hasan: Şair, 54, 54[93]
Çermoev: Kuzey Kafkasya Heyeti Başkanı, 238[1061]
Çılak, Gülsüm: Kadınlar Komitesi üyesi, 74[224]
Çiçerin: Rus Dış İşleri Halk Komiseri, 167, 178[731], 225
Çobanzade, Bekir: Türkoloji profesörü, 271

D

Damat Ferit Paşa: Türk sadrazam, 258
Davidoviç, Z.: Kadınlar Komitesi üyesi, 74[224]; Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77
Davidoviç, Mustafa: Bahçesaray Belediye Başkanı, 47[54]
Dabrova: Gıda ve Kamu İşleri Bakanı, 199, 227[1015]
Denikin, A.I.: Rus general, 162[621], 185[773], 192, 197, 200, 209[902], 212[906], 221, 232, 233, 233[1039], 233[1041], 249, 249[1131], 250, 251[1140], 253[1157-1158], 255, 256, 259, 260, 260[1185], 261, 262
Demirci, Abdullah: Yazar, 274[1260]
Deryusumskiy Prof., Yüksek Mahkeme Senatörü, 192[812]
Djamalian: Ermeni İrtibat Karargâhı üyesi, 290[1343]
Dolenga, Svyatoslav: Ukraynalı araştırmacı, 209[902], 233[1039]
Doroşenko, Dmitro, Prof.: Ukrayna Dış İşleri Bakanı ve araştırmacı, 194[823], 202[880], 211, 212, 220, 228[1018]
Dozay, Mustafa: Olayların görgü şahidi, 274
Dubrovskiy, Vasil, Prof.: Ukraynalı araştırmacı, 186[778], 202, 208[897a], 294[1353]
Duckwitz, R.: Alman kurmay subay, 206,

206[892]
Dzielakowska: Polonyalı öğretmen, 115[415]

E

Edib: Şair, 172[695]
von Egloffstein: Alman general, 173
Eichelmann, Prof.: Ukrayna Dış İşleri Bakanlığı mensubu, 228
von Eichhorn: Avusturyalı mareşal, 185[773], 186[773]
Emin el-Hüseyni: Kudüs Büyük Müftüsü, 284, 284[1311a], 285[1312]
Emir Hüseyin, Mustafa: Partizan grubu komutanı, 263[1199]
Enver Paşa: Türk Harbiye Nazırı, 135[502], 218, 239[1061]
von Etzdorf: Dış İşleri Bakanlığı nezdindeki Alman irtibat subayı, 282[1309]
Ezov: Rus İç İşleri Halk Komiseri, 274

F

Falkenhorst, A.: Alman yazar, 263[1196]
Fazule Hanım: Kadınlar Komitesi üyesi, 75[224]
Fehim, Halil: Kurultay milletvekili, 245
Ferid Bey: Kiev'deki Türk diplomatik temsilci, 135
Fettah, Abdurrahman: Genç Tatar, 53[89]
Filonenko, V.E.: Öğretmen Okulunun Rus müdürü, 82[268]
Firgau, Dr.: Almanya Doğu Bakanlığında şube müdürü, 282[1309]
Fischer, George: Amerikalı araştırmacı, 279[1293]
Fomin: Rus Akademisi üyesi, 116[419]
Franchet d'Esperey: Fransız mareşal, 259
Franklin, Benjamin: Amerikalı elçi, 260
Frauenfeld, Alfred, E.: Alman vali, 282[1309]
Friede, Hans: Alman muhabir, 295[1367]
Friemann, L.: Ulaştırma Bakanı, 188, 199, 227[1015]

G

Gabiddullin, H.: Sovyet araştırmacı, 61
Gafar, Cafer: Yazar, 274[1260]
Galip Kemal Bey: Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi, 134
Galitsın: Rus prens, 188
Gallmeier, Dr.: Alman Doğu Bakanlığında şube müdürü, 282[1309]
Galiyev, Sultan: Halk Komiserleri Konseyi Başkanı, 265[1213a]
Gaspıralı: Aile, 84
Gaspıralı, İsmail Bey: Reformcu, Kırım Türklerinin Millî Hareketi'nin kurucusu ve *Tercüman* gazetesinin yayımcısı, 44-47, 52, 54, 57-59, 74, 78, 81, 83, 83[269], 83[360], 84, 115, 115[415], 125, 171, 172[695]
Gaspıralı, Rifat: *Tercüman* gazetesi yayımcısı İsmail Bey Gaspıralı'nın büyük oğlu, 84
Gaspıralı [Vezirov], Şefika: Rifat Gaspıralı'nın kız kardeşi. Hayat hikâyesi, 115[415]; *Âlem-i Nisvan* dergisinin redaktörü, 46, 115[415]; Kadınlar Komitesi kurucusu, 74[219], 74[224]; Kadınlar Merkez Komitesi üyesi, 74, 115, 116[415]; Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77; *Tercüman* gazetesi yayımcısı, 84, 116[415]; Kurultay milletvekili, 115, 116, 120[438], 197[842]
Gaven: Akyar {Sivastopol} Savaş Devrim Komitesi Başkanı, 111, 141, 142, 159[609]
Gendre: Rus kaptan, 188
Giese, Prof.: Alman Türkolog, 63[154]
Geray, Halim: *Kırım'ın Tarihi*'nin yazarı, 67[168]
Geray, Mengli: Kırım hanı, 81
Geray, Kırım: Kırım hanı, 172[695]
Goldenweiser, A.A.: Yazar, 185[773]
Golovko: Kırsal Bölge Dairesi mensubu, 184
Goluboviç: Ukrayna Başbakanı, 202
Gomoll, Wilhelm Conrad: Alman savaş muhabiri, 207
Gorçakov: Rus prens, 187; bakanlıkta direktör, 189
Gözaydın, Ethem Feyzi: Araştırmacı ve Gaspıralı taraftarı, 52[79]; Millî Direktorya mensubu, 197[842]
Gradoboyev, Nikolaus: Rus yazar, 296
Gutnik: Ukrayna Ticaret ve Sanayi Bakanı, 228[1018]

H

Hacı Ali Efendi: Kurultay milletvekili, 118
Hacı Bedreddin Efendi: İslam ilahiyatçısı, 93, 118[429]; Kurultay Milletvekili, 118, 119; Müslüman İdare-i Ruhanniyesi Başkanı, 118[429], 190[797]
Hacı Bilal, Mustafa: Olaylarda rol oynamıştır, 47, 76
Hacı Dostmambet: Kurultay milletvekili, 120[439]
Hacı Fazıl, Müstecip: "Ülküsal" maddesine bakınız.
Hacıoğlu, Cemil: Olayların görgü şahidi, 275
Hacı Osman, Hatice: Kadınlar Komitesi üyesi, 74[224]
Hacı Osman, Seydcemil: Olaylarda rol oynamıştır, 167
Hacevatov: Kurultay'da Ortodoks halkın temsilciliğini yapmıştır, 118
Hayta, M.: Rus Sosyal Devrimci, 154
Hakkı, İsmail: Gaspıralı taraftarı, 52[79]
Hatip, A.: Kadınlar Komitesi üyesi, 74[224]
Hatif, K.: Yazar, 71[194], 136, 158, 163
Hattat, Seydcelil: Öğretmen, "Vatan" Cemiyeti üyesi. Kırım Müslümanları Kongresinin (1917) düzenleyicisi, 67, 67[166], 68; Müslüman İcra Komitesi üyesi, 70, 89, 95[326], 96[331], 101, 116[419]; Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77[244]; Bahçesaray Belediye Başkanı, 95[326]; Halk Temsilcileri Konseyi üyesi, 112, Maliye ve Vakıflar Müdürü, 128, 150; Millî Meclis milletvekili ve başkanı, 153, 180, 195, 196[842], 217, 258
Hayreddinov, Mustafa: Süvari Alayı mensubu, 113[396]
Hayrullah, Menlibari Abdulcelil: Özerk Kırım Cumhuriyeti Merkez İcra Komitesi Başkanı, 295
Herodotos: 41
Hikmet, Ablâkim: Heyet üyesi, 180
Hikmet Bey, Dr.: Türkiye'nin Berlin Büyükelçisi, 223
Hilmi, Abdulhakim: Yazar ve tarihçi, 67[168]; Kırım Müslümanları Kongresi (1917) düzenleyicisi, 67, 68[171]; *Kırım Ocağı* redaktörü, 83; Kurultay milletvekili, 118; Millî Meclis ve Millî Direktorya Başkanı, 128, 196
von Hintze: Alman müsteşar, 220
Himmler, Heinrich: Reichsführer, 282[1309]
Hitler, Adolf: 281, 281[1304a], 282[1309]-283[1309], 284[1311]
Hruşevskiy, M., Prof.: Merkez Radası Başkanı, 131, 169
Hüseyin, M.: Kadınlar Komitesi Başkanı, 75[224]
Hüseyinov: Pedagoji Enstitüsü Dekanı, 271

İ

İbrahim, Abbas: Süvari Alayı mensubu, 113
İbrahim, Ömer: Kırsal Bölge Komiseri, 267
İbrahim, Veli: *Kırım Ocağı*'nın yayımcısı, 83, 94; Millî Direktorya mensubu, 197[842]; Özerk Kırım Cumhuriyeti Merkezî İcra Komitesi Başkanı, 265-268, 270, 272; İdam edilmesi, 268
İbriş, S.: Kadınlar Komitesi üyesi, 75[224]
İdris[ov], Süleyman: Genç Tatar, 53[89]; Federalistler Kongresinde delege, 92; Kurultay milletvekili, 120, 153, 196
İpçi, Ömer: Yazar, 274[1260]
İsapov, Abdulaziz: Süvari Alayı mensubu, 60, 113, 113[396], 275
İshaki, Ayaz: Yazar, 78, 136
İshakov, Ayşe: Müslüman İcra Komitesi ve Kadınlar Merkez Komitesi üyesi, 70, 74, 74[224], 92, 92[311], 247
İshakov, İmam, 92[311]
İslamov, K.: Kafkasyalı yazar, 293[1353]

K

Kadıyev, Mehmed: Süvari Birliği komutanı, 176, 193[821]
Kadir, Irgat: Şair, 274[1260]
Kadirov: Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 78
Kalgay, Osman: Kurultay milletvekili, 128
Kantemir, A.: Kuzey Kafkasya Millî Konseyi üyesi, 290[1343]

Kara, Abdulhakim: Olayların görgü şahidi, 275
Karabaş, Abdullah: Kırım Tatarları Millî Merkez Konseyi üyesi, 292[1348]
Karabiber, Osman: Sudak İsyanı'nda rol oynamıştır, 173
Karabiber, Seydali: Sudak İsyanı lideri, 173, 174
Karamanov, Adil: Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77[224]
Katerina, II.: Rus çariçesi, 162[621]
Kaytmazov, Adil: Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77[224]
Kayum-Han, Veli: Türkistan Millî Birlik Komitesi Başkanı, 290[1343]
Kedia, M.: Gürcistan İrtibat Karargâhı üyesi, 290[1343]
Keitel, Josef: Mareşal, 279[1293], 281[1304a]
Keller: Kırsal Bölge Dairesinin Rus mensubu, 184, 188
Kemal, Yakub: Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77[244]; Zincirli Medrese müdürü, 82; Kurultay milletvekili, 120[439], 195
Kerenskiy, A.F.: Rus Savunma Bakanı, 86, 89
Kerimov: Türk gazeteleri muhabiri, 189[790], 190, 245[1101]
Kermençikli, Cemil: Müslüman İcra Komitesi üyesi, 114
Keşfi, İsmail: Heyet üyesi, 180
Kharimi, Dr.: Türkistan Millî Birlik Komitesi üyesi, 290[1343]
Kıpçakskiy, Mustafa: Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77, 77[244]; Tarım Bakanı, 182, 198, 199
Kırımal, Edige: Kırım Türklerinin Almanya temsilcisi, 279[1292], 287[1327], 290[1343], 291[1345]; Kırım Tatarları Millî Merkez Komitesi Başkanı, 291
Kırımcan, Firdevs: Bolşevik Eyalet Komitesi Sekreteri, 153
Kırımer, Cafer Seydahmet: Hayatı, 72, 72[208], 172[695]; Kırım Türklerinin lideri, 67, 72, 76, 197; Öğrenci Birliği Sekreteri ve "Vatan" {Cemiyeti} mensubu, 57-60, 63, 70, 71; Vakıflar Direktörü ve Müslüman İcra Komitesi üyesi, 70, 84, 88, 89, 96, 96[331], 109-111, 114, 130, 131, 133, 205; Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77[244], 78; Federalistler Kongresinde delege, 92, 131 ve Tüm Rusya Kurucu Meclisi delegesi, 95, 95[326]; Kurultay milletvekili, 117-119, 119[433], 120, 121[442], 122, 122[442]; Dış İşleri ve Askerî İşler Direktörü, 128, 134, 135, 138, 139, 139[526], 140, 141, 143, 145, 146, 148, 150-152, 156, 159[609], 167, 169-171, 171[693], 179, 179[737], 180, 181, 242, 243; Başbakan, 180-183, 183[757], 184, 185, 185[773], 186, 187; Dış İşleri Bakanı, 188, 189[790], 191, 191[807], 197-200, 216-218, 218[942], 219, 219[956], 221-224, 224[987], 225, 226, 230, 231, 242[1084], 243; istifa, 197, 199, 219, 231, 232, 249; Millî Meclis yetkili temsilcisi, 256-261; yazar, 40, 46, 49[59], 53, 54[90], 59, 60, 71[198], 72[208], 74, 125, 173, 258, 263-268, 269[1237], 374, 298[1379]
Kırımlı, Anefi: Yazar, 275
Kırımtayev, Kurşit Bey: Müslüman İcra Komitesi üyesi, 70
Kırımtayev, Süleyman Bey: Bahçesaray Belediye Başkanı, 68, 68[180], 69[180], 93
Kleist, Peter, Dr.: Alman yazar, 279[1293], 281[1307]
Komenko [veya Chomenko]: Ukraynalı konuşmacı, 201
Kornelsen, Richard: Kırım Tatarları Genel Merkezi Başkanı, 284[1311a]
Kornilov: Rus general, 90, 91
Kosch: Alman general, 173, 178[731], 179, 180, 182, 184, 200, 206, 207, 213, 221, 226, 227, 253
Krasnov, P.N.: Büyük Don bölgesi Atamanı, 232, 232[1037]
Kravçenko: Akmescit {Simferopol} garnizonu mensubu, 89
Kriçinski, Arslan: Başbakanlık Müdürü, 189, 194, 241[1078], 246[1110], 248[1123]; araştırmacı, 189[790], 191[808], 192, 193[821], 197, 197[842], 198,

200, 248, 249, 230[1029]
Kriçinski, Olgierd: Yetkili temsilci, 248[1123]
Krişevskiy: Ukraynalı yazar, 209[902]
Krym, Salomon: Başbakan, 182, 251, 252, 255, 256
Kubay, Mehmed: Özerk Kırım Cumhuriyeti Merkez İcra Komitesi Başkanı, 270
Kudsi Efendi: Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77[244]
Kuku, Nebi: Rusya Yabancı Halklar Birliği delegesi, 63
Kurti, H.: Kadınlar Komitesi üyesi, 75[224]
Kurti, Mustafa: "Berke" maddesine bakınız.
Kurtmehmed, Mustafa: *Kırım Ocağı*'nın yayıncısı, 83
Kurtmelek: Kadınlar Komitesi üyesi, 75[224]
Kuşnarev: Yarbay, 131

L

Latifzade, Abdullah: Şair, 96; Edebiyat bilimcisi, 271, 274[1261]
Lenin, Vladimir: 57, 63[156], 160, 161, 260, 266, 277
Loşu: Menşevist, 253
Löman, İsmail: Gaspıralı taraftarı, 52[79]; Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77, 77[244]; Rusya Müslümanları Merkez Komitesi üyesi, 79[251]; doçent, 271
Lubinskiy: Ukrayna Dış İşleri Bakanı, 202, 213
Lukomskiy A.S: Rus general, 185[773], 209[902], 212[906]
Lütfi Müfid: Türk subayı, 242[1084]
Lütfi: Kurultay milletvekili, 120[439], 196
Lvov: Prens, Rus başbakan, 86
Lyzogub: Ukrayna başbakanı, 219, 220, 220[960], 221, 221[962], 222, 228, 228[1018], 229
von Leuchtenberg, Herzog: Yazar, 209[902]

M

Macid: Türk subayı, 242[1084]
Makuçin: Rus albay, 138, 139, 139[526], 140
Malenkov, Grigoriy: Politbüro üyesi, 296, 296[1370]
Markov, V.: Rus general, 233[1039]
Mayer: SS-Oberführer, 282[1309]
Mazal, İsmail: Süvari Alayı subayı, 113, 147, 151; partizan grubu komutanı, 167, 168, 263[1199]; olayların görgü şahidi, 177, 263
Mecit, Ömer: Kırım Müslümanları Kongresindeki (1917) etkili isimlerden, 68[171]
Mecitov, Hüseyin Cahit: Öğretmen, 68[171]; *Kırım Ocağı* çalışanı, 83
Mediyev, Abdurreşid: "Mehdi" maddesine bakınız.
Mehdi, Abdurreşid: Hayatı, 54[91]; Genç Tatarların lideri, 54, 55[95], 56; *Vatan Hâdimi*'nin yayıncısı, 56; II. Duma milletvekili, 56
Mehmed, Hurmuz: Kadınlar Komitesi üyesi, 75[224]
Mehmed, V.: Türk sultan, 195
Mehmed, VI.: Türk sultan, 241
Mehmed[ov], Bekir: Kurultay milletvekili, 67, 206
Mehmedov, Selim: Genç Tatar, 53[89]; Halk Temsilcileri Konseyi üyesi, 112; Kurultay milletvekili, 120, 185, 196; yazar, 55[96]
Melnik, Andriy: Ukraynalı albay, 290[1343]
Menaciyev, İbadullah: Kurultay milletvekili, 120[439]
Mesnikov: Ukraynalı Ataman, 203, 204, 208[897a], 213, 236
Mickiewicz, Adam: Polonyalı şair, 246[1105]
Milkovskiy: Müslüman Kolordusu'nda tümgeneral, 146; Savunma Bakanı, 199, 247
Miller, Jean: Bolşevik eyalet organizatörü, 111, 153
Millerand: Fransa başbakanı, 259
Milyukov: Rus "Kadet", 217, 217[931], 219, 222
Mirabeau: 95
Mirasbay, İlyas: Süvari Birliği komutanı, 169, 176, 193[821]
Mirasbay, Latif: Süvari Alayı subayı, 176
Mirbach, Graf: Almanya'nın Moskova Büyükelçisi, 167[652], 178[731]
Mirza Bala: Yazar, 295
Mirza-Murzicz, A.: Hâkim, 248[1123]
Mishorlı Settar: Millî Direktorya üyesi, 197[842]

Miskieviç, İ.: Litvanya Tatarları Birliği üyesi, 246[1110]
Mogilyanskiy, N.M.: Ukraynalı müsteşar yardımcısı ve yazar, 186[773], 209[902], 212[906], 215
Mokrousov: Akyar {Sivastopol} Savaş Devrim Komitesi üyesi, 142
Montesquieu: 95
Mortereau: Fransız albay, 145
Muçarskiy, Aliasker: *Kırım* redaktörü, 177[727], 247; Kurultay milletvekili, 197[842], 248, 246[1110]
Muhtar Hayreddin: Askerî karargâh subayı, 174
Muhtar, İsmail: Olayların görgü şahidi, 275
Muinov, Celal: Genç Tatar, 54[89]; rejisör, 177
Mumm von Schwarzenstein, Freiherr: Almanya'nın Kiev Büyükelçisi, 186[773], 210, 217
Murasov, Afuz Osman: Yazar ve Genç Tatar, 56
Mustafa Efendi: İlim adamı, 71
Mustafa Kemal: Türkiye Cumhurbaşkanı, 258, 259
Muzaffarov, Yusuf: Rusya Müslümanları Savaş Konseyi üyesi, 202, 213
Muzaffer, Kafadar Hacı: Din adamı, 275
Müezzin, Hakime: Kadınlar Komitesi üyesi, 75[224]
Müftüzade, Ahmed: Millî Meclis milletvekili, 185
Müftüzade, Selim: Askerî karargâh mensubu, 174
Mürşide Hanım: Kadınlar Komitesi üyesi, 75[224]
Müslim, Akim: Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77[244]; partizan grubu komutanı, 263[1199]
Müslim, Ayşe: Kadınlar Komitesi üyesi, 75[224]
von Manstein, Erich: Alman mareşal, 277[1280]
von Mende, Gerhard, Prof.: Alman araştırmacı, 120[437], 298[1379]; Bakanlık Daire Başkanı, 281[1305], 284[1312], 285[1312]

N

Nadi, Yunus: Türk gazeteci-yazar, 236
Nadinskiy, P.N.: Sovyet araştırmacı, 276, 277
Nalbandov, Vladimir: Eğitim Bakanı, 187, 188
Namık Kemal: Türk şair, 246[1105]
Natiev: Ukraynalı general, 203, 208[897a]
Nefer: Kırımlı Alman, 228
Nejmirk: Rus albay, 209[902]
Nikiforov, A.: Maliye Bakanı, 189[790], 199, 199[859]; Adalet Bakanı Yardımcısı, 192[812], 227[1015]
Nikitin: Ticaret ve Sanayi Bakanı, 188, 189[790], 199
Nikolay Nikolaeviç: Rus Grandük, 233[1039]
Nikolskiy P.: Rus tarihçi, 44
Niyazi, Mehmed: Şair, 245, 245[1105], 246[1105]
Nogay, Fatma: Kadınlar Komitesi üyesi, 75[224]
Nogayev, Reşit: Genç Tatar, 54[89]
Novitskiy: İşçi ve Asker Konseyi Başkanı, 102
Nuri, Amit: Gaspıralı taraftarı, 52[79]
Nuri, Mehmed, Dr.: Kurultay milletvekili, 245

O

Odabaş, Bekir Sıtkı: Kurultay milletvekili, 172[695], 197[842], 206, 206[889], 245
Odabaş, Habibullah Timurcan: Öğrenci Birliği ve "Vatan" {Cemiyeti} üyesi, 57, 63; Millî Direktorya üyesi, 197[842]; dil araştırıcısı, 63[154], 273
Ortaylı, Kemal: Yazar, 275, 276; Untersturmführer {SS-Teğmeni} ve Kırım Tatarları Millî Merkez Komitesi üyesi, 292[1348]
Osman Bey: Türk albay, 134
Otar, İbrahim: Yazar, 71[198]

Ö

Ömer, Aziz: Gazeteci yazar, 172[695]
Özenbaşlı, Ahmed, Dr.: Müslüman İcra Komitesi üyesi, 70, 89, 96[331], 130, 133, 205; Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77[244], Federalistler Kongresinde delege, 92, 131 ve Tüm Rusya Kurucu Meclis delegesi, 95, 95[326], 96, 109; Devrim Karargâhı üyesi, 102; Halk Temsilcileri Konseyi üyesi, 112, 138; Kurultay milletvekili, 150, 180, 184, 196[842], 217,

227; Kırım Türkleri lideri, 284[1311a], 285[1312], 286, 286[1323], 287[1327]; yazar, 264
Özenbaşlı, Ahmed, İmam: 93
Özenbaşlı, İbrahim: Devrim Karargâhı Başkanı, 100, 110; Eğitim Direktörü, 128, 167
Özenbaşlı, Seydabdullah: Yazar, 52[79]

P

Parpetov, Rüstem: Süvari Alayı subayı, 138
Pasmanik, D.: "Kadet", 183[757]
Pavlov: Ukrayna Dış İşleri Bakanı Yardımcısı, 220
Petlyura, Simon: Ukrayna Savunma Bakanı, 118, 131, 133, 202, 233
Petropolskiy: Rus subay, 144
Picker, Henry, Dr.: Alman yazar, 282[1309]
Pilsudski, Jozef: Polonyalı mareşal, 259
Pius, XI.: Papa, 259
Polak, Veli: Süvari Alayı mensubu, 113[396]
Polivanov, V.: Kırsal Bölge Dairesinin Rus üyesi, 112, 182
Poltorzycki, A.: Hükûmet özel görevlisi, 248[1123]
Poltorzycki: Süvari yüzbaşısı, tabur komutanı, 193[821], 248[1123]
Potyomkin: Rus prens, 43
von Pavel: Alman korgeneral, 173

R

Radionenko: Ukraynalı öğretmen, 115[415]
Rakitskiy: Bolşevik komiser, 168
Rapp, Thomas: Tarım Bakanı, 188; Kırımlı Alman, 228
Raşit Aşkı, Çora Batır: Şair, 246[1105]
Raşit, Ahmed: Gaspıralı taraftarı, 52[79]
Razvadovskiy: Rus korgeneral, 89
Resulzade, Mehmed Emin: Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 78
Reuss, Prinz: Almanya'nın Kırım'daki diplomatik temsilcisi, 200, 227, 228
Riedel, Franz: Alman savaş muhabiri, 287[1332]
Rifat Paşa: Türk Dış İşleri Bakanı, 59
Rogoza: Ukrayna Savunma Bakanı, 228[1018]
Rojek, M.E.: Polonyalı gazeteci yazar, 296
Rosenberg, Alfred: Reichsleiter {Nazi Partisi içinde ikinci en yüksek siyasi rütbe}, 283[1311], 284[1311]; bakan, 281[1304a], 283[1309], 289, 291, 291[1344a], 291[1345]
Rustembekov, Cafer: Millî Direktorya üyesi, 197[842]

S

Sabit, Halim: Gazeteci yazar, 172[695]
Sack: Alman general, 173, 204, 206, 207
Safveti: Gazeteci yazar, 172[695]
Salikov, Ahmed: Rusya Müslümanları Merkez Bürosu Başkanı, 77, 78
Salkat, Alimseyid Cemil: Öğrenci Birliği üyesi, 57, 59
Sameddin, İbrahim: Halk Komiserleri Konseyi Başkanı, 274
Sami, Ömer: Gaspıralı taraftarı, 52[79]
Samizade, Süreyya: Gazeteci-yazar, 172[695]
Sapronov: Akyar {Sivastopol} Savaş Devrim Komitesi üyesi, 142
Sauckel: Alman vali, 285
Savinkov: Rus Sosyal Devrimci, 57
Sayanov: Rus "Kadet", 183
Schafi-Almaz, A.: İdil-Ural Türk-Tatarları Mücadele Birliği Başkanı, 290[1343]
Schulze-Gattermann, H.: Alman savaş muhabiri, 285
Schwarz, Peter: Alman yazar, 279[1293]
Seignobos, Prof.: Yazar, 59
Selami, Süleyman: Olayların görgü şahidi, 266, 287
Settarov, A.: Federalistler Kongresi delegesi, 92; Parlamento sekreteri, 197[842], 258
Sevryuk: Brest-Litovsk Barış Görüşmelerine katılan Ukraynalı milletvekili, 132
Seydahmed, Esma: Kadınlar Komitesi üyesi, 75[224]
Seydahmed, Seydmehmed: Kurultay milletvekili, 120[439]
Seydahmet, Cafer: "Kırımer" maddesine bakınız.
Seydmehmed Efendi: Askerî imam, 143

Seyfettin, Ömer: Türk hikâyeci, 172[695]
Skoropadski, Pavlo: Ukrayna Atamanı, 186[773], 208, 209, 209[902], 210[903], 211, 214-217, 219, 220, 222, 223, 225, 230, 232, 232[1037], 233, 233[1039], 249
Slutskiy: Halk Komiserleri Konseyi Başkanı, 166, 174
Smolskiy, Dr.: Sağlık Dairesi Direktörü, 248[1123]
Smolskiy: Üsteğmen ve polis şefi, 248[1123]
Sobolevskiy: Kaymakam, 248[1123]
Sofu, Bilal Osmanoğlu: Partizan grubu komutanı, 169, 176
Solf, Dr.: Alman müsteşar, 194[823]
Soysal, Abdullah, Dr.: Yazar, 155[593]; Kırım Tatarları Millî Merkez Komitesi Başkan Yardımcısı, 292[1348]
Spartaküs: 277
Speer: Bakan, 282[1309]
Spuler, Berthold, Prof. Dr.: Alman araştırmacı, 266, 269, 298
Stalin, İosif: 161, 267, 271, 272, 277, 296, 296[1370]
Stressemann, Dr.: Alman İmparatorluk Meclisi milletvekili, 178[731]
Sulgin: Ukrayna Dış İşleri Bakanı, 131
Surin: Mahkeme başkanı, 192[812]
Sülkeviç, Süleyman: General, hayatı, 187[782]; Müslüman Kolordusu komutanı, 146, 146[561], 169, 187, 247; başbakan, 182, 182[750], 186-188, 188[790], 189, 189[790], 189[797], 191, 191[807], 192, 192[808], 193-195, 197, 198, 198[850], 199, 200, 216-218, 218[942], 225-227, 231, 231[1032], 232, 241[1078], 242, 242[1084], 243, 247, 249-251, 251[1140], 252, 252[1150], 253, 253[1157], 254, 255; Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı, 253[1158]
von Seeckt: Alman general, 171[693]

Ş

Şabarov, Emine: Federalistler Kongresi delegesi, 92
Şabarov, Hisameddin: Tabur komutanı, 86, 88[299]
Şahab Nezihi: Cafer Seydahmed'in takma adı, 59
Şemi, Seydcelil: Din adamı, 93
Şemseddin, Hakime: Kadınlar Komitesi üyesi, 74
Şeyhzade, Abdulmecit, Şeyh: Din adamı, 275
Şinkeviç, Mustafa: Müslüman Kolordusu mensubu, 146; Litvanya Tatarları Birliği Başkanı, 248
Şinkeviç, Yakub: Polonya Müftüsü, 247
Şirinskiy, Appaz: Genç Tatar, 53[89], 59
Şükrü, Seydahmed: Din İşleri Direktörü, 128

T

Tahsin, Hüseyin: Süvari Alayı mensubu, 113[396]
Talat Paşa: Türk sadrazam, 134, 135, 171, 217[935], 218, 223, 224, 224[987], 225, 239[1061], 242, 242[1084], 243, 243[1092], 244, 244[1095]
Talkovskiy, A.: Süvari yüzbaşısı, 247[1116]
Tamalı, Sadrettin: Müslümanlar Komitesi Başkanı, 73[214], 175; Olayların görgü şahidi, 266, 275
Tarakçı, Seydömer: Genç Tatar, 54[89]; Komite sekreteri, 73[212]; Parlamento sekreteri, 128
Tarhan, İlyas: Özerk Kırım Cumhuriyeti Merkezî İcra Komitesi Başkanı, 270, 274
Tarpi, İbrahim: İmam, 67, 70, 77[244], 92, 92[313], 93
Tarvaskiy: Bolşevik Eyalet Komitesi Başkanı, 153
Tatişçev, Graf: Maliye Bakanı, 188, 189[790], 198, 198[850], 199, 199[859], 216, 219, 219[956], 221-223, 223[978]
Tatişçev, Vladimir: Graf Tatişçev'in oğlu, 219[956]
Tevkilev, Kutlukay Mirza: Duma milletvekili, 63[156]
Tınçerov, H.: Kadınlar Komitesi üyesi, 75[224]
Tınçerov, Hafız: Kırsal Bölge Dairesi üyesi, 82, 82[266], 89, 111
Tkaçov, Yevgeniy: Rus Kırım Bolşeviki, 147, 148
Tohtargazi, Hüseyin Şamil: Şair ve Genç Tatar, 54

Tokumbetov, Osman: Rusya Müslümanları Savaş Konseyi üyesi, 202, 213
Trevor-Roper, H.R.: İngiliz araştırmacı, 279[1293]
Troçki: 235
Tuktar, İlhamiye: Kadınlar Komitesi Başkanı, 74, 74[224], 116

U

Ulyanov, Vladimir: Lenin'in asıl adı, 161
Ulyanov, D.: Lenin'in kardeşi ve Sovyet Cumhuriyeti Kırım Başkanı, 260

Ü

Ülküsal, Müstecip Hacı Fazıl: Yazar ve *Emel Mecmuası* redaktörü, 245, 246, 246[1105-1106], 279[1292]

V

Valentino, A.A.: Rus savaş muhabiri, 261[1191]
Vecdi, Mehmed Kocaahmed: Şeyh ve profesör, 67, 67[169], 83, 275
Vehbi: Şeyh, 93
Vezirov, Nasıp Yusufbek: Dışişleri Bakanı Yardımcısı, 116[415], 197[842], 199, 227
Viliçko: Ukrayna Komitesi Başkanı, 118
Vinjaver, Maksim: "Kadet" ve Dış İşleri Bakanı, 251[1140], 255, 255[1159]
Vinniçenko: Ukrayna Başbakanı, 131, 202, 233
Vlasov: Rus general, 289, 290, 291[1344a]
Voss: Akmescit {Simferopol} Belediye Başkanı, 207, 213

W

Wertheimer, Fritz: Alman yazar, 175
Wiesenthal, S: Yazar, 294[1354]
Wilhelm, II.: Alman imparatoru, 224, 224[987], 225
Wilson: Amerika Başkanı, 63
Winiarski, B.: Polonyalı hukukçu, 254
Wrangel, Peter, Baron: Rus general, 162[621], 259, 261, 261[1191], 263

Y

Yahyayev, Hüseyin: Genç Tatar, 53[89]
Yakuboviç: Albay, 131
Yegorov: Bolşevik komiser, 174
Yelagin, V.: Sovyet yazar, 72, 110[378], 112[390], 117[423], 120[437], 141, 159[609], 162, 174, 182[750], 196
Yenileyev, Mehmedcan Haybullah: Müslüman İcra Komitesi üyesi, 70; Kurultay milletvekili, 153, 197[842]

Z

Zeitzler: Alman general, 279[1293], 281[1304a]
Zepetskiy: Ukrayna Maliye Bakanı, 228[1018]
Ziya, Yusuf: Gaspıralı taraftarı, 52[79]
Zukovskiy: Ukrayna Savunma Bakanı, 202, 203

2. Yer İsimleri

A

Akmescit, Simferopol'ün Türkçesi: 40, 45[46], 50, 54[91], 55, 60, 65, 67, 68, 74, 75[224], 76, 82, 83, 86-90, 94, 97, 98, 100, 101, 103, 112, 114-116, 118, 126, 126[451], 128, 134, 138, 142-145, 147-154, 155[593], 156-158, 159[609], 160, 162, 163, 166, 167, 173, 174, 176-178, 178[731], 179, 180, 184, 192, 204, 206, 207, 213, 216, 219, 228[1017], 231, 245, 248, 248[1123], 249, 250, 256, 257, 260, 261, 263, 263[1196], 264, 271, 275, 276, 278, 278[1287], 279, 280, 283[1309], 284[1311a], 285, 287[1327], 293, 295
Akyar, Sivastopol'ün Türkçesi: 40, 41, 58, 59, 86, 87, 98, 98[338], 99, 107, 119, 127[451], 130, 142, 148, 149, 151, 154, 155, 158, 159[609], 160, 164-166, 174-177, 193, 193[823]-194[823],

203, 204, 206, 206[892], 207, 210, 235, 240, 241, 245, 255, 263[1196], 265, 283[1309]
Alakat: Uskut civarında bir yerleşim yeri, 269, 269[1237]
Albat: Yerleşim yeri, 60[131]
Alexandrovsk: Ukrayna şehri, 114, 133, 147
Alma Nehri: 60[131], 155
Almanya: 166, 169, 180, 182, 185[773], 186, 186[778], 191, 193, 194[823], 195, 200, 206-208, 210, 211, 212[906], 213, 217, 217[931], 220, 221, 223[978], 224, 225, 228[1023], 233[1043], 243, 248, 253, 254, 279[1293], 280, 281, 281[1304a], 281[1305], 282[1309]-283[1309], 283[1311], 285, 285[1312], 286, 286[1323], 287, 291[1345], 292, 295
Alsas: 283[1311]
Aluşta: Şehir, 75, 75[224], 144, 168, 174, 175, 269[1237], 270, 278[1287]; bölge, 263[1199]
Amerika Birleşik Devletleri: 62, 257, 259
Amsterdam: 203[883]
Anadolu: 127[451], 258
Apire: Gurzuf civarında bir yerleşim yeri, 169
Aranköy: Köy, 155
Argın: Köy, 287
Armyansk: Şehir, 114
Astrahan: 136
Asur: 296
Aşçılar: Dobruca'da bir Kırım Türk köyü, 245[1105]
Avcıköy: Gaspıralı'nın doğduğu köy, 45
Avusturya-Macaristan: 62, 112, 129, 172, 205, 206, 206[889], 208, 226, 277
Ayvasıl: Köy, 275
Azak Denizi: 39
Azerbaycan: 116[415], 200, 232, 253[1158]

B

Baden: 283[1311]
Bahçesaray: Şehir, 45, 46, 47[54], 54, 56, 60, 68[171], 68[180], 74[224], 75, 76, 81, 83, 84, 93, 95[326], 97, 100, 103, 103[359], 103[360], 104, 114, 115[415], 116-119, 121[442], 129, 130, 137, 144, 148, 155, 155[593], 157, 167, 168, 170, 172[695], 175, 177, 192[815], 265, 266, 278[1287]; bölge, 44, 246
Bahsan: Dağları, 169, 176; köy, 287
Bakü: 170
Balaklava: Şehir, 127[451]
Balkan ülkeleri: 298[1379]
Baltık: 282[1309], 297
Başı: Köy, 73[214]
Başkurdistan: 131
Baydar Kapısı: 263
Baydar Vadisi: 56
Belbek Nehri: 60[131]
Berdyansk: Şehir, 98; bölge, 65
Berghof: Alman ana karargâhı, 279[1293], 281[1304a]
Berlin: 62, 70[191], 89, 120[437], 171[695], 180, 191, 192[812], 194[823], 195, 199, 200, 203, 212, 214, 216, 218-224, 224[987], 225, 226, 228[1017], 230[1030], 231, 232, 243, 243[1092], 244[1095], 252, 279, 279[1292], 280, 280[1304], 284[1311a], 287, 288, 288[1334a], 289, 291[1345]
Besarabya: 211, 238
Beşüy: Köy, 168
Beyaz Rusya: 159, 246-248, 260, 267, 289, 289[1342], 290[1343], 298[1378]
Bizans: 41
Bombay: 46
Braila: Romanya'da bir liman, 193
Brest-Litovsk: 132, 134, 135, 166, 167, 169, 181, 193[823], 202, 213, 223, 235, 236, 239
Bucak: 39
Budapeşte: 62, 63[156]
Bulgaristan: 40, 205, 206[889], 245[1101], 296[1367], 298[1378]
Büyük Lambat: Köy, 174

C

Canköy: Şehir, 158, 176, 193[821], 263, 278[1287]; tren istasyonu, 156
Caytamgal: Köy, 176
Cenevre: 129

Ç

Çağıl: Köy, 73[214]
Çanakkale Boğazı: 296[1367]
Çernigov: Ukrayna eyaleti, 201, 205
Çin: 172[695]

Çorgun: Köy, 60

D

Dağdayır: Yerleşim yeri, 67[169], 68[171]
Dağıstan: 137
Davulcar: Köy, 73[214]
Dereköy: Yerleşim yeri, 74[224], 275,
Dinyeper: 207
Dneprovsk: Kaza, 65
Dobruca: Romanya'da bir bölge, 245, 245[1105]
Doğu Prusya: 112
Don (Don bölgesi): 131, 132, 142, 144[548], 200, 211, 225, 232, 233, 233[1040], 235, 264, 296,
Duvanköy: Yerleşim yeri, 155

E

Efendiköy: Dağ köyü, 287
Erzurum: Türk şehri, 239
Eski Kırım (Starıy Krım): Şehir, 152, 173, 174
Estonya: 236
Yevpatoriya: "Gözleve" maddesine bakınız.

F

Feodosiya: "Kefe" maddesine bakınız.
Finlandiya: 104, 105, 172[695], 236, 237
Fransa: 45, 259

G

Galiçya: 245[1101], 283[1309]
Gdingen: Polonya'da bir şehir, 196[842]
Gotenburg (Akmescit): 283[1309]
Gözleve, Yevpatoriya'nın Türkçesi: Şehir, 54, 68[171], 75, 98, 133, 142, 144, 147-149, 152, 158, 180; liman, 201; garnizon, 147, 148, 154; bölge, 40, 65, 73[214], 76, 116, 118, 126[451], 256
Grodno: 294
Gurzuf: Yerleşim yeri, 151, 169, 174, 177
Güney Tirol: 282[1309]

H

Halbstadt: Şehir, 282[1309]
Harbin: 263
Harkov: Ukrayna'da bir eyalet, 201, 205
Hegewald: Şehir, 282[1309]
Herson: Ukrayna'da bir şehir, 113, 114, 133, 156, 239; Ukrayna'da bir eyalet 201; Alman esir kampı, 278
Hersonesos: 41
Hindistan: 46
Holm: Ukrayna eyaleti, 201
Homel bölgesi: 211

I

Ingermanland: 282[1309], 296
Istila: Köy, 168

İ

İdil-Ural (Volga-Ural): 62, 78, 136, 137, 144, 146[561], 172, 247[1116], 265[1213a], 288, 289, 290[1343]
İçki: Kaza, 275
İstanbul: 49[59], 57-59, 61-63, 67[168], 71, 71[198], 72, 81, 116[415], 129, 133, 135, 160, 170, 171, 171[693], 172[695], 179, 179[737], 180, 181, 188, 189[790], 191, 195, 198, 201, 206, 206[889], 208[898], 212, 214, 217, 217[935], 218, 218[942], 226, 234, 235, 238[1061], 240-242, 242[1087], 243, 244, 244[1095], 245, 255, 258, 261, 269[1237], 283[1309]
İsviçre: 39, 62, 106, 109, 110, 125, 178, 225, 258
İtalya: 282[1309]
İzmir: 172[695]

J

Japonya: 172[695]
Jitomir: Ukrayna'da bir şehir, 170

K

Kaçı Nehri: 60[131]
Kafkasya: 78, 130, 131, 135, 136, 155[593], 161, 170, 193, 203[883], 232, 234, 237, 238, 238[1061], 242[1084], 242[1087], 243, 265, 284[1311], 289, 289[1342], 290[1343], 293[1353], 296
Kahire: 46

Kalay: Yerleşim yeri, 176
Kapishor: Köy, 118
Karadeniz: 39, 89, 96, 100, 101, 119, 130, 135, 142, 145-147, 149, 151, 152, 159, 165, 187[778], 190, 193, 193[823]-194[823], 202, 203, 203[883], 206, 208[897a], 210, 238-240, 243, 283[1311]-284[1311], 295[1367], 296, 296[1367], 297
Karankı: Mehdi'nin doğduğu köy, 54[91]
Karasubazar: 54, 54[91], 56, 57, 68[171], 73[214], 75, 75[224], 175, 275, 278[1287]
Kaşgar: 46
Kazakistan: 206, 295, 296
Kazal: Köy, 287
Kazan: 46, 62, 78, 87, 90, 135-137, 146, 146[561], 247[1116], 272
Kefe, Feodosiya'nın Türkçesi: Şehir, 40, 54, 65, 75[224], 84, 116, 118, 126[451]-127[451], 133, 142, 144, 144[548], 145, 151, 154, 160, 173, 174, 176, 177, 193[821], 201, 210, 236, 237, 241, 245, 256, 263, 263[1196]
Kemeyşı {Kiemiejszy}: General Sülkeviç'in doğum yeri, 187[782]
Kerç: Şehir, 41, 145, 152, 160, 176, 192, 193[821], 255, 263[1196], 275; liman, 201; kale, 152, 154; bölge, 40, 107, 127[451]; kaza, 75[224], 260; yarımada, 296
Kılçora: Köy, 275
Kışlav: Köy, 73[214]
Kızıltaş: Cafer Seydahmet'in doğduğu köy, 60, 72
Kiev: Şehir, 66, 91, 92, 94, 95, 130-135, 137, 167, 169, 170, 182, 185[773]-186[773], 198, 199[859], 201, 205, 208, 209, 209[902], 211, 213, 214, 216, 217, 219, 220, 222, 223[978], 225, 227, 228[1017], 228[1023], 229[1024], 230, 230[1029], 231, 235, 235[1054a], 249; Ukrayna eyaleti, 201, 206, 232
Kimmer Boğazı: 41
Kokkoz: Köy, 60[131]
Kovuş: Köy, 168
Koz: Köy, 174
Köprülü: Köy, 56, 125[447]
Köreyiz {Kureiz}: Yerleşim yeri, 151
Köstence {Konstanza}: Romanya'da bir şehir, 245, 245[1105], 246[1106]
Krakau: 282[1309]
Kuban: 39, 200, 232, 296
Kurlandiya: 108, 236
Kursk: Rus eyaleti, 211
Kuru Özen: Köy, 75[224]
Kutlak: Köy, 174
Kutur: Köy, 287
Kuzey Kafkasya: 78, 232, 238, 238[1061], 289, 290[1343]
Küçük Özen: Köy, 75[224]

L

Lemberg: 131, 133
Litvanya: 70[187], 90, 108, 146, 158, 159, 236, 246-248, 260, 298[1378]
Lozan: 62[149], 63, 259

M

Macaristan: 172[695], 288
Mançurya: 263
Mariupol: Kaza, 65
Mazgana: Köy, 168
Mecidiye: Romanya'da bir şehir, 245[1105]
Melitopol: Ukrayna'da bir şehir, 99, 100
Minsk: Eyalet, 187[782]
Moldavya: 131, 132
Moskova: 45, 77, 79, 82, 85, 106, 134, 137, 166, 167, 188, 193, 232, 247[1116], 252[1150], 263, 264, 267-271, 275-277, 277[1280], 289, 294-297,
Münih: 294[1356]

N

Nayman: Köy, 287
Nikita: Yerleşim yeri, 263[1199]
Nikolayev: Ukrayna'da bir şehir ve liman, 201, 210, 234; Alman esir kampı, 278
Nogay bozkırı: 39
Novogeorgiyevsk: Ukrayna'da bir şehir, 113, 114
Novorossiysk: Liman, 193[823]-194[823]

O

Odesa: Şehir, 70, 146, 172, 203[883], 204, 210, 236, 241, 252[1150]; liman, 58, 201, 203[883]; savunma bölgesi, 86, 89, 148
Olybin: 280[1304]
Orbaş: Otuz civarında yerleşim yeri, 174
Orenburg: 136
Orkapı, Perekop'un Türkçesi: Kıstak, 39, 39[1], 39[2], 114, 169, 173, 203, 287; kaza, 54[91], 65, 84, 116, 118, 126[451], 176, 256
Orta Asya: 296
Otuz: Köy, 173, 174

Ö

Özenbaş: Köy, 60, 168

P

Pantikapaion: Rum şehri, 41
Paris: 59, 60, 71, 72
Perekop: "Orkapı" maddesine bakınız.
Peryaslav: Şehir, 220
Petersburg (Petrograd): 47, 65, 67, 70, 77, 85-87, 90, 97, 98, 100, 102[352], 106, 109, 111, 113[397], 129, 130, 130[468], 131, 132, 135, 142, 146[561], 153, 159-162, 246, 247, 247[1114], 247[1116]
Podolya: Ukrayna eyaleti, 201, 205
Polonya: 40, 63[152], 70[187], 104, 146, 159, 196[842], 246, 246[1105], 247, 248, 248[1123], 257[1168], 259, 269[1237], 298[1378]
Poltava: Ukrayna eyaleti, 205
Poti: Kafkasya'da bir liman, 193
Prag: 289, 291[1344a]
Prens Adaları: 258

R

Roma: 41, 277
Romanya: 40, 62[143], 89, 119, 146, 146[561], 147, 169, 170, 187, 193, 245, 245[1101], 245[1105], 246[1106], 247, 266, 287, 288, 296[1367], 298[1378]
Rowno: 282[1309]
Rusya: 39, 40, 40[10], 42, 43, 45-47, 50-59, 61-63, 63[156], 65, 65[157a], 66, 67, 70-72, 74-79, 85-87, 89, 91, 92, 94-98, 104, 105, 107-111, 117, 120, 121, 129-131, 135, 136, 140, 143, 144, 153, 154, 157[600], 159-162, 162[621], 163, 164, 166, 167, 172[695], 178[731], 182, 183, 185, 185[773]-186[773], 193, 194[823], 200, 202, 205-208, 209[902], 211, 214, 215, 217, 219, 220, 220[960], 221[962], 222, 225, 226, 232, 233, 233[1039], 234, 235, 237, 239, 240, 243, 246, 247, 249, 251, 254, 255, 255[1159], 257, 260, 263, 264, 264[1205], 265, 267, 269[1237], 272, 273, 277-279, 279[1293], 281[1304a], 282[1309], 289, 291[1344a], 292, 294, 295, 297

S

Sala: Köy, 173
Samara: 74[219]
Seyitler: Yerleşim yeri, 176
Sibirya: 44, 78, 130, 131, 135, 136, 154, 154[587], 159, 160, 161, 268, 294[1354]
Simferopol: "Akmescit" maddesine bakınız.
Sivastopol: "Akyar" maddesine bakınız.
Sivaş Gölü: 39
Sofya: 62
Sonak: Çelebi Cihan'ın doğduğu köy, 71
Steiermark: 285[1312]
Stockholm: 63, 130, 203[883]
Sudak: Şehir, 173; bölge, 173, 192
Süren: Tren istasyonu, 155
Sverdlovsk: Bölge, 294

T

Tama: Köy, 73[214]
Taman: Yarımada, 39
Taraktaş: Köy, 173, 174
Taşkent: 285[1312]
Tatarosman: Köy, 168
Tavbatrak: Köy, 168
Tavrida: 39[8], 49[58], 50, 51, 56, 60, 65, 69, 70, 84, 90, 92, 98, 99, 102, 107, 107[368], 110-112, 135, 136, 149, 166, 167, 170, 190, 201, 204, 205, 207, 211, 213, 234, 235, 235[1054a], 260, 261[1186], 261[1191], 282[1309], 283[1311]
Theodorichhafen (Akyar): 283[1309]
Tiraspol: Romanya'da bir şehir, 146

Töle: Köy, 155
Trabzon: Türk şehri, 170, 239
Transkafkasya: 161, 238
Transnistrien {Transdinyester}: 282[1309]
Tuak: Köy, 49, 49[62], 75[224]
Türkistan: 62, 78, 135-137, 144, 160, 161, 206, 242[1084], 243, 288, 289, 290[1343], 297[1374]
Türkiye: 39, 40, 43, 45, 47, 51, 51[74], 51[78], 57, 59-61, 67[168], 71, 83[269], 134, 135, 160, 169-171, 171[693], 178[731], 181, 186, 195, 200, 206[889], 207, 212, 217, 217[935], 218, 222-224, 225[1000], 234, 235, 238, 238[1061], 239-242, 242[1084], 243-245, 245[1101], 246, 248, 253-255, 258, 259, 264, 269[1237], 270, 272, 283[1309], 294, 296[1367], 298[1378], 298[1379]

U

Ufa: 136, 137, 159
Ukrayna: 70[187], 88, 92, 94, 96, 99, 100, 102, 104, 105, 107-112, 114, 118, 130-135, 142, 147, 155, 159, 164, 166, 169, 170, 172, 172[695], 185[773]-186[773], 186[777], 186[778], 188, 190, 194[823], 195, 198, 199, 199[859], 200-206, 206[889], 207, 208, 209[902], 210-212, 212[906], 213-220, 220[960], 221, 221[962], 222, 223, 223[978], 224-228, 228[1023], 229, 229[1024], 230, 230[1030], 231, 232, 232[1037], 233, 233[1039], 233[1043], 234-238, 242-244, 245[1101], 247, 247[1116], 248-250, 254, 260, 282[1309]-283[1309], 283[1311]-284[1311]
Ulu Özen: Köy, 75[224]
Ulusala: Köy, 168
Ural: Bölge, 135, 136, 268

Ü

Üsküt: Yerleşim yeri, 49, 49[62], 75, 173, 269, 269[1237]

V

Vatikan: 259
Vilnius: 191[808], 294
Vinniza: 282[1309]
Viyana: 62, 129, 144, 195
Volga bölgesi (ayrıca bk. İdil-Ural): 135, 136, 144
Volga Nehri: 47, 283[1311]
Volhinya {Wolhynien}: Ukrayna'da bir eyalet, 201, 205
Voronej {Woronesch}: Rus şehri, 187[782]; eyalet, 211

W

Württemberg: 283[1311]

Y

Yalta: Şehir, 98, 142, 144, 147, 150, 151, 154, 158, 160, 162[621], 168, 174, 176, 183, 263[1196], 278[1287]; bölge, 40, 65, 74[224], 116, 118, 127[451], 256, 263[1199]
Yaş: 146
Yekatarinodar: Kuban bölgesinde bir şehir, 253[1157]
Yekatarinoslav: Ukrayna'da bir şehir, 201; Ukrayna eyaleti, 201, 205

Z

Zürih: 63[156]
Zvyahel: Ukrayna'nın Volhinya eyaletinde bir şehir, 282[1309]

3. Konular

A

Akmescit {Simferopol} Öğretmen Okulu: 50, 54[91], 76, 82, 82[268], 85, 86, 145, 261
Al Bayrak: Kırım Türk gazetesi, 83, 160
Alakat İsyanı (1929): 269, 269[1237]
Alanlar: 41

Alaş Orda: Kazakistan Özerk Hükûmeti, 206
Âlem-i Nisvan: Kırım Türk kadın gazetesi, 46, 74, 115[415]
Alman birlikleri: Birinci Dünya Savaşı sırasında Kırım'da, 165, 173, 174-177, 178[731], 179-182, 184-186, 186[777], 186[778], 187, 187[778], 193, 193[823]-194[823], 200, 203, 204, 206, 206[892], 207, 213, 215, 226, 227, 230, 253, 253[1157]; Ukrayna'da, 186[777], 201, 203, 203[883], 204, 206, 219, 234, 236, 239-241; Yüksek Komutanlık {Oberkommando}, 224, 224[987]; Doğu Cephesi Ordusu, 173; 15. Redif Tümeni {Landwehrdivision}, 173, 204, 206, 207; 1. Bavyera Süvari Tümeni, 173; İkinci Dünya Savaşı sırasında Kırım'da, 276-287; Führer Genel Karargâhı (Führerhauptquartier), 279[1293], 280, 281, 281[1304a], 282[1309], 283[1309], 286[1320]
Alman Doğu Bakanlığı: "Alman İmparatorluğu" maddesine bakınız.
Alman İmparatorluğu: 201, 205, 210, 213, 226, 243, 244, 283[1311]-284[1311]; devlet başkanı (Führer), 279[1293], 281[1304a], 281, 282[1309]-283[1309], 284[1311], 284[1311a]; Reichstag, 178[731]; hükûmet, 219, 221, 224, 225, 227, 243; Birinci Dünya Savaşı'nda Dış İşleri Bakanlığı, 205, 217, 220, 221, 224; İkinci Dünya Savaşı'nda Dış İşleri Bakanlığı, 279[1292], 279[1293], 282[1309], 283[1311]-284[1311], 286[1323], 291; Doğu Bakanlığı, 279[1293], 280, 281, 281[1305], 283, 284, 284[1311a], 285, 286[1323], 287, 288[1334a], 291; Propaganda Bakanlığı, 286[1323]; SS ve SD, 282, 282[1309]-283[1309], 286, 286[1323], 288
Almanlar: 206[892], 217, 219, 222, 224, 225, 232, 234, 235, 239, 243, 253, 287; Kırım'daki, 106, 125, 126[451]-127[451], 145, 183, 186[778]-187[778], 188, 227, 228[1017], 283[1311]-284[1311], zorla göç ettirilme, 296; Volga Almanları, 296
Almanya'nın Doğu politikası: Birinci Dünya Savaşı, 177, 178, 178[731], 179-182, 184, 185[773]-186[773], 186, 186[778]-187[778], 193, 193[823]-194[823], 198[850], 200-206, 206[892], 207, 208, 212[906], 216-227, 231, 234; İkinci Dünya Savaşı, 279, 279[1293], 280, 281[1304a], 281, 281[1305], 281[1307], 282, 282[1309], 283, 283[1309], 283[1311]-284[1311], 284, 284[1312], 285, 285[1312], 286-288, 288[1334a], 291, 291[1345]; Kırım ile ilgili planları, 282, 282[1309], 283, 283[1309], 283[1311], 284, 284[1311]
Altay Türkleri: 41
Altın Orda: Moğol imparatorluğu, 42
Aluşta İsyanı (1918): 173-176
Ana Yurt: Kırım Türkleri dergisi, 279[1295], 280
"Ant Etkenmen" ("Ant Etmişim"): 72
Avarlar: 41
Azat Kırım: Kırım Türk gazetesi, 280
Azerbaycan Cumhuriyeti: 116[415], 200, 232, 253[1158]
Azerbaycan Türkleri (Azerbaycanlılar): 62, 170, 272, 288, 289; Gönüllüler Lejyonu, 283[1309]; İrtibat Karargâhı (Berlin), 290[1343]

B

Bağımsız Müslüman Muhafız Alayı: 247, 247[1116]
Balkarlar: 272, 294[1356], 296
Baltık Devletleri: 297
Baltıklılar: 63[152]
Basın ajansları: Havas, 130, 160; Millî, 238[1061]; Petrograd Telgraf Ajansı, 160, 166; Reuter, 130, 202; Rosta, 252[1150]; Cenevre Telgraf Birliği, 129; Ukrayna Basın Bürosu, 224; Wolff Telgraf Bürosu, 130
Başkırlar: 272
Berliner Tageblatt: Gazete, 221[962]
Beyaz Gönüllüler Ordusu: 200, 209[902], 232, 233[1039], 233[1041], 250, 251[1140], 253[1157], 260[1185] 261[1191]
Beyaz Ruslar: 289; Kırım'daki, 126[451]-127[451]; Berlin Merkez Konseyi, 290[1343]
Birleşmiş Milletler: 258, 259, 297
Bolşevik partizan savaşları: 278, 286, 287, 294, 295
Bolşevikler: 98, 101, 103, 111, 121, 132, 138, 140, 142, 145, 147, 145, 151-155, 155[593], 156, 157, 157[600], 158, 159[609], 160-162, 162[621], 163-170, 172-176, 201, 203, 203[883], 207, 208[897a], 213, 219, 222, 232-234, 235,

236, 244, 247[1116], 247, 253[1158], 260, 261[1191], 263, 264, 268, 269, 269[1237], 272, 278, 281, 287, 293, 295, 296[1367]; Kırım Bolşevikleri, 111, 159[609], 160, 162, 165; Kırım'da parti komitesi 98, 98[338], 153; yerel gruplar, 98, 147, 151, 152, 161, 162; Akyar {Sivastopol} Savaş Devrim Komitesi, 142, 145, 151, 152, 154, 155, 157, 159[609], 161, 162; Akmescit'te {Simferopol}, 152-154; eyalet toplantısı (Ekim 1917), 98, 152; eyalet kongresi (Ocak 1918), 165; (Mart 1918), 166; Tavrida Sovyet Cumhuriyeti (1918), 166, 167, 170, 234; Kırım Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti (1919), 260; Merkezî İcra Komitesi (1918), 166, 167; (1921-1944), 265, 270, 295; Petrograd'daki Halk Komiserleri Konseyi (Sovnarkom), 109, 142, 153, 161, 162, 166; Moskova'da, 194[823], 264; Kırım'da (1918), 166, 174; (1921-1938), 265, 265[1213a], 266, 267, 274; Komünist Partisi Merkez Komitesi, 267; millî siyasetleri (1917-1946), 130, 160-163, 166, 167, 214, 215, 225, 263-279, 293-297; Rusya halklarının hakları bildirisi, 161, 277; Rusya'nın çalışan tüm Müslümanlarına bildiri, 161, 162; Kırım'ın "Sovyetleştirilmesi", 268, 270-277; Kırım'da kitlesel terör (1917), 142, 151; (1918), 158-160, 164-166; (1920-1921), 263, 263[1196]; (1928), 268; (1937-1938), 274, 274[1259-1261], 275, 276; (1944), 293; soykırım, 293, 294, 294[1356], 295, 295[1367], 296, 296[1372], 297, 297[1374]

Bosporos Krallığı: 41

Brest-Litovsk Barış Görüşmeleri: 132, 134, 135, 181, 202, 213, 235, 239; Barış Antlaşması, 166, 167, 193[823], 202, 223, 236

Bulgarlar (Kırım'daki): 125, 126[451], 190[797], 275

Büyük Don bölgesi: 232, 233[1040]

Büyük Ruslar, 131, 295, 296; Kırım'da, 126[451]-127[451], 190[797], 265, 283[1311], 285, 295, 296

Büyük Rusya: 178[731], 185[773], 209[902], 217, 220[906], 222, 232, 233, 239, 249; Rusya İmparatorluğu: 129, 164, 190, 209[902], 217[931], 218[942], 234, 237, 238

Ç

çatışmalar: Aleksandrovsk'ta, 147; Yalta'da, 151, 162[621], 168; Kefe'de Feodosiya, 151; Kerç'te, 152; Bahçesaray'da, 154, 155; Alma Nehri'nde, 154-156; Akmescit'te {Simferopol}, 157, 158; Özenbaş'ta, 168; Sudak'ta, 173, 174; Aluşta'da, 174, 175; Caytamgal'da, 176; İkinci Dünya Savaşı'nda, 277, 277[1280], 278, 278[1287]; Doğu Türk Silahlı Birliği, 288, 288[1337]; Kırım Türkleri Subaylar Heyeti, 279, 288; Kırım Alayı, 288

Çeçenler: 161, 294[1356], 296

Çekoslovakya: 277

D

Dağdayır Medresesi: 67[169]-68[169], 68[171]

Dağıstan Müslümanları Millî Komitesi: 137

Demokratik Kırım Cumhuriyeti: 109, 115, 118, 123, 124, 130, 130[468], 132, 163, 171[693], 204, 205, 213, 228, 248, 254

Der Neue Orient: Berlin gazetesi, 70[191], 89, 90, 97, 130, 171[695], 192[812], 228[1017], 232, 252

Devrim (1905-1906): 46, 47, 51, 55, 56, 71[198], 105, 120

Die Post: Berlin'de yayımlanan gazete, 230[1030]

Direktorya: "Kırım Türkleri millî hükûmeti" maddesine bakınız.

Dobruca Sedası: Köstence'deki Kırım Türk gazetesi, 245[1105]

Doğu Türk Silahlı Birliği: "Çatışmalar" maddesine bakınız.

Doğulu işçiler: 285

Don Kazakları: 131, 144[548], 235, 296

Duma: 56, 57, 63[156], 77, 113[397], 251; Akmescit {Simferopol}, 103, 178[731], 179, 184, 248[1123]; Bahçesaray, 116[415]

E

Emel Mecmuası: Romanya'daki Kırım Türk gazetesi, 246[1106], 279[1292]

Ermeni İrtibat Karargâhı (Berlin): 290[1343]

Ermeniler (Kırım'daki): 103, 125, 127[451], 187, 188

Ermenistan Cumhuriyeti: 232
Essener National Zeitung: 277[1280]
Estonyalılar (Kırım'daki): 125, 126[451]
eyalet kongreleri ve komiteleri: "Tavrida eyaleti" maddesine bakınız.

F

Finliler: 63[152]

G

Genç Tatarlar: 52-54, 54[90], 55-57, 59, 60, 75, 120, 125
gençlik örgütleri: 75, 76; Karasubazar'da "Azm-i Ümid", 56, 75; İstanbul "Kırım Talebe Cemiyeti", 57, 58; Türkiye'de ve Kırım'da "Vatan" {Cemiyeti}, 57-59, 67[166], 71, 125; "Gençlik Cemiyeti", 75, 76, 93; "Talebe Cemiyeti", 75, 76; Karasubazar'da "Kökbayrak", 75, 76; Gözleve'de Yevpatoriya "Altın Orda", 75, 76; İstanbul "Rusya Müslümanları Talebe Cemiyeti", 58
Golos Tatar: Kırım Türk gazetesi, 83, 83[275], 87, 89, 91, 109, 177
Gotlar (Kırım'daki): 41, 282[1309], 283, 284[1311]; Ostrogotlar, 41
GPU: 269[1237]
Gürcistan: 232, 253[1158]
Gürcüler: 63[152], 289: Berlin İrtibat Karargâhı, 290[1343]

H

"Hazreti Ali" Piyade Alayı: 86, 144, 145, 147, 156
Hak Sesi: Kırım Türk gazetesi, 245, 246
Halk Temsilcileri Konseyi: Tavrida eyaletinin en yüksek organı, 111, 132, 138-143, 148-154, 157, 158
Halkevi (Akmescit): 150, 154, 156, 157, 164
Hansaray (Bahçesaray): 95[326], 97, 103[359], 104, 116, 116[419], 129
Havas: Basın ajansı, 130, 160
Hazar Türkleri: 41
Hunlar: 41, 284[1311]

I

Ingermanlandlılar: 296
Irak Şark: Harbin'de yayımlanan gazete, 263
Işık: Romanya'da yayımlanan Kırım Türk gazetesi, 245[1105]

İ

İdil-Ural Müslümanları: 247[1116], "Volga ve Sibirya Müslümanları" maddesine de bakınız.
İdil-Ural Türkleri Millet Meclisi: 137, 172
İdil-Ural Türkleri Millî İdaresi: 137
İdil-Ural Türkleri, 62, 137, 146[561], 172, 288, 289, 290[1343], "Kazan Türkleri" maddesine de bakınız.
İkdam: Türk gazetesi, 160, 195, 198, 201, 238, 239, 243
İngiliz: 279[1293]
İnguşlar: 294[1356], 296
İskitler: 41
İslamcılık: 46
İşçi-Köylü-Asker ve Denizciler Konseyi: 65, 79, 85, 86, 89, 98, 100, 101, 111, 113[397], 148, 150, 162; Tavrida Eyalet Kongresi, 111
İtilaf Devletleri: 62, 214, 249, 250, 255, 258, 260, 261
İttihat ve Terakki Partisi: 225[1000], 244[1095]

J

Južnye Vedomosti: Rus gazetesi, 92, 93, 110, 111

K

"Karılgaçlar Duası" ("Kırlangıçlar Duası"): 72
Kadetler-Kadetler Partisi: Rus Anayasal Demokratlar, 65, 80, 91, 98, 100, 183, 183[757], 184, 185, 217[931], 232, 249-251, 251[1140], 252[1150], 253, 253[1157], 255, 255[1159]
Kadınlar Komiteleri (Kırım): 74, 74[219], 74[224], 75, 77, 78, 115, 116, 116[415]
Kadınlar Kongresi (Akmescit): 74
Kadınlar Merkez Komitesi: 70, 74, 92[311], 115, 116, 116[415]
Kafkas lejyonu: 283[1309]

Kafkasyalılar: 238
Kalmuklar: 296
Karaçaylılar: 272, 294[1356], 296
Karadeniz donanması: Rus Karadeniz donanması, geçici Rus hükûmetinin etkisinde, 89, 142; Kırım Bolşevikleri ve Petrograd/Moskova Halk Komiserleri Konseyi etkisinde, 93-101, 119, 130, 142, 145-149, 151, 152, 154-159, 159[609], 160, 161, 165, 166, 173, 174, 193[823]-194[823], 203, 203[883]; Türkiye'nin görüşü, 134, 135, 239, 240; Almanya'nın görüşü, 193[823]-194[823], 206[892], 207; Kırım bölge hükûmetinin görüşü, 190, 192, 193; Ukrayna'nın görüşü, 202, 203, 203[883], 204, 205, 208[897a], 210, 213-215; gemiler: "Prut" (kruvazör), 193[823]-194[823], 241; "Hacı Bey" (torpido bot), 149, 151, ; "Ruminiya" (kruvazör), 165; "Truvor" (nakliye gemisi), 165; "Volja" (muhrip), 148, 149; Türk Karadeniz donanması, 239, 240, 240[1069], 241; gemiler: "Giresun" (gemi), 179, 179[737]; "Hamidiye" (kruvazör), 240, 241; "Mecidiye" (kruvazör), 241; "Sultan Yavuz Selim", daha önceki "Goeben" (zırhlı kruvazör), 240, 240[1069]
Karadeniz problemi: Türkiye'nin görüşü ve girişimleri, 134, 135, 214, 238-241, 243, 244; Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki görüşü, 193[823]-194[823], 243, 244; Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndaki görüşü, 282, 282[1309], 283, 283[1309], 283[1310], 283[1311], 284, 284[1311]; Kırım Müslüman İcra Komitesinin görüşü, 68; Ukrayna'nın görüşü, 201-203, 203[883], 204, 205, 210, 215; Sovyetler Birliği'nin görüşü, 295, 295[1367], 296, 296[1367]
Karakalpaklar: 272
Karasubazar İsyanı (1918): 175
Kazaklar: 272
Kazan Hanlığı: 62
Kazan Türkleri (Kazan Tatarları): 62, 272
Kent ve Kırsal Bölge İdareleri, Meslek Kuruluşları ve Kırım Sosyalist Partiler Toplantısı, 251
Kıpçaklar: 41
Kırgızlar: 161, 272
Kırım (Tavrida) Kırsal Bölge Daireleri: 40, 49, 53, 55, 65, 76, 79, 82, 84, 85, 92, 92[331], 103, 107, 110, 111, 179, 182, 183, 183[757], 184, 228[1015], 249, 250-252
Kırım {*Krym*}: Kırım Türk gazetesi, 83[275], 177, 177[727], 223, 248, 256
Kırım arması: 116, 116[421]
Kırım Askerî Karargâhı: 133, 139-143, 145, 146, 147-152, 155-158; Rus subayları, 138, 139, 139[526], 140, 142, 143, 145, 147, 150, 151, 156, 157, 168; Kırım Türkü partizanlar, 168; Aluşta isyancıları, 174
Kırım bölge hükûmeti (25 Haziran-16 Kasım 1918): Oluşması, 178[731], 179-182, 182[750], 183, 183[757], 184-188; kuruluşu, 188, 188[790]-189[790], 189-192, 199, 199[859]; hükûmet açıklaması, 189, 189[797], 190, 190[797], 191, 226, 231; faaliyetleri, 189[797]-190[797], 190, 191, 191[807], 191[808], 192, 192[808], 193-200, 215-220, 224-227, 229, 230, 230[1029], 231, 232, 241[1078], 242, 242[1084], 243, 247-251, 251[1140], 252, 252[1150], 253-255; devlet aygıtı, 192, 193; yüksek mahkeme, 189, 192, 192[812]; silahlı kuvvetler, 186[777], 190, 193, 193[821]-194[821]; yasalar, 189, 190, 192; Kırım vatandaşlığı, 189, 192, 231, 255; (16 Kasım 1918-17 Nisan 1919), 255, 256, 260
Kırım Cumhuriyeti (Demokratik Cumhuriyet veya Halk Cumhuriyeti): 108, 109, 115, 118, 123, 124, 130, 130[468], 132, 163, 171[693], 205, 206, 213, 248, 254; dış ülkeler tarafından tanınması, 131, 132, 171[693], 181, 207, 208, 208[898], 212, 213, 222-224, 242, 254
Kırım Devleti: 134, 135, 163, 164, 166, 187, 193, 195, 199, 210, 226, 253, 254
Kırım Devrim Karargâhı: 100-103, 106, 110, 112, 113, 138, 139
Kırım halkı: 39, 39[8], 40, 40[9], 40[10], 41, 43, 49, 49[57], 50, 73[211], 106, 107, 107[368], 126[451], 127, 127[451], 133, 176, 177, 201, 210, 210[903], 275-277, 283[1311], 293, 294, 294[1354], 294[1356], 295
Kırım Hanlığı: 39, 42, 42[22], 60, 116[421], 197, 200, 237, 243
Kırım İsviçresi: 109, 110, 125, 178
Kırım İşçi ve Köylü hükûmeti (1919): 260

Kırım Karaim Türkleri: 119, 126[451], 182, 251, 255
Kırım Konsili: 190[797]
Kırım Kurucu Meclisi: 112, 128, 128[457], 138-140, 149, 150, 163, 179, 189, 196, 248, 252
Kırım Mecmuası: İstanbul'da yayımlanan Kırım Türk gazetesi, 160, 171, 172[695], 206, 244
Kırım Müftüsü-Müftülüğü (1943-1944): 284[1311a], 285, 285[1312], 286, 286[1323], 287
Kırım Müslüman Merkez Komitesi (1941-1942): 279, 285
Kırım Müslüman şehir ve köy komiteleri (1917): 73, 73[214], 77[244], 79-81, 87, 144[548], 216, 216[924]
Kırım Müslüman Taburu (1917): 86, 87, 100, 115, 135, 144; (1918), 162[621]
Kırım Ocağı: 83, 83[273], 93
Kırım Ön Meclisi: 196, 230, 250
Kırım Özerk Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti: Kuruluşu, 264; yaşaması, 265, 266, 272, 272; yok edilmesi, 293, 294, 296
Kırım Parlamentosu: 231, 250, 252, 256
Kırım Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti (1919): 260
Kırım Süvari Alayı: 86, 98-100, 112, 112[390], 113-116, 118, 133, 136, 144, 145, 147, 151, 155, 155[593], 156
Kırım Talebe Cemiyeti: 57, 58, 75, 76
Kırım Tatar Devleti: "Kırım Devleti" maddesine bakınız.
Kırım Tatar Halk Cumhuriyeti: "Kırım Cumhuriyeti" maddesine bakınız.
Kırım Tatarları Genel Merkezi (Berlin): 281, 282[1309]-283[1309], 284[1311a]
Kırım Tatarları Millî Merkez Komitesi: 291, 291[1345], 292, 292[1348]
Kırım Türkleri Almanya Temsilciliği: 279[1292], 280, 281[1305], 285, 285[1312], 286[1323], 288, 288[1334a], 290[1343], 291[1345]
Kırım Türkleri anayasası: 121, 121[442], 122, 122[444], 123, 124, 124[446], 125, 137, 143, 144, 181, 182, 257;
Kırım Türkleri Askerî Komitesi: 86, 90
Kırım Türkleri Berlin heyeti: 279[1292], 280, 281[1305], 282[1309]
Kırım Türkleri hayır cemiyeti: Kırım'da, 45, 52, 53, 76, 93; Türkiye'de, 170, 171, 206[889]
Kırım Türkleri Kuruluşları Genel Kurulu (Kasım 1917): 100
Kırım Türkleri millî hükûmeti (Aralık 1917-Ocak 1918): Oluşumu, 83, 112, 123, 124, 128, 129; kabine, 128; hükûmet açıklaması, 128, 129; faaliyetleri, 128, 129, 132-135, 138-152, 154-157, 159-163, 167-169, 171, 177, 186, 201, 205, 206, 235; silahlı kuvvetler, 142-149, 151, 152, 154, 155, 155[593], 156, 157
Kırım Türkleri millî milis kuvvetleri: 145, 152, 175, 177
Kırım Türkleri tiyatrosu: 53, 53[87], 76, 128, 177, 178, 266, 280
Kırım Türklerinde dil ve yazı: 45, 46, 53, 271-274, 274[1259]
Kırım Türklerinde edebiyat: 53, 54, 54[93], 59, 60, 71, 72, 76, 84, 146, 146[561], 159, 171[695]-172[695], 245, 245[1105]-246[1105], 265, 266, 271-274, 274[1260], 274[1261]
Kırım Türklerinin bayrağı: 86, 94, 104, 105, 116, 119, 176, 177, 179[737], 181, 190; millî marşı, 72, 119
Kırım Türklerinin eğitim işleri: 45-47, 50, 51, 51[78], 52, 53, 54[91], 57, 60, 63[154], 67[166], 67[169]-68[169], 71, 78, 81, 82, 82[268], 83, 85, 92[311], 103, 115[415]-116[415], 265, 266, 271-274, 274[1261]
Kırım Türklerinin göç ettirilmesi ve geri dönüşleri: 39, 39[6], 39[7], 40[10], 43, 44, 44[40], 179[737], 192, 245-248, 255, 259, 266, 267, 285, 286[1323], 297, 298[1379]
Kırım Türklerinin partizan savaşları (1918): 167-169, 173-176; (1920-21), 263, 263[1197], 263[1199], 264; (1941-1944), 294, 295
Kırım Ukrayna Bozkır Komitesi: 215
Kırım Üniversitesi: 192
Kırım Yüksek Mahkemesi: 189, 192, 192[812]
Kırım: Kırım Türk gazetesi, 288, 293
Kırım'da açlık (1921-1922): 40[10], 260, 261, 264, 265, 276; (1931-1934), 269, 270, 276; (1944), 293
Kırım'da dinî takibatlar: 270

Kırım'daki Alman Ekonomi Karargâhı, 285, 286
Kırım'daki Protestanlar: 50
Kırım'ın Kurtarılması İçin Müslüman Kuruluşları Konseyi: 172, 172[695], 204-206, 213
Kırım'ın Ruslaştırılması: 270-274, 276-278, 294-297
Kırım'ın Sovyetleştirilmesi: 268, 270-276
Kırım-Herson Metropoliti: 190[797]
Kievskaja Mysl': Ukrayna gazetesi, 223[978], 229[1024]
Kimmerler: 41
kolektifleştirme: 267-269, 276
Komünist Partisi Merkez Komitesi: 267
kongreler: Rusya Müslümanları (1905), 47; (1906) Petersburg, 47; Nijniy-Novgorod, 47; (Mayıs 1917) Moskova, 66, 72, 76-78, 85, 86, 121; (Ağustos 1917) Kazan, 87, 90, 136; Rusya Müslümanları Savaş Konseyi Kongresi, 87, 90, 135, 136; Rusya Müslüman Din Adamları Kongresi, 87, 90, 135, 136, 136[510]; Kiev Federalistler Kongresi, 66, 91, 92, 95, 131, 182; Kırım Müslümanları Temsilcileri Kongresi (Nisan 1917), 68, 68[173], 69, 70, 70[191], 74[219], 77, 93, 163; Kırım Türkleri Teşkilatlarının Temsilcileri Kongresi (Ekim 1917), 79, 94, 95-97, 109; Kırsal Bölge Daireleri, Sanayi Kuruluşları, Borsa Komiteleri, Banka ve Gıda Daireleri Temsilcileri Kongresi, 228[1017], 249, 249[1131], 250
Kornilov darbesi: 90, 91, 113
Kuban Kazakları: 296
Kubanlılar: 232
Kumanlar: "Kıpçaklar" maddesine bakınız.
Kumuklar: 272
Kurultay kadın delegeleri: 115, 116
Kurultay: Kırım Türkleri Kurucu Meclisi, 76, 79, 93-97, 104-106, 109, 115-117, 117[423], 118, 119, 119[430], 120-122, 122[444], 123-130, 130[468], 132, 137, 138, 143, 155[593], 160, 163, 170, 213, 226, 235, 267, 271; seçimler, 115, 116; açılış, 116, 117, 117[423], 118, 119; başkanlık ve sekreterlik, 116, 119; görevleri, 121, 122; kuruluşu, 119-121; anayasa, 121, 121[442], 122, 122[442], 122[444], 124[446], 125-128, 138, 143, 144, 181, 189[797], 192[808], 196; Millî Meclis (Aralık 1917), 122, 122[444], 123, 124, 128, 128[457], 138, 143, 144, 151; başkanlar ve sekreterler, 128; (Ocak 1918), 153, 154, 156, 158, 159[609], 163, 171[695], 172, 186, 206; tekrar açılması (Mayıs 1918), 178, 178[731], 179-181, 187, 207, 208, 208[898], 245, 247; devlet parlamentosunda değişim, 180-186, 187, 188, 194; Devlet Otoritesinin Sağlanması yasa tasarısı, 180; Millî Meclis'e geri dönüş (Eylül 1918-Haziran 1919), 188, 191, 194-200, 211-214, 217, 218, 231, 232, 243, 250, 255, 258, 260[1185]-261[1185], 262; görevleri, 175, 176; Seçim Kanunu, 196, 196[835]; Alman hükûmetine muhtıra, 195; Türkiye'deki heyetler, 195, 198, 212-214, 244
Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti: 206, 232, 238, 238[1061]; problemler, 238; İstanbul'daki temsilciler, 238[1061]-239[1061]
Kuzey Kafkasyalılar: 289; Berlin'deki Millî Komite, 290[1343]

L

Letonyalılar: 63[152]
Litvanya Tatarları Birliği: Petrograd'da, 159, 246, 246[1110]; Kırım'da, 248
Litvanyalı Tatarlar (Türkler) veya Müslümanlar: 70[187], 92[311], 146, 158, 187, 246, 246[1110], 247, 247[1113], 247[1116]; Petrograd Birliği, 159, 246, 246[1110]; Kırım'daki Litvanyalılar, 248
Litvanyalılar: 63[152], 108
Lozan Milletler Kongresi: 62, 62[149], 63, 63[156]

M

Medrese-i Muhammediyye (Kazan): 137
Menşevikler: 98, 111, 253
Merkezî Devletler (Dörtlü İttifak): 132, 135, 160, 178[731], 182, 186[773], 201, 202, 203[883], 234, 236, 239, 244, 249, 254
Merkezî Talebe Cemiyeti (Akmescit): 76
Millet: Kırım Türk gazetesi, 83, 83[269], 83[275], 89, 91, 95[326], 103, 108, 110, 110[378], 115, 130[468], 177, 177[727], 182, 182[750], 218, 223, 231,

231[1032], 261
Milletler Cemiyeti: 257-259
Millî Direktorya-Direktörlük: Kırım Türkleri özerk millî hükûmeti (1918-1919), 155[593], 156, 196, 196[842], 197, 199, 216, 216[924], 232, 256, 260, 260[1185]-261[1185], 262
Millî Fırka: Kırım Türklerinin siyasi partisi, 120, 120[437], 199, 262, 262[1193], 264, 266, 270, 271, 279, 280, 287[1327]
Millî Müze (Bahçesaray): 83, 103, 103[359], 104, 116, 266
Millî Parlamento: "Kurultay" maddesine bakınız.
Millî: Türk telgraf ajansı, 238[1061]
Moğollar: 41, 42
Moldovya İcra Komitesi (Sivastopol): 119
Moldovyalılar: 235
Müslüman İcra Komitesi (1917): 69, 70, 70[191], 72, 73, 73[211], 73[214], 76, 79-82, 82[268], 83-86, 88-92, 92[311], 92[313], 93-95, 95[326], 96, 98-103, 103[359], 103[360], 107-112, 114-118, 125, 130, 130[468], 131-135, 137, 144[548], 182, 204, 213, 235
Müslüman İdare-i Ruhaniyyesi: 50, 51, 69, 70, 73, 79, 88, 115, 118[429], 189[797]-190[797]
Müslüman İlim Adamları Birliği: 93
Müslüman Kolordusu: 146, 146[561], 147, 169, 187, 187[782], 247
Müslümanlar Kulübü: Petrograd'da, 247, 247[1114]; Akmescit'te {Simferopol}, 248
Müslümanlar veya Kırım Tatarları Komiteleri (1941-1944): 279, 279[1295], 280, 284, 284[1311a], 285
Müttefikler: 253, 253[1157]; "İtilaf Devletleri" maddesine bakınız.

N

NEP (Neue Ökonomische Politik {Yeni Ekonomik Politika}): 265
Nogaylar: Kuzey Tavrida'nın Kırım Türk halkı, 201
Novoye Vremya: Rus gazetesi, 46

O

Ognisko Polskie: Kırım'daki Polonyalılar Derneği, 248
Orta Medrese (Bahçesaray): 103[360]
Osmanischer Lloyd {*Lloyd Ottoman*}: {1908-1918 yıllarında İstanbul'da Almanca ve Fransızca olarak yayımlanan gazete. İlk sayısı 18 Kasım 1908'de, son sayısı 7 Ekim 1918'de yayımlanmıştır. Kaynak: Wikipedia)}, 201
Osmanlı İmparatorluğu: 42, 42[22], 58, 61, 135, 171, 195, 234, 236, 237, 239; hükûmet, 213; Birinci Dünya Savaşı'nda Doğu siyaseti, 170, 171, 171[693], 178[731], 179[737], 180, 214, 234-241, 241[1078], 242, 242[1084], 242[1087], 243, 243[1092], 244, 244[1095]
Osmanlılar: 127[451], 235, 236, 241
Osteuropäische Zukunft {*Doğu Avrupa'nın Geleceği*}: Almanca dergi, 186[778]-187[778]
Ostrogotlar: 41

Ö

Özbekler: 272

P

panislamizm: 61
Paris Antlaşması (1856): 239
Paris Barış Konferansı: 256
Partisiz Tüm Kırım Türkleri Temsilcileri Kongresi: 264, 277-278
Peçenekler: 41
Pedagoji Enstitüsü (Bahçesaray): 83, 103, 103[360], 116[415]; Akmescit'te, 271
Peryaslav Antlaşması (1654): 220, 220[960], 221[962]
Petrograd Müslüman Cemiyeti: 159
Petrograd Telgraf Ajansı: 160, 166
Polonyalılar: 63[152], 208, 115[415]; Kırım'da, 127[451], 151, 248
Polovets: 41
Potyomkin: Zırhlı kruvazör, 55
Prag Manifestosu (General Vlasov): 289, 291[1344a]
Priboj: Rus gazetesi, 177

Propaganda Bakanlığı (Alman): "Alman İmparatorluğu" maddesine bakınız.

R

Reuter: 130, 202
Rocznik Tatarski: Polonya'da yayımlanan Tatar (Türk) yıllığı, 196[842], 248[1123]
Rosta: Sovyet haber ajansı, 252[1150]
RSFSR Kırım bölgesi: 293
RSFSR: 264, 267, 272, 293
Rumlar (Kırım'daki): Eski Çağlar: 41; Yeni Çağ: 106, 126[451]-127[451], 169, 190[797], 283[1311]; zorla göç ettirilme: 294[1356], 296
Russkij Vestnik: Berlin'de yayımlanan Rus gazetesi, 203
Rusya Kurucu Meclisi: 70, 79, 94-97, 109, 120-121, 126, 251
Rusya Müslüman Türk-Tatarların Hukukunu Müdafaa Komitesi: 61, 62
Rusya Müslümanları Birliği (1905): 47, 56
Rusya Müslümanları Merkez Konseyi Haberleri: Dergi, 146[561]
Rusya Müslümanları Savaş Konseyi: 78, 90, 131, 135, 146[561], 146, 160, 172, 172[695], 202, 213, 247
Rusya Müslümanları: 45-47, 56, 57, 62, 63, 77, 78, 86, 87, 121, 135, 136, 159-162, 205, 213; Merkez Bürosu, 77; siyasi parti merkez komitesi (1906), 47, 47[54]; Merkez Konseyi, 78, 79[251], 146[561], 247, 247[1113]
Rusya Türkleri İstanbul Komitesi: 61-63
Rusya Türkleri: "Türkler" maddesine de bakınız.
Rusya'nın Rus olmayan halklarının temsilcilerinin General Vlasov'a verdikleri memorandum: 289, 289[1342], 390, 390[1343]
Rusya'nın Yabancı Halkları Birliği: 63
Rusyalı İslam Talebe Cemiyeti: 58

S

Sabah: Türk gazetesi, 170, 234
Sanat Okulu (Bahçesaray): 83, 103, 103[361]
Sarmatlar: 41
Sartlar: 161
Savaş Devrim Komitesi: Akyar'da {Sivastopol}, 142, 145, 147-149, 151, 152, 154, 155, 157, 159[609], 161, 162; Akmescit'te {Simferopol}, 159[609], 163; silahlı kuvvetler, 145-149, 152, 154-158, 162[621]
Sosyal Demokratlar (Sosyal Demokrat Parti): Rusya, 154, 157, 177, 251; Kırım, 158; Ukrayna, 202, 233[1043]
Sosyal Devrimciler: Rusya, 55, 98, 111, 154, 166, 251; Ukrayna, 202, 233[1043]
Sovyet Kongresi (VIII.) (Moskova): 271, 272
Sovyet Rusya (Sovyetler Birliği-SSCB): 161, 162, 164, 166, 215, 225, 263, 264[1205], 265, 271, 276, 278, 279, 284[1311], 284[1311a], 285[1312], 289, 291, 292, 294[1356], 295, 297
Sovyetler Birliği'nde soykırım: "Bolşevikler" maddesine bakınız.
Sovyetler Birliği'nde zorunlu göç: 293, 294, 294[1354], 294[1356], 296, 297
SS ve SD: "Alman İmparatorluğu" maddesine bakınız.
Sudak İsyanı (1918): 173-175

T

Tanin: Türk gazetesi, 59, 206[889], 214, 236-238, 240, 241
Tasvir-i Efkâr: Türk gazetesi, 189[790], 214, 236, 237, 239,
Tatar Gençleri Cemiyeti: 75
Tatar Millî Arşivi (Vilnius): 191[808]
Tatar-Başkurt Cumhuriyeti: 206, "İdil-Ural" maddesine de bakınız.
Tatarlar: 41
Tavričeskij Golos: Rus gazetesi, 249
Tavrida eyaleti Müslümanları: 50
Tavrida eyaleti: 49-51, 56, 60, 61, 65, 84, 85, 98, 107, 111, 112, 165, 166, 190, 191, 201, 205, 207, 213, 260, 261, 261[1185]; Eyalet İdaresi, 50, 65, 82, 83, 85, 86, 88[299], 89, 100, 102, 107, 109; Eyalet Komiteleri (1917), 65, 85, 86, 88, 89; Eyalet Komiserliği (1917), 98, 99, 100-102, 112, 190; Eyalet Komiserleri (1917), 65, 86, 87, 87[299], 98, 99, 101, 102, 102[352], 103[359]; Şehir İdareleri

ve Kırsal Bölge Daireleri Eyalet Kongreleri (1917), 98, 99, 102, 103, 111, 112; İşçi ve Köylü Konseyleri Eyalet Kongresi, 111; Bolşevik Eyalet Kongre ve Komiteleri, Eyalet Devrim Komiteleri (1917), 98, 99, 101, 102; Vatanın Kurtarılması ve Devrim İçin Eyalet Komitesi, 99, 100, 101-103
Tavrida Sovyet Cumhuriyeti: "Bolşevikler" maddesine bakınız.
Tavrida ve Batı Rusya Müftüsü: 50, 69, 70, 73, 81, 84, 86-88, 88[299], 90, 92, 93, 95, 99, 102, 115, 123, 135, 136, 159, 165, 189[797]
Temps: Fransızca gazete, 63[156]
Tercüman: Kırım Türk gazetesi, 46, 52, 53, 55, 67[168], 71, 81, 83[269], 84, 84[278], 115[415]-116[415], 261; matbaa, 55, 115[415], 261, 265
Teşvik: Köstence'de yayımlanan Kırım Türk gazetesi, 245[1105]
Times: İngilizce gazete, 46
toplama kampları: 268, 269[1237], 294
Transkafkasya Cumhuriyeti: 161, 206; problemler, 238
Turan: 136, 237, 244
Türk Birliği: Berlin'de yayımlanan Doğu Türk gazetesi, 289
Türk Derneği (İstanbul): 59
Türk Ocağı (İstanbul): Türk cemiyeti, 59, 171, 206[889]
Türk Yurdu: Türkçe dergi, 59, 129
Türkçülük: 46, 58, 59, 234, 241, 244, 265[1213a], 288
Türkistan Millî Birlik Komitesi: 290[1343]
Türkistan Özerk Cumhuriyeti (1918): 206
Türkistan Türkleri: 62, 288, 289
Türkler: Genel, 45, 45[44], 58, 62, 242, 242[1084], 243, 272; Kırım'daki Osmanlılar: 127[451]; Rusya Türkleri, 45-47, 61-63, 66, 74, 75, 78, 135, 172[695], 272, 273

U

"Uçkun": Genç Tatarların broşürü, 56
Ufa Millî Konseyi, İdil-Ural Türkleri Millî İdaresi: 137, 159, 172[695]
Ukrayna Basın Bürosu: 224
Ukrayna Devleti: 208, 211, 214, 231; Skoropadski hükûmeti: 186[773], 209[902], 212-216, 219, 220, 220[960], 221, 221[962], 222, 223[978], 227, 228, 228[1018], 228[1023], 229, 229[1024], 230, 231, 233, 233[1039]; Rusya ile federasyon çatısı altında birleşme hakkında hükûmet manifestosu: 209[902], 233, 233[1039]; Ukrayna Atamanı, 228[1023], 229, 229[1024], 230, 232, 233
Ukrayna edebiyatı (Kırım Türkleri hakkında): 130, 130[470]
Ukrayna Halk Cumhuriyeti (1917-1918): 107, 108, 110-112, 131-133, 169, 201, 203-205, 207, 208, 211, 213; Bakanlar Kurulu, 130, 131; Denizcilik Merkez Sekreterliği, 202; Denizcilik Bakanlığı, 202, 203, 203[883]; Haydamaken Tugayı, 203, 206, 207, 208[897a]; partiler: Sosyal Demokratlar, 202, 233[1043]; Sosyal Federalistler ve Sosyal Bağımsızlar, 233[1043]; hükûmet (1918), 233
Ukrayna Komitesi: Akyar {Sivastopol}, 118; Kırım (1918), 215
Ukrayna Merkez Radası: 92, 94, 104, 107, 118, 119[430], 130-134, 148, 155, 167, 169, 170, 172, 200-203, 205, 206, 208, 208[897a], 213, 235
Ukrayna Millî Birliği (1918): 233, 233[1043]
Ukrayna taburu (Akmescit): 88
Ukrayna Universalı (III): Ukrayna Devlet Kurucu Anayasası, 107, 131, 201, 202, 204, 205, 211
Ukraynalılar: 63[152], 86, 101, 102, 111, 112, 115[415], 118, 131-133, 201, 205, 207, 211, 215, 232[1037], 233[1039], 283[1311], 290[1343], 296; Kırım'da, 125, 126[451]-127[451], 133, 190[797], 201,
Uluğ Türkistan: Taşkent'te yayımlanan gazete, 160
Union des Nationalités, 63

V

"Vahşi Tümen": 90
vakıflar: 51, 51[74], 55, 58, 69, 70, 73, 79, 91, 123, 128, 150, 192, 196, 256, 285, 286[1323]

Vakit: Türkçe gazete, 234, 235, 239
Vatan Cemiyeti: 57-59, 67[166], 71, 100, 125
Vatan Hâdimi: Kırım Türk gazetesi, 56, 83[269]
Vidrojenna: Ukrayna gazetesi, 220
Volga Almanları: 296
Volga Tatarları: "İdil-Ural Türkleri" maddesine bakınız.
Volga ve Sibirya Müslümanları: 136

Y

Yahudiler (Rusya'daki): 63[152]; sürgün, 294[1356]; Kırım'daki 50, 106, 118, 125, 126[451]-127[451], 151, 267, 268, 283[1311]
Yanı Dünya: Kırım Türk gazetesi, 271
yurt dışındaki Kırım Türkleri: 40, 43, 44, 170, 171, 172[695], 179[737], 206[889], 234, 242, 244, 245[1101], 245, 245[1105], 246, 246[1106], 247, 248, 259, 266, 267, 279[1292], 298, 298[1378], 298[1379]

Z

Zaman: Türk gazetesi, 239
Zincirli Medrese: 81, 82, 103